

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Határ

A szabadkai Üzenet szerkesztőinek összeállítása

LOVAS ILDIKÓ–MIKOLA GYÖNGYI: Ajánlás a Jelenkor olvasóinak 967

AARON DARKBLUMM X: A kis gall faluban működik az élet (átlagos
hétköznapi) 968

VOJISLAV DESPOTOV: Európa kettő (regényrészlet) 970

TOLNAI OTTÓ: Tigrisincs (novella) 982

HORVÁTH OTTÓ verse 989

LOVAS ILDIKÓ: A test harangja 992

DUDÁS ATTILA: Álomhatár 998

BOMBITZ ATTILA: A határátlépés poétikája: Peter Handke 1002

UTASI CSILLA: Freiburgi anziksz 1017

BALOG JÓZSEF: végül AZúr (Tolnai Szabolcs: *Nyári mozi*) 1019

DOMOKOS TAMÁS: Elbizonytalanodás (metalmorphosis) 1022

HOLLÓSVÖLGYI IVÁN verse 1024

SVETISLAV BASARA: Looney Tunes (részlet) 1025

VARGA ANIKÓ: Az elátkozott föld határai (Svetislav Basara Ukleta zemlja
című regényének formai játékaról) 1031

*

MÁRTON LÁSZLÓ: Kényszerű szabadulás (Részlet egy készülő regényből)
1037

KARAFIÁTH ORSOLYA versei 1055

ORBÁN JÁNOS DÉNES: A zákhányos csuda 1057

FRANKL ALIONA–ZEKE GYULA: A másik város (Balkon–Fal) 1062

SCHEIN GÁBOR versei 1066

GÉCZI JÁNOS verse 1068

*

THOMKA BEÁTA: A saját történeten kívül, belül (Mészöly Miklós:
Párbeszédkísérlet) 1070

P. MÜLLER PÉTER: Egy polonista a színházban és a színház után (Pályi
András: Suszterek és szalmabáb) 1072

1999

OKTÓBER

KÉPEK

DÖBREI DÉNES fotói

*Folyóiratunk a Baranya Megyei Önkormányzat,
a József Attila Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap,
Pécs Város Önkormányzata
és a Soros Alapítvány támogatásával jelenik meg.
A Jelenkor rendezvényeit Költő József (Villány) támogatja.*

A Jelenkor az újságospavilonokon kívül a következő boltokban és elárúsítóhelyeken kapható

PÉCSETT: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – JPTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Írók Könyvesboltja, Kossuth Lajos u. 21. – Betűdzsungel, Király u. 9. – Zrínyi Könyvesbolt, Jókai u. 25. – Móricz Zsigmond Könyvesbolt, Széchenyi tér 17. – Pécsi Kulturális Központ Információs Irodája, Széchenyi tér 1.

VIDÉKEN: **Baján:** Lord Könyvesbolt, Tóth Kálmán tér 1. – **Balatonfüreden:** Könyvesbolt, Tagore sétány – **Balatonlellén:** Könyvesbolt, Kossuth Lajos u. 9. – **Cegléd:** Lord Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Debrecenben:** SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Kossuth Lajos Tudományegyetem – Lícium Könyvesbolt, Kálvin tér 2/c. – **Ady Endre Könyvesbolt,** Piac u. 26. – **Dunaújvárosban:** Lord Könyvesbolt, Vasmű út 5. – **Egerben:** Gárdonyi Géza Könyvesbolt, Széchenyi u. 12. – **Gödöllőn:** Fama Könyvesbolt, Szabadság tér 9. – **Gyöngyösön:** Ady Endre Könyvesbolt, Fő tér 8. – **Győrben:** Rónai Jácint Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – Könyvesház, Bajcsy-Zsilinszky út 35. – **Hódmezővásárhelyen:** Lord-Extra Könyvesbolt, Andrássy út 5-7. – **Kecskeméten:** Katona József Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Móra Ferenc Könyvesbolt,** Szabadság tér 3/A – **Keszthelyen:** Helikon Könyvkereskedés, Kossuth L. u. 2. – **Komáromban:** Lord Könyvesbolt, Jókai tér 2. – **Kőszegen:** Városkapu Könyvesbolt, Városház u. 4. – **Mezőkövesden:** Könyvesbolt, Mátyás király u. 108. – **Miskolcon:** Egyetemi Könyvesbolt, Egyetemváros – Kazinczy Könyvesbolt, Széchenyi u. 33. – Széchenyi Könyvesbolt, Széchenyi u. 54. – **Mosonmagyaróvárott:** Könyvesbolt, Szent István u.

104. – **Nagykanizsán:** Zrínyi Miklós Könyvesház, Fő út 8. – **Nyíregyházán:** Bessenyei György Könyvesbolt, Kossuth tér 1. – **Pápán:** Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. – **Sárospatakon:** Comenius Könyvesbolt, Rákóczi u. 9. – **Sárváron:** Könyvesbolt, Batthyány u. 19-21. – **Siófokon:** Kó-Ma Könyv, Batthyány u. 33. – **Sopronban:** Vörös Cédrus Könyvkereskedés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden:** Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27. – **JATE bölcsészkar könyvtára:** Buch Könyvesbolt, Dugonics tér 12. – **Grand Café Mozi és Kávézó,** Bibic u. 2. – **Móra Ferenc Könyvesbolt,** Kárázs u. 5. – **Székesfehérvárott:** Vajda János Könyvesbolt, Fő u. 2. – **Szekszárdon:** Babits Mihály Könyvesbolt, Kölcsey ltp. 2. – **Szombathelyen:** Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1. – **A. Z. Könyvesbolt,** Király u. 1. – **Tatabányán:** Szemethy és Tsa Könyvesbolt, Fő tér 15. – **Veszprém-ben:** Kölcsey Ferenc Könyvesbolt, Cserhát u. 7. – **Zalaegerszegen:** Simon István Könyvesház, Tüttősy u. 7.

BUDAPESTEN: Kulturtrade Könyvesbolt, I., Krisztina krt. 34. – Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6. – Magiszter Könyvesbolt, V., Városház u. 1. – Osiris-Századvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6. – ELTE Jogi Kar, jegyzetbolt, V., Szerb u. 21-23. – Írók Boltja, VI., Andrássy út 45. – Cartafilus Kft boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri metróaluljáróban – Odeon Videotéka, XIII., Hollán Ernő u. 7. – Stellium Könyvesbolt, V., Párizsi udvar – Helikon Könyvesbolt, VI., Bajcsy-Zsilinszky u. 37.

<http://jelenkor.c3.hu/>

JELENKOR

140,- Ft

JELENKOR

XLII. ÉVFOLYAM

10. SZÁM

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztő
NAGY BOGLÁRKA

Szerkesztőségi munkatárs
DÉCSI TAMÁS

Szerkesztőségi titkár
J. ANTAL ZITA

*

Az e számunk 967. és 1036. oldalai között olvasható Határ-blokkot
LOVAS ILDIKÓ és MIKOLA GYÖNGYI szerkesztette.

A szerkesztőség munkatársai

BALLA ZSÓFIA, BERTÓK LÁSZLÓ, CSUHAI ISTVÁN,
PARTI NAGY LAJOS, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305.

e-mail: jelenkor@mail.matav.hu

web-oldal: <http://jelenkor.c3.hu/>

Kéziratot nem őrzünk meg, és csak felbélyegzett válaszborítékkal küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány

(Pécs, Széchenyi tér 17. Telefon: 72/310-673),

a Baranya Megyei Önkormányzat, a Nemzeti Kulturális Alapprogram,

a Soros Alapítvány, Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata

és a József Attila Alapítvány támogatásával.

Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál
és a Hírlap-előfizetési és Elektronikus Posta Igazgatóságnál (HELP) – 1900 Budapest,

Orczy tér 1. – közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással

a Postabank Rt. 219-98636/021-02809 pénzforgalmi jelzőszámra,

illetve közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 840,- Ft, a II. félévre 700,- Ft,

egy évre belföldre: 1540,- Ft, külföldre: 3500,- Ft.

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

A JÓZSEF ATTILA KÖR és a Pécsi Művelt Társalgó október 8–9-én rendezte meg a VII. Pécsi Tanulmányi Napokat. A tanácskozás első napján „Önéletrajz és fikció” címmel tart referátumot *Bednaries Gábor*, *Z. Varga Zoltán* és *Hárs Endre*, a moderátor *Mekis D. János* lesz. A napot felolvasóest zárja. A '90-es évek nagy irodalmi sikerkönyveiről, sikerszerzőiről tart előadást október 9-én *Bombitz Attila*, *H. Nagy Péter*, *Kovács Eszter* és *Rácz I. Péter*, a moderátor *Szilágyi Márton*. Ezt követően *Kukorelly Endre*, *Odorics Ferenc*, *Farkas Zsolt*, *Kiss Attila Atilla*, *Takáts József* és *Müllner András* részvételével a fiatal irodalom rangos évi rendezvényeinek az irodalmi folyamatokban betöltött szerepéről lesz kerekasztal-beszélgetés. A programok Pécsett, a Művészetek Házában zajlanak.

*

DR. BERZE NAGY JÁNOS születésének 120. évfordulója alkalmából a Csorba Győző Megyei Könyvtárban kiállítást rendeztek a neves néprajzkutató emlékére.

*

A MAGYAR MŰHELY című kortárs művészeti folyóirat találkozójára került sor augusztus 27–29-ig Agárdon, *Az utolsó vacsora* címmel. A háromnapos program eseményei közt *Sz. Molnár Szilvia*, *Sőrés Zsolt* és *KsPál Szabolcs* referátumai mellett, performance-t, színházi előadást, könyvbemutatót és filmvetítést is láthattak-hallhattak az érdeklődők.

*

PÉCSI KIÁLLÍTÁSOK – október 8. és november 7. között győri művészek mutatkoznak be a Pécsi Galériában, a Kisgalériában október 14-től november 14-ig amerikai művészkönyvek-ből készült kiállítás látható. – A Parti Galériában *üveg és fém – fém és üveg*

címmel *Kertészfi Ágnes* és *Németh Pál* kiállítása látható szeptember 18-tól október 31-ig.

*

AZ 1999. ÉVI VELENCEI BIENNÁLÉ Magyar Pavilonjában június 13. és november 7. között négy fiatal képzőművész *Benczúr Emese*, *Imre Mariann*, *Csörgő Attila* és *Erdélyi Gábor* állította ki munkáit.

*

KIÁLLÍTÁSOK – *Martyn Ferenc* centenárium kiállítását rendezték meg az Ernst Múzeumban szeptember 10. és október 10. között. Megnyitóbeszédet *Keserü Ilona* mondott. – *Frankl Aliona Angyali üzenet* című kiállítását *Závada Pál* nyitotta meg a Budapest Galériában szeptember 7-én. A tárlat október 10-ig látogatható. Ugyanitt *Molnár László* festőművész munkái szeptember 16. és október 10. között tekinthetők meg. – A Ludwig Múzeum *A második* címmel holland videoinstallációkból rendezett kiállítást szeptember 16-tól október 17-ig. A Múcsarnokban *Szűcs Attila Interieur* címmel állította ki munkáit augusztus 27. és szeptember 19. között. A Magyar Iparművészeti Főiskola Textil Tanszékének Minta-színháza mutatkozott be a Múcsarnokban szeptember 3-tól október 3-ig. – A székesfehérvári Szent István Király Múzeum nemzetközi művészkönyvgyűjteményéből készített válogatást, melyet szeptember 4. és október 3. között tekinthettek meg a látogatók. – A dunaujvárosi Kortárs Művészeti Intézetben *Palotás József* szobraiból rendeztek kiállítást szeptember 10-től október 15-ig.

*

A PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ idei évadjának első bemutatója *Bizet Carmen* című operája volt október 1-jén *Balikó Tamás* rendezésében.

Ajánlás a Jelenkor olvasóinak

A szabadkai *Üzenet* folyóirat szerkesztői májusi számukat a *határ* témájának kívánták szentelni, hogy megmutassák a fogalom kevésbé reflektált értelmezéseit, melyekben a határ mint összekötő elv jelenik meg. Folyóiratunk e számában szerettük volna megjeleníteni továbbá Szabadka nyitottságát, az egymás mellett élő kultúrák kölcsönös egymásra hatásában létrejövő organikus egységét.

Érdekesen alakult az összeállítás sorsa: a határidő lejártakor NATO-gépek zúgtak a fejünk fölött, a szerkesztők és a szerzők nem csak a kéziratok, hanem egymás sorsa miatt is aggódtak, még erőteljesebb lett a kapcsolattartásra való igény. Annál is természetesebben adódott a *Jelenkor* és az *Üzenet* szerkesztőinek együttműködése, hiszen a két város, Pécs és Szabadka mentalitása hasonló, ami mindenképpen megnyilvánul irodalmi műhelyeik szenzibilitásában. Mostani vendégységünk a *Jelenkor* oldalain így lett végül is a határ-szám eredeti koncepciójának megvalósulása: a gesztus, ami összeköt.

Az itt következő szövegek szerzői a határ-lét tapasztalatát mint sajátos közép-európai egzisztenciális helyzetet mutatják meg, megteremtve annak változatos irodalmi formáit. Bízunk benne, hogy minden ilyen összeállítás és együttműködés szélesíti a horizontot és megerősíti bennünk azt a reményt, hogy olyan kultúrákban élünk egymás mellett, amelyek képessé tesznek a párbeszédre.

Köszönetet mondunk a *Jelenkor* szerkesztőinek, Ágoston Zoltánnak és Nagy Boglárkának, valamint az időközben leköszönt Csuha Istvánnak, hogy lehetővé tették ezt a vendégiséget, továbbá szerzőinknek és munkatársainknak.

A határ-szám anyagát Döbrei Dénes fotói illusztrálják.

Szabadka, 1999. augusztusa

az *Üzenet* szerkesztősége nevében
Lovas Ildikó és Mikola Gyöngyi

A kis gall faluban működik az élet

(átlagos hétköznapiak)

A paranoiával leszámoltam: szemléletnek az kevés.

Nem olyan fekete az ördög, mint a falu utcái éjszakánként.

Hazabotorkálok a sötétben, gyertyát gyújtok: kígyót találok az ágyamban.

Nem szólok semmit, odafekszem mellé.

Kígyó melengeti a keblem.

Csak egy szót szól, és elhagyom miatta a paradicsomot.

Presszókban kezdődik az ilyen történet, írja Eco. Nem azért leszel szerelmes, mert szerelmes leszel, hanem mert épp őrült szerethetnéked van. Ha rád jön, és megint érzed, hogy szerelmes akarsz lenni, jól vigyázz minden lépésedre, mert mintha varázsfőzetet ittál volna, a legelső élőlénybe, akivel összeakadsz, belé fogsz szeretni. Akár egy kacsacsőrű emlősbe is.

*Asterix*eket olvasok gyertyafénynél: „Az ádázul szabadságszerető kis falu, amelyben *Asterix*, a gall harcos lakik, békében él. *Obelix*, a szentkőfaragó és szállító vidáman dolgozik. *Tamburix*, a bárd, a gyerekeket okítja.”

Akarsz még egy vaddisznót, *Obelix*?

Igen, *Asterix*.

Pár nap késéssel tudom meg, hogy meghalt a koporsós: ez csak azt jelentheti, hogy mi többiek kénytelenek leszünk örökké élni.

Minden zene szép, túlcsondul az életöröm.

A csönd is szép: de ezt hogyan bizonyítsam?

Csak azt hidd el, amit a saját szemeddel látsz.

Nyitva a szemem, csukva a szám.

A bogarak is a légvédelemnek dolgoznak.

Ha megszólalok, megtelik a szám muslincákkal, kicsit keserűek, de mindenhez hozzá szokik az ember.

A szememre jobban vigyázok: véd a napszemüveg.

Egy éjszakai biciklizés közben egy varjúszerű alak megdob kővel: visszadobom kaláccsal.

Újvidék egészen más világ, új emberekkel barátkozom, nem mondok semmit: ők mégiscsak többet tudnak, mint én.

Jobb, ha az ember nem beszél.

De amíg van kivel meginni egy pohár vizet, ne kételkedj a világ szépségében.

A faluban elszaporodnak az állatok: kóbor kutyák, macskák, skorpiók.

Kilószámra halásszák az emberek a keszeget; éjszakánként a tábortűz körül hunyorgunk: a békacombért máshol milliókat fizetnek.

Mózessel bolyongok: a kiutat keresi a sivatagból.

Van még az az átjáró a Vörös-tengeren?

A saját testünkkel védjük a falut keresztülszelő patak tizenkét hídját.

Graffittiket olvasok:

NATO BOMBARDERI, ZA NAS STE AMATERI.

Miközben a határban tekerek, látom, hogy igaz a hír: egy hatalmas vakond garázdálkodik éjszakánként emberek tucatja próbálja betömni a gödröket, de reggelre mindig újabbat és újabbat lehet találni.

En, mivel nem játszhatom a szerelmemet, hogy letöltsem e csevegő időt – úgy döntöttem, hogy gazember leszek.

A világ más részein már régóta lézert használnak áram helyett, mondom a barátom hűgainak, nálunk most próbálják átállítani a rendszert.

Lehet még hinni nekem?

Néha magam is azt hiszem, hogy becsukják a boltot, és vége a világnak.

Nem először írják le ezt a mondatot az emberiség történetében, amint látom: nem is utoljára.

Szép álmokat, csendes éjszakát.

Mi mást kívánhat még az ember?

Európa kettő*

(részletek)

*Marxom tépi
Marxod szakállát*

*Engelsem nyeleti le
Engelseddel minden fogát*

*Leninem töri össze
Lenined minden csontját*

*Sztálinunk küld golyót
Sztálinotok tarkójába*

*Trockijunk hasítja szét
Trockijotok koponyáját*

*A mi Maónk majd belefolytja
a Jangcébe a ti Maótok*

*már nem a győzelemhez
vezető úton jár*

(Erich Fried: Örökösök vitája)

„Ilyen az én formám: nincsen, soha nem is volt szerencsém a természettel; a befőttesüveg savanyított uborkáinak szép zöld színe, elrendezettsége, savanyúsága mindig egyfajta rendre és nyugalmasságra emlékeztet, és minduntalan hánynom kell tőlük”, gondolta Viktim H., miközben éhség és szomjúság fájdalmas görcsében bal lábbal az elülső tartórudat támasztotta, amelyre az erős – és mégis nőies – szél miatt a viaszos sátorlap teljes súlya nehezedett. Az üres beltér, akár egy reszketeg vastaghússal teli gatyá, rettenetesen felfújódott. „Odahagytam a várost, csak hogy a vadon láthatatlan, pogány erővel bocsátkozhassam küzdelembe. Nagy számár vagyok! Filozófust játszom a szibériai tundrán.” Bárgyú fintort vágott – itt úgysem

* *Evropa broj dva*. Az itt olvasható részletet a szerző megjelenés előtt álló regényéből a belgrádi *Reč* folyóirat közölte 1998. márciusi számában.

látja senki –, azok a pofonok jutottak eszébe, amelyeket egy mészárosból kapott az egyik piactéri kávézóban a télen, amikor is rázendített az *Internacionáléra*. Sőt az általános jugoszláv hisztéria ellenében cikket is írt *Visszatér a kommunizmus* címmel. A kéziratot a *Književne novine* természetesen ridegen, egyetlen szó nélkül utasította vissza. Akkor kezdett el oroszul tanulni – hogy könnyebben törjön utat „Európába”. Ezért Natasa, az orosz prosti a vasútállomás parkolójából is része volt az útitervnek. Már a parkolóban meg akarta dugni, de előbb elvitte a megszokott pár sörére – először kefél pénzért, le kell hogy küzdje a lámpalázat –, és ott, a söröző neonfényében látta meg benne ki tudja, melyik álma gyöngéd figuráját. Az előkészületekhez hozzájárultak a háború miatt és a Duna lezárása következtében a városi kikötőben veszteglő hajó részeg kapitányától beszerzett szovjet katonai térképek is. Az elszántság csak emelkedett benne, amikor Moszkvában egy utcai árustól konzervet vásárolva – csak a csillagot és a keresztet látva – a Kremlre nézett. Amikor, még mielőtt a sínek dél felé fordultak volna, az utolsó állomáson, Buhareck falunál a fővárosi szerelvényből kiszállt, és öt konzervet adott a sofőrnek, aki észak felé indult egy szövetkezeti tehergépkocsival, addig a pontig, ahol a szilárd útnak és egyáltalán minden közlekedésnek vége szakad – jól tudta már, hogy az utópia megvalósításának sikere egyedül csak saját szívósságán és fegyelmességén múlik; a kemény csizma és a hólyagok a talpon ugyan megkeseríthetik életét, vissza azonban nem fordíthatják.

A másik világ peremén most a négy ferde alumíniumtartórúd és a vízszintes tetőrúdból álló sátorakolmánnyal folytatott küzdelmet; az alkalmatlan szög miatt az egyik oldal kötése teljesen meglazultak, míg a másikon a sekélyen földbe szúrt cövekek kis híján kiszabadultak a laza, vöröses talajból. Ettől függetlenül el is dicsekedhetett volna, ha lett volna kinek, hogy elsajátította a sátorverés tudományát, hogy napról napra gyorsabb és ügyesebb e téren, de ilyen szilaj széllal még nem találkozott. A természet mindig újabb alávalóságot szedett elő embertelen repertoárjából.

És ismét az a világosság a keleti égen! Mind a harmincvalahány napon, amióta a látszatra szelíd tundrán találta magát, ott volt még éjjel is az a fény; mintha az összes felhő az egyik oldalon gyűlné össze, hogy egymásra dobált tollpárnákként eltakarják a napot és a csillagokat, a szabályosan meghúzott félkörön belül szorongva, a fele égboltot szabadon hagyva – hadd sugározzon emberföltötti fényességgel az ismeretlen, mélyben található forrás!

A vadon nem az embereknek való, legalábbis nem azoknak, akik már régen elszoktak tőle, illetve, soha nem is szoktak hozzá, akik önszántukból, az „egészséges életet” hirdető vallásoktól menten mondtak le róla, szeszélyes szolgálatairól, hamis harmóniájáról és még hamisabb esztétikájáról, és akik a magány négy szilárd fala között biztonságban tudják magukat minden vészjósló jele és gyanús törvénye előtt.

Rettenetesen fáj a térde, mégis sikerült neki megtartani az utolsó földbe szúrt rudat. Szerencsére a vihar csöndesedni látszott, lehetővé téve, hogy jobb kezével elengedve a duzzadó vásznat teljes erővel a rozsdaszín fűcsomók közé dőlje a rudat; most odaugorhatott mind a négy cövekhez, hogy lábbal, bosszúállóan, egészen a talaj agyagos szívéig lebökje. A kötelek megfeszültek. A sátorverés ismét sikerrel járt – kezdetüket vették azonban újabb rémálmai.

Letörölhette hideg verítékét; utoljára úgy négy-öt éve ért földet a talpa, egy éjszaka a városi parkban, amikor a járdák betonlemezein túl, a harmatos pázsiton való átkeléskor – világosan emlékezett – visszafojtott viszolygást érzett, mert minden, amit nem emberi kéz alkotott, minden lehetséges módon az emberre leselkedik, és a katicabogarak, a hangyák meg az apró lepkék valóságos vadállatok. Most pedig az úttalan szibériai vadonban ezer kilométernyi távot átgyalogolva mocsarakkal, magas fűtengerrel, rikácsoló madarakkal, csúszómászókkal, pókokkal, szemet és fülnyílást ostromló sárga rovarokkal, esővel, sárral és a legirtóztatóbb éjjeli hangokkal szembesül.

Megpihent egy pillanatra, és ismét az ég választóvonalára emelte a tekintetét. Honnan eredhet ez a ragyogó világosság, amikor a nap már réges-rég felhőbe merült? Meglehet, a felhők mesterségesek, földi üzemből valók, semmi jelentősége – de honnan eredhet ez a tiszta és ragyogó vetítövászon ezzel a vakító egyszínűséggel, amely egy hátulról megvilágított folyékony kristálymonitorra emlékeztet? Persze, állítólag a csillagászok is megállapították, hogy a világűr is ilyen hátsó megvilágítással bír, hogy valamilyen iszonyú távolságban található ismeretlen fényforrás hatol át az embertelen és istentelen végtelenen... Egy újabb alkony kavardása.

Még néhány perc, és a szibériai tundrára ráborul Szibéria rejtélye, az éjszaka – és ez a legszörnyűbb, hiába elemlámpa, tranzistoros rádió, gázmelegítő, fluoreszkáló óra, fáklya és gyufa... Minden felszerelést a sátorba rakva – fájó háta tudta a legjobban, hogy a vadon szavától rettegő utasnak mennyi terhet kell cipelnie – hozzákezdett az alumínium nyugágy felállításához; csak a takarót magára húzva kezdett a szarvashúskonzerv felbontásához. Végül a csak katonai térképeken található Hura folyó partjára érkezett, a világ legkülönösebb peremére. Meggyújtott egy gömbfáklyát, és felkapcsolta a zsebrádiót. Az első adóra állította, amely éppen hegedűversenyt sugárzott. Az estéről estére hátizsákjából taláalomra előkapkodott tárgyak között, testét hallgatag társakkal körülvéve sokkal jobban érezte magát.

*

(Önkéntelenül) ismét a világűr végtelenjéről elmélkedett; forog vele a világ, és úgy érzi, belebolondul abba, hogy nem érintheti a világ legszélső tárgyait. A mindenség vége ott van, ahol értelmünk határa húzódik – a kíváncsiságot a fájdalom és a halálfélelem követi, és minden valószínűség szerint a halál maga.

Viktim H., aki a kíváncsiság végét szerette volna értekező prózában körülírni, úgy tervezte, a szlávok azon törzsi igényétől kezdi, amely azért, hogy mindenki mástól függetlenül is fennmaradhassanak, még Európa természetes arányaiban való újrateremtésére is készsé teszi őket; meg persze azt a genetikai alapú ellenkezést is, amely nem hagyta, hogy akár a forradalom, a Párt, a nyomor vagy a háborúk megakadályozzák az eredetinek megfelelő Európa felépítésének kolosszális munkálatait.

Száz év alatt, a vállalkozás célját sem ismerve, itt tevékenykedett húszmillió, mindenféle fajú és színű száműzött. Senki nem látott többet, mint amennyit szabad szemmel át tudott tekinteni, és senki, a szintén elítélt mérnökök sem sejtették, milyen logikát rejt az ötmillió négyzetkilométernyi terület.

*

Reggel, elégedetten a segítségére siető szeles éjszakával, elkergetve a sátor köré rajzott csúszómászó és röpködő férgeket, átkelőt keresve elindult a zavaros Hura mentén; hídra a vadonban persze nem is számíthatott, bízott azonban benne, hogy valahol majd csak elkeskenyedik, beszűkül – ebben a hideg szélben és ilyen felszereléssel nem vállalkozhatott úszásra. Előzetes számításai szerint a túlsó parton már a mesterséges földrész vehette kezdetét; a megtett távolság és a kavargó Hura arra engedték következtetni, hogy amint átkel, valahol az őszi Franciaország vagy Hollandia partjain találja magát, ami azt jelenti, nem sokra rá ismét víztükörrel találkozik, kisebb-nagyobb mesterséges víztárolóval, amely az Atlanti-óceánt, az Északi-tengert vagy a La Manche-t jelképezi. Arról, hogy ez a part menti övezet milyen széles és milyen mély lehet, a felkészülés során nemigen töprengett. Meglepő, hogy a Hura, még ha széles is, nem tölthette be a vízi határ szerepét. Ezeknek tényleg mindent a saját kezükkel kellett megteremteniök.

Egy óra múlva hirtelen néhány hosszú és keskeny, kopottas csónakra lett figyelmes a ritkás part menti növényzetben. „Bizonyára valamilyen falu lehet a közelben”, gondolta Viktim aláereszkedve a part magaslatáról, „vagy ezek a csónakok csak az odaátiakat szolgálják, akik Európából a Szovjetunió belsejébe tartanak.” Odaért a csónakokhoz, és belépett az elsőbe. „Jó lesz”, állapította meg benne hintázva. „Lehet, hogy elkötöm.”

Amikor ismét a partra lépett, előkereste fényképezőgépét, és megörökölt a csónakot. Akkor megjelent egy szakállas férfi; az első ember, akit másfél hónap szi-bériai magány után látott. Megállt a part tetején és tekintetében az volt, amit senki nem szeret: a vadember értetlensége a fényképezőgép működésével és a fényképezés lényegével szemben. „Beszélsz oroszul?” – vetette oda a gépet kattogtató Viktim.

A férfi bólintott, de tovább hallgatott. A hatalmas, barnás szőrme teljesen befedte. Félelmes és mégis nevetséges kép: a testes állat lenyűzött farokpréme, az ismeretlen ruhadarabjaként elől, mint egy szőrös pénisz hagyta lobogtatni magát a széllal. Viktim óvatosan – a vadonban a hirtelen mozdulatok, az önvédelmi ösztönök kiszámíthatatlansága miatt mindig veszélyesek – kapaszkodni kezdett. „Medvebőr?” Semmi. „Farkas?” Talán egy felsejlő mosoly. „Mért elől viselled a farkat?” Semmi. „Ezek a te csónakjaid?” A szőrmés ember felvillantva nagy, fehér fogait egyszerre megragadta kezét és megsimogatta a tenyerén. „Furcsa szokás”, gondolta Viktim, meglepődve a vadember bőrének finomságán – mintha gyöngéd és meleg női tapintást érzett volna. Akkor ez megfordult, és a fejével intett, kövesse. „Megyünk a törzshöz”, értette meg, és elindult.

A néhány kezdetleges vesszőkunyhóból álló falu már pár száz méterrel odébb elbukkant. A tizenvalahány hasonlóan öltözött szakállas ember – a medve- vagy farkasfarok mindegyiknek a lába között fityegett – az első két kunyhó közötti téren, a jövevényekre ügyet sem vetve ücsörgött. „Hová dugták az asszonyokat?”, merült fel a kérdés Viktimben, és felidézte, vannak féltékeny törzsek, amelyek az idegenek nem kínálják pohár vízként asszonyaikat. Egyébként erről a vendégfogadásról csak olvasott. Kiknél is van szokásban? Az eszkimóknál, a zuluknál? A vezető megállt. Az első házikó oldalgerendáján olyasvalami lógott, amely a primitív környezettől elütött. Különös, rökönödött meg Viktim, hitetlenkedve bámulva a félnyers bőrök és sötétvörös hússzeletek között függő piros motoros szánra: modern hójár-

gány, kiváló aerodinamikus fémburokban. Akkor a kunyhóból kikúszott a világos szőrmés, a farkat szintén lába között hordozó lakó, és elmosolyodott. Gyöngéden megsimogatta a vendég tenyerét.

„Szökevény vagy?” – mondta neki oroszul, a túlsó part irányába mutatva. „Nem, én messziről jöttem, délről. Jugoszláviából.” „Jugoszláviából? És mit műveltek, mivel foglalkoztok ti ott?” „Semmi különös. Pillanatnyilag háborúzunk.” „Ki ellen?” „Más jugoszlávok ellen.” „Az ember nem háborúzhat saját maga ellen. Harcolni csak igazi ellenség ellen lehet. Nektek nincs igazi ellenségetek?” „Nincs.” „Hová tartasz?” „Oda át. Önök kicsodák?” „Mi szamojédok vagyunk. Én meg Homicsusz vagyok. Térj be hozzám!” Bebújtak a kunyhóba, és Viktim szófogadóan egy tuskón foglalt helyet. A szamojédok szibériai népe rokon törzsek közössége, ez a Homicsusz valószínűleg egy elszigetelt település vezetője. „Te vagy a törzsfőnök?” Az nem értette, az állát vakargatta. „Te vagy az elnök?” „Homicsusz sámán” – válaszolt röviden a házigazda, akinek arcáról gondterheltség és óvatosság volt olvasható. „Miért mégy hozzájuk?” „A másik Európát akarom látni.” „Másik Európának hívják? Mi Zárt Világnak hívjuk. Szamojédul Kusa Daszi.” „Ők is átjönnek a folyón, és meglátogatják önöket?” „Nem jönnek.” „Hol vannak az asszonyok? Egyet sem láttam a faluban?” „Nincs szükségünk nőkre. Elég nekünk a kerge kutya is.” „Miféle kerge kutya?” – képedt el Viktim. „Egyet itt a kunyhómon is láthattál lógni.” „A piros motoros szánra gondolsz?” „Az kerge kutya, amely télen, a havon szarvasvadászatkor a leggyorsabban vágat.” „Honnan ez a kerge kutya?” „Velük cseréltük. Odaadtuk az utolsó három asszonyt ezért a kerge kutyaért.” „Most ki szül önöknek gyereket? És... újabb asszonyokat, akik megint új gyerekeket szülnek?” „Mind-en népnek megvan a maga fénykora és megvan a hanyatlása kora is. Mi férfiak törzse vagyunk asszonyok és gyerekek nélkül. Laboratóriumunk sincsen.” Hogy jön most ide a laboratórium, rökönyödött meg Viktim. A laboratórium szó logikusan sehogy nem tartozhatott a szamojéd kultúrához. „Nem értem, akkor önök hogyan...” „Az ember, aki a fonatban a kígyót látja, nem láthatja benne a fonatot is!” – emelte fel a hangját izgatottan a sámán, s a lába közötti farokkal a padlót csapkodta; sárgás por szállt fel. Viktim megrémült, hogy beszélgetőtársa (aki nem akárki, maga a sámán) nyíltságán – és tenyércirógatásán – felbátorodva a törzsi hagyomány elevenébe kapott. „Járnak át a Kusa Dasziba?” – kérdezte halkán, miután lenyugodott Homicsusz kezében a farok. „Mit gondolsz arról a világról?”

Ő a törzs sámánja szemében – mérte föl kutyafuttában – értetlen idegen, aki a születés fonalában a halhatatlanság kígyóját látja és nem magát a fonatot. Fonat, fonat. „A fonat jó szó,” gondolta a kunyhó sarkában kuporogva. „A fonat illik az ő beszédükhöz, nem a laboratórium.” „Mi szamojédok vagyunk. Mi az ő világukról semmit nem gondolunk, mivel az az ő világuk. Náluk nem akkor havazik, amikor nálunk. Nekik külön egük van.” „Azt akarod mondani, hogy amikor a Hura egyik oldalán esik a hó, a másikon nem?” Igen, a sámán előtt tudatlannak mutatkozott, kénytelen volt rá, de már két éve tudomása volt róla: Varsóban Venedikt Zverev beszélt neki a klímakontrollról. Az a bizonyos fény az ég keleti boltozatán... erőteljes gépezetek, lehet, hogy műholdak eredménye. Irányítható szelek. Eső, fagy. Verőfényes nap.

„Igen. Ők saját havat és saját napfényt csinálnak. El akartál lopni egy csónakot?” „Őszintén szólva, igen. Azt hittem, gazdátlanok.” „Azok a senkiéi. Egyet elvihetsz, átkelhetsz a Hurán. Akkor át kell menned az erdőn, és újra átevezní egy nagy víztükrön. Ott is találsz csónakot.”

„Így is gondoltam”, nyugtázta örömmel Viktim. Egyszerre a másik Európába való átkelés a vártnál egyszerűbbnek tetszett. „Éhes vagy? Van szarvashúsunk.” „Nem. Nekem is van szarvashúsom.” Kivett egy konzervet a hátizsákjából, és Homicsusz felé nyújtotta. A sámán sokáig szemlélte a címke rajzát, ujjával követte a szarvakat. „Ez egy kis szarvas. Tetszik nekem. Megtarthatom?” Viktim bólintott. „Szükséged van konzervnyitóra?” „Nekünk van mindenünk, amire csak szükségünk van. A szamojédok mindent megcsinálnak, amire csak szükség mutatkozik. Amit nem tudnak megcsinálni, arra nincs is szükségük.” Homicsusz elfordulva egy bőriszákból több rendkívül éles fegyvert vett ki „Kétszer ráütünk egy kerek kőre és kész a balta. Aztán megfenjük az élét. Ez a kés szarukőből van. Kettéhasítunk egy ovális követ a közepén, a két felét mindkét oldalán megfenjük. Máris van két késünk. Vedd el, egyet neked is adok!”

Ezek a veszélyes alkalmatosságok kinyitnak minden konzervet, állapította meg Viktim óvatosan megsimítva a pengét. Mint a lézersugár, olyannak érezte. „Nem utasíthatod vissza, hogy velünk étkezz. Mivel szarvashúsod neked is van, kurjavkát eszünk majd. Ez a gomba a jó látást szolgálja. Megeszed, és mindent jobban látsz.” Viktim nem igazán értette, hogy a sámán mit is akart mondani, de elhatározta, megkóstolja a kurjavkát – ha ők is fogyasztják, nyilván nem lehet mérgező. Éhes is volt, hiszen tartalékát takarékosan kezelte.

Az étel már készen állt: tíz szárított gomba feküdt egy faedényben. A sámán beleharapott egybe és elmosolyodott; Viktim is nyúlt az edény felé, mire a sámán kezébe nyomta azt a gombát, amelyből éppen kiharapta a falatot. „Bizonyára ez a szokás”, gondolta. Beleharapott és elmosolyodott, gondolván, hogy ez is szokás; a sámán aztán egy másik gombába falt, és nyújtotta máris a maradékot. Látva, hogy Homicsusz lassan rág, Viktim is lassabban evett. A gomba tényleg nagyon ízletes volt. Bánta, ki tudja, hányadszor életében, hogy nem ismeri a környezetében élő növényeket, némelyik közülük valódi ínycsalat. De ilyen útra ugyan ki vinne magával szakkönyveket, hogy segítségükkel megkülönböztesse az ehető gombákat a mérgesektől és halált hozóktól? Homicsusz egy nevet kiáltott, és a viskóba belépett egy farkas ember. „Hozzátok ide Bugurt!”, mondta, miközben kezével a padlóra mutatott. Az ember kiment, Homicsusz és Viktim pedig még két kurjavkát elfogyasztott. Fantasztikusan érezte magát; izmai krónikus fáradtsága, különösen lábai elnehezülése egy pillanat alatt megszűnt, szemében világosan kirajzolódott a kunyhóbelső minden részlete, és rendhagyó módon az egyes tárgyak mögötti háttér is élesen, tisztán; minden formát szeretettel szemlélte, és a meghitt teljesség látásáért hála szállta meg. „Kiváló növény!”, mondta Viktim szerbül, mit sem törődve azzal, hogy Homicsusz megérti-e. Az megérthette, hiszen vigyorgott és bólogatott. Viktim is vigyorgott és bólogatott. Azt kívánta, hogy ezek a pillanatok minél tovább tartsanak, hát maga nyúlt most a tálba, harapott elsőnek, és dobta a sámán ölébe a gombát; de alighogy az odahullt, máris a másik után nyúlt. A kunyhóba két, hordágyat hozó farkas fiatalember lépett be, az egyszerű alkalmatosságon sápadt öregember feküdt. „Most majd megláthatod, hogyan csinálunk zúzmarát.” Viktim

nevetgélt. A fejében a szavak élénk örvénye lassan forgott, zúzmara, zúzmara. „Ne ijedj meg, ő most meg fog halni. Ő nem akarja tudni, hogy te félsz.” A tuskóról Homicsusz egy kovácsfűjtatóhoz hasonlatos szerkezetet emelt fel. „Amikor egy szamojéd meg szeretne halni, mint most Bugur, én várok, és ezzel elveszem utolsó lélegzetét, és a benne lévő jéggel megtartom. Amint széthúzom a szerkezet száját, a nyomásra az utolsó lehelet zúzmarává változik.”

Az események olyan rendkívüli gyorsasággal történtek, hogy Viktim nem győzte követni azokat. Fejében szóörvény, belső látása a szavak áradatát követte, tekintete pedig Homicsuszt, aki a faszerkezetet Bugur szájára tette, széthúzta, mint egy harmonikát, majd a puha bőrrész erőteljes nyomogatásával hirtelen kinyitotta. Viktimet akkor a két farokdíszes fiatalember felemelte és Homicsusz közelébe vitte, ahol a jakutának nevezett kis dobozban megpillantotta a zúzmarát, a zúzmarát, a zúzmarát. „Bugur lelke most a zúzmara, Bugur pedig meghalt”, mondta Homicsusz és becsukta a dobozt. Viktim Bugurra tekintett, a kezdetleges hordágyon holttest feküdt, életétől és titokzatos csapadékától megfosztott testet látott. Amint a hó halmazállapotát felvevő lélektől megfosztják, a test üressé és értéktelenné válik. Egyszerre kényszert érzett arra, hogy mondjon valamit, ami a lélekkel, a lelkek sokaságával kapcsolatos, valamit sok-sok jelzővel ellátva, hiszen itt az emberek között, ebben a gyönyörű vadonban a jelzők szabadon röpködhetnek képeltő gombáik körül. „Nálunk otthon kis, szörnyű és értelmetlen háború folyik. A kezdet kezdetén, az első napokban egy hideg, üres hűtőkocsit szakállas, gyűrött szerb sofőrje Zágrábból Belgrádba vezetett. Attól tartott, megállítják és molesztálják, esetleg meg is ölik majd, hisz a harcok már elkezdődtek. Amikor egy terepszínű ruhás, határozott és erőszakos horvát rendőrájárőr a szürke, egyenes, kihalt sztrádán leállította, azt hitte, elérkezett a vég. Kiparancsolták a teherautóból, és a közeli tornyos, fényes, meleg motelba vezették, ahol szinte erőszakkal majdhogynem halálra etették és itatták. »Mi testvérek vagyunk, csak a politikusok uszítottak egymásnak minket«, mondták a hátát verve, és újabb púpozott adag, nehéz és elsózott ételt, habos, kesernyés, hideg sört rendeltek neki. Igaz barátokként váltak szét, egészen a teherautóig kísérték, és szerencsés utat kívántak neki. A sofőr meglepődve a nem várt viszonyulástól, megnyugodva hajtott tovább a határátkelőig, ahol szerb rendőrök állították meg. Kiszállt, ki kellett nyitnia a rakodótér ajtaját, háború volt, a szabály az szabály, ma senkiben sem lehet megbízni, mondták. Amikor kinyitotta a nehéz, szürke, kétszárnyas ajtót, húsz meztelen nő és férfi holttestét pillantotta meg, és összeesett ijedtében.” „Hagyták őket meghalni, és el sem vették lelkük zúzmaráját?”, szegezte neki kíváncsian Homicsusz a kérdést. „Igen”, válaszolta röviden Viktim, maga sem értve, miért kellett ezt a történetet elmesélnie.

Aztán kivitték a prémekkel bélelt fűzfakalyibából, és Viktimnek eszébe jutott előkapni a fényképezőgépet. Kétszer kattintott: egyszer Homicsusz sámán felé, és egyszer a tűz körül ülő, agyagpipát szívó, vidáman farkat csóváló emberekre. Mindannyian hivatásos fotómodellekhez hasonlóan pózolnak – suhant át Viktim agyán, és ez is keringeni kezdett, most valamelyest lassabban, hivatásos fotómodellek, hivatásos fotómodellek, hivatásos fotómodellek. A film a végére ért, gyorsan visszatekerte, kivette a dobozát, és új tekercset tett a gépbe; elvették a fényképezőgépet, a konzerveket, az elemlámpákat, a spirituszfőzőt, a nyug-

ágyat... és ő minden tárgyat egyenként adott oda nekik, még hozzá mosoly kíséretében, amíg az iszákja teljesen ki nem ürült. „Most menj vissza a csónakokhoz és köss el egyet! Átkelve a folyón a Kusa Dasziba jutsz.” Tenyerüket megsimítva mindegyikkel lekezelt, s aztán abba az irányba fordult, amelyből érkezett is. Néhányszor még visszafordult és integetett. Szeretet!

Átkelt a Hurán, a csónakba beszivárgott a víz, és nem volt benne evező. Aztán pár órát egy tölgyerdőn keresztül gyalogolt a mesterséges tó partjáiig, ahol másik csónakot talált, megint csak evező nélkül. Nem volt nehéz a letört leveles ággal eveznie. A víz fölötti ködben messzi nagy sziget foka derengett: lehet, hogy Angliáé. A tó hozzávetőlegesen egy kilométer széles, és a jelek szerint minden pontján azonos mélységű volt. A tó a foknál vált ketté és kerítette körbe a nagy szigetet. Sötétedni kezdett, amikor átázva és éhesen kikötött Európa kettő, a Kusa Daszi partjainál és felállította a sátrat.

A fűvön érte az álom, anélkül, hogy tudatában lett volna annak, hogy a sátron kívül egyik zsebében egy tekercs elfényképezett negatív, a másikban egy kőkés minden tulajdona.

*

Enyhe fejfájással és az átfagyott csontokba költözött döbbenettel ébredt. Elkábították, jóllakatták bolondgombával, majd kifosztották – s ő még segített is ebben nekik, mosolygott rájuk és szerette őket. Mégis, minden részletre emlékezett, minden egyes gombára és a kerge kutyára, a vén Bugurra, a jakutára és a zúzmarára... igen, szép, apró kristályokat látott a fadobozban. Ezek a szamojédok, abban a hiszemben, hogy a lélek a tüdőben tanyázik, befogva az utolsó leheletet, alacsony hőmérsékleten jéggé kondenzálják, a lélek zúzmarájává – ők nem filozofálnak a lélek létezéséről: valóságosságáról meg vannak győződve, és belőle hókristályt csinálnak, *fluidum animae immortale*.

Mi vehette rá ezeket az antropológiai régiségeket arra, hogy így átverjék és félrevezessék, töprengett Viktim, miközben párát törölte ki szeme sarkából. Elkeseredettségében lelki-furdalás nélkül tudott volna ölni; nem akarta beismerni, hogy sír, úgy vélte, a hideg levegő csípi a szemét, mégis – könnyezett. Tárgyakat és önbizalmat veszített. Hogy is lehetett ilyen könnyelmű, hogy hihette, hogy minden utópia békeszerető? Csakhogy ezek a mocskos szamojédok semmiféle utópiának sem részei, ők határ menti útonállók, s így már szörnyű hangzású nevük is önmagáért beszél... Szamojédok, szamojédok... Lehet, hogy nem kellett volna fényképeznie őket? Lehet, hogy sértette őket a nőkről való kérdezősködés, hisz az a törzs tabutémája? Simogatják az ember tenyerét, s aztán a legalatomosabb módon elveszik mindenét, amit a végtelen szibériai őszbe és a létbizonytalanságba magával visz. A háború elől menekülve rablók áldozatává válik. És akkor most mi legyen? Ha Hollandia (illetve Franciaország) partjain senki nem él – vége van, éhen veszett. Nem tud vadászni, vizet találni, nincsen gyufája, gyufája sincs! Az éjjel, még a gomba hatása alatt mindegy volt neki, hogy elveszítette mindenét, üdvözülten haldokolt üres sátrában. Most dühében a kabátujját harapta, hogy a gombák hatására a vadaknak a legkevésbé sem tudott ellenállni. De ha megkísérelte volna is, befogták volna lelke csapadékát, és meg

is ették volna. Kerge szamojéd kutyák. Isten adja, hogy ne is jussanak soha többé nőhöz!

De aztán a borús képek oszlani kezdtek; álomország kapujában állt; óvatosan egy éjszakai táborhelyétől nem messzire álló szélmalomhoz közelített. „Nincs itt egy teremtetett lélek sem”, nyugtázta, miután a megfelelő szél ellenére is egy helyben álló vitorlákra nézett. Erről azonnal megbizonyosodhatott, sőt – a magas torony a szélkerékkel nem is szélmalom volt, és nem is torony, hanem húsz centiméter vastagságú fatábla, szélmalom-alakúra vágott kétdimenziós makett, amelyet négy durva oszlop tartott; természetűen volt kifestve, és messziről, kivált a kis „Északi-tenger” „nyílt vize” felől szemlélve, hozzájárult a holland táj teljes idilljének látszatához. Viktim döbbenten meredt a makettra. „Mi célt szolgál egy hamis szélmalom?”, kérdezte, miközben az aszfaltútra lépett.

Csak hogy az nem is aszfaltból készült, egyszerű aszfaltszürke földút volt, úgy hat méter széles sáv kiváló szürke sárból, gőzhengerrel ledöngölve és tökéletesen egyengetve. Az autótút színét tökéletesen eltalálták, gondolta Viktim, persze ez nem is volt olyan nehéz, tekintettel arra, hogy a kiszáradt folyami iszap épp ilyen árnyalattal bír – a forróságban bizonyára ragog is, amint azt a kifényesített, felforrósodott kátrányburkolat is teszi. Folyó akadt itt bőségesen, s a medret kotró és a névtelen ágakat „Rajnává”, „Majnává” és „Dunává” alakító baggerok által milliárd köbméterekben kitermelt szintelen iszap alkotta az európai összekötő utak hálózatát. Repülőből senki nem tudta volna megkülönböztetni ezeket a sárpályákat a korszerű német autobahntól.

Jöllehet ledöngölt iszaphordalékból készült, sem keréknyomok, sem gazok, sem elázásnyomok nem voltak láthatók rajta. Vagy csak akkor használták, amikor száraz és meleg az idő, vagy egyáltalán nem is használták. Ami valószínűbbnek látszott: mérföldekre nyoma sem látszott emberek vagy járművek jelenlétének.

Zverev kijelentéseiben ellentmondás rejtett. Egyszer azt állította, hogy a Tartalék Európában senki nem él, máskor meg épp az ellenkezőjét. Akkor hol vannak a politikai és egyéb száműzöttek százezrei, mi van a szibériai létesítmény építőinek milliónyi leszármazottjával? A politikai ellenfelek és a bűnözők a vadonban is családot alapítottak, szaporodtak – minden fegyverházaspár újabb egy vagy két gyermekelítéltnek adott életet, akiket senki nem gyűlölt, senki el sem ítélt, és mégis, a gyűlölet és az ítékezés világában éltek életüket; hozzájuk az örök szüleikhez hasonlóan viszonyultak. A civilizált Európában ismeretlen osztályt képeztek, a legalsónál is alacsonyabb kasztot, az életfogytiglanra ítélt szülők gyermekeiét, a száműzetésben születetteket, azokat, akik ítélet híján is a bűnösség életfogytiglani stigmáját viselték.

A szamojédok már a tudtára adták, hogy valamiféle élet folyik itt – asszonyokat motoros szánra meg egyéb műszaki cikkekre cserélnek –, de hol van ez az élet? Lehet, hogy a Másik Oroszországban összpontosították, ezermérföldekre „Hollandiától”, a „szélmalomoktól”, amelyek mentén partra szállt? Akkor aztán tényleg vége: többhavi gyaloglás a legalapvetőbb felszerelés nélkül?! Nem Robinson ő! „Nem vagyok Robinson!” – mondta ki hangosan.

Sietség nélkül haladt a sárból készült sztrádán, és közben igyekezett valamilyen civilizációról árulkodó neszt kihallani. Ragyogott az ég. Szélcsönd lett. És itt az élet:

sárga és piros tulipánfejek az út mentén szabályos elrendezettségben. Tehát emberi kéz által elültetve és gondozva. Kitűnő! Pompáztak hagyományos színeikben rezzenetlenül a fényben, amely, természetesen, nem a Naptól származott.

A katonai térképek már nem voltak segítségére – ezt a térség egyetlen földrajzi név nélküli fehérsége jelezte. Az első civilizált hang mélyről jött, és a Hura túlsó partjáról eredt; gyorsan erősödött, mígnem valóságos égzengés erősségét érte el. „Mesterséges vihar!”, suhant át az agyán. „Ők maguk hozzák létre.” De mégsem vihar – pár kilométerre suhanó sugárhajtású repülőgép hangját vélte felismerni. Majd hamarosan meg is pillantott hat katonai vadászbombázót, amint minden gondolatmenetet megszakítva pillanat alatt átsuhannak „Hollandia” partjai fölött. „Az oroszok repülőgépekkel ellenőrzik tabu-területüket”, summázta Viktim, miközben a szíve gyorsabbra váltott a bombázók moraja után beállt döbrent csöndben. A dörgés összerázta gyomrát – pedig éhes volt. A hátizsákja kifosztva, üresen. Szomjas is volt. Az út mentén kanyargó csatorna vize pedig rettenetesen szennyes; mindkét partján szürke iszapnyomok. „E csatorna vizével öntözik a virágot, iszapjából meg az utat rakják.” Két óra múlva útkereszteződéshez érkezett; úgy döntött, itt majd megpihen, éhen és szomjan, s majd eldönti, merre haladjon tovább. Eddig hogyan jutott vízhez? Nem tudja, adta magát; ha tiszta volt, azonnal fogyaszthatta, ha szennyezett volt, hát kifőzte a gázforralón. Most viszont már a fazeka sincs meg. Az oldalára feküdt, egyik kezén a fejét tartva, a másikkal a gyomrát nyomkodva, hogy egyik újdonság (a fájdalom) felváltsa a másikat (az éhséget), vágyakozva nézte a virágos rétet, amely valamiféle eleségre kezdte emlékeztetni. Egyes szirmokból kiváló saláta készül. Egyes pusztalakók mezei egereket fognak és parázson készítik el azokat. Egyes országokban sült galamb hull az égből. A holland sajt első osztályú. A német kolbász, ó, a német kolbász... A Mortadella... Morta-della. Morte vagy élő della? „Nem ittál rózsaharmatooooot!” – visszhangzott száraz, szomjas fejében a régi mexikói dal.

Az útkereszteződésben balról még egy bombázót látott közelíteni, méghozzá négy keréken és hatalmas vezetőfülkével. Csak amikor megállt mellette, s nyitott ablakából apró női kéz tűnt elő, fogta fel Viktim, hogy nem is repülő az, hanem tulajdonképpen egy teherautó. „Elvigyünk?” – hallotta a vidám hangot.

A volánnál alacsony, kecskeszakállas és micisapkás sofőr ült idegesen a motort túsírtatva. Fiatal volt, Viktimet mégis az idős, filmfelvételekről és a túlzó portrékről ismert Leninre emlékeztette – kétségen kívül: a tányérsapka alatt az öreg forradalmárhoz hasonlatosan kopasz volt. Amint beférközött a szűkös kabinba, és odatapadt a rezgésekkel teli kicsiny női testhez, megkérdezte: „Kaphatnék egy kis vizet? Az őrlőlet határán voltam már. Még bombázókat is láttam.” A fiatal nő gyönyörű volt, és a kék munkásoverall csöppet sem illett hozzá; Galinának hívták. „Csak valamilyen régi belga almáink vannak”, válaszolta. „Meg kellene hámozni, de ké-sünk nincsen. Otffeilejtettük, ahol a virágot vágtuk.”

„Itt van az én késem” – mondta Viktim, és kivette a zsebéből az éles kódarabot. Kiszáradt a szája, és minden szót furcsán elharapva mondott ki, mintha számára a beszéd csak a nyál visszatartására szolgált volna. „Hol vetted ezt a kést?”

„A szamojédoktól kaptam a Hura túlsó partján. Emlékül adták. Azok a vademberek kábító gombákkal etettek meg, mielőtt kifosztottak volna! Ezt a kőpengét adták, és elvettek minden értéket és elemózsiát tőlem.” „Szamojédok?” –

hökkent meg Galina. „Milyen szamojédok?” Amíg mohón falta a meghámozott gyümölcsöt, vontatottan és szaggatottan mesélte el a számára szerencsétlenül végződött vendéglátás történetét, Galina és a sofőr gyanakodva ingatta a fejét. „Azt mondd, hogy épp akkor cseréltél filmet, és hogy így megőrizted a negatívot?” „Itt van a zsebemben.” „Ha majd »Németországba« érünk, előhívjuk! Van egy »frankfurti« fotográfus ismerősöm. Valami nem tetszik nekem ebben a történetben.”

Miután a két elfogyasztott almából sikerült némi szomját oltó folyadékhoz jutnia, Viktim elmagyarázta, ki ő, honnan érkezik, és miért érdekli őt a szibériai Európa. „Jól van”, gondolta, miután egyetlen elutasító gesztust sem tapasztalt. „Az idegenek itt nem nemkívánatosak.” Lenyűgözik, mondta, a nagy költő, Venedikt Zverev drámai sorai Szibéria különös világáról, feltételezte: Európa Kettő se nem titok, sem pedig tiltott terület, ezért aztán idejött, hogy saját szemével győződjön meg e különvilág létezéséről. „Csakugyan negyvenöt napot gyalogoltál attól a Buharecktől idáig?” „Igen.” „Ez hihetetlen! Rászolgáltál, hogy velünk gyere »Berlinbe«. Szívesen látunk!” Aztán kérdések özönét zúdította rájuk. A sofőr többnyire hallgatott, Galina viszont türelmesen válaszolgatott.

*

„Le merem fogadni, hogy a micije alatt kopasz!?” – mondta később a sofőrnek Viktim, amíg az a kérdésről tudomást sem véve leparkolt egy alig embermagasságú ház előtt, a falát piros téglából emelték, fölül pedig, a tetőt is beleértve, vékony lécek és valamiféle vízhatlan karton fedte. A homlokzaton rikító piros tábla hirdette a „H-2”-t, ami annyit jelent, magyarázta Galina, hogy a vendéglő a városok között közlekedő hivatalos utazók megpihenésére és étkeztetésére szolgál; ők is itt ebédelnek. „A szélmalom, amelyet a parton láttam, szintén többnyire piros színű, mint ez a vendéglő is. Moszkvában is piroslik minden. Vérré és húsrá emlékeztet. Patetikus, tudod, valóságos giccs, mint valami műanyagból készült emléktárgy.” „A vörös szín használata a kommunizmus legnagyobb találmánya. A vörös a látómezőben a legszélesebb frekvenciatartománnyal bír. Ezt a színt mindenki szereti és féli. Színképsugárzása az agyba a legtovább tartó tartóshullámot ülteti.” „Ami az éttermet illeti, semmi kifogásom. Véres bifsztekre emlékeztet. A paradicsomra. A retekre. Itt ebédelünk? Sajnos, miután kifosztottak, lyukas garasom sem maradt.” „Semmi gond, minden kommuna zárt táplálkozási láncot képez, s az ilyen önálló éttermek egymással is kapcsolatban állnak, ezekben ital és étel mindenütt jár. Egyik héten a *venloi*, a másikon a *keveloi* vendéglős dolgozik. A kártyánk lehetővé teszi, hogy ingyen ehessünk, mintha »Berlinben« lennénk.” Viktim úgy gondolta, a legfontosabb kérdést – mi történik azokkal, akik munkakerülésükkel aláássák a rendszert – későbbre halasztja; Karl Popper lesz, aki a legapróbb részletekre is figyelmeztet hallgatja Marx Károlyt. „Miből gondolja?”, reagált a sofőr, amint beléptek, és intett az üres terem sarkában álló fehér kötényes embernek. Csak pár pillanat múltán tudott válaszolni. „Mert Leninre hasonlít, és az asztalnál sem fogja levenni a sapkát – hogy a hasonlóság még nagyobb legyen. Ön tulajdonképpen kiköpött Lenin.” A sofőr fagyos pillantást vetett rá, Galina pedig a pincérhez – vagy mi? – fordult: „Éhesek vagyunk, mint a szamojédok!” És édesen elmosolyodott, míg Viktim megbor-

zongott. A kötényes ember elvett Galinától egy papírdarabot, bólintott, majd a bal oldali kis ajtó felé vette az irányt. „Galina, mért gúnyolódik velem? Engem azok a kiszámíthatatlan vademberek tényleg kiraboltak. Csak látta volna, mi csoda fényképezőgépem volt! Meg olasz biszkvitjeim. Meg vízforralóm.” Fehér Kötény visszatért, három tányért, evőeszközt és három poharat rakott az asztalra. A tányéron sárgára sült kolbász, két-két főtt krumpli és egy piros színű hegyespaprika. Galina felemelte az ormótlan pohár vodkát és egy hajtásra megitta. A sofőr ugyanígy tett, azzal a különbséggel, hogy amint letette a poharat, ujjával matolni kezdett a tányérban: keresztbe rakta a két kolbászt, egyiket félhold alakúra hajlította, és az egyik végéhez illesztette a paprikát. „Sarló, kalapács!” – vigyorodott el, és az egész „sarlót” a szájába tömte. „Mindenben jelkép rejlik” – vont le Viktim a tanulságot. „Mindenben ugyanazon szimbólumok!” – csicseregte kipirosodva Galina. Viktim a sofőrhöz fordult: „Mért hívtok »huszonnegyediknek« Galina? Nem hiszem, hogy ez volna a neved. Hogy hívnak – hadd hallom, ha nem titok?” „Vlagyimir Iljics Lenin” – adta válaszul, és Viktim meglepetésére levette a micisapkát, miközben a Fehér Kötény felé fordult. „Kérünk még enni- meg innivalót! Egész nap virágot szedtünk.”

Amikor a sofőr, akit Galina „Huszonnegyediknek” nevezett, levette a tányérsapkát, s a kopasz koponya ráncokba borult, amint a maga papírfecnijét odanyújtotta, a vendéglős vigyázzba vágta magát, és kis híján szalutált is hozzá. Hamarosán dupla adag, közeli csatornában fogott párolt angolna érkezett.

Huszonnegyedik Vlagyimir Iljics kimenet ismét a fejébe csapta a micit, és a volán mögé ült. Csak amikor kijelentette, hogy legalább virradatig most már az autópályán haladnak, fogta fel Viktim, hogy a part menti kereszteződéstől a H-2-es vendéglőig a teherautó a virágokon és a réten átgázolva jutott el, az út egyenetlen padkáján; a jármű hatalmas kerekei természetesen nyomot hagytak volna a sárból vont úttesten, sőt tönkre is tehettek volna azt – amit a törvény is szigorúan tiltott. Galina kérlelte, ne hajtson az útra, de ő kérelhetetlen maradt; ököllal verte a műszerfalat a volán mellett, hangoskodott és káromkodott; látva Galina, hogy a kérés reménytelen, fejét Viktim vállára helyezve elaludt. „Minek van az út, ha rajta haladni tilos?” – kérdezte, miközben erőlködött, hogy szemét nyitva tartsa. „Mert az útnak egésznek kell maradnia” – válaszolta a Huszonnegyedik röviden. „Te klónozott Lenin vagy! Ismerd be! Ismerd be!”

BESZÉDES ISTVÁN fordítása

Tigristincs

Én nem felejtettem el a Kávait, mondta Orbán, a lebukó nap előtt hirtelen lejátsszódó hóvihart nézve a konyhaablakból. Amilyen gyorsan jött, olyan gyorsan el is tűnt, gondolta. Próbálkozott, de nem sikerült neki. Mármost a hóesésnek. A télnek. Szlovák, a borbély éppen ma magyarázta el Orbánnak, hogy az idén már nem lesz tél. Nyugodt lehet, az ő megfigyelései pontosak. Orbán tudta, hogy Szlovák, a borbély nagy horgász, komoly kuglipályás haciendája van a ludasi tó partján, mégis kíváncsi volt, miféle meteorológiai megfigyeléseket végez. A macskákat figyelem, ha február első napjaiban tényleg elkezdenek bagzani, mérget lehet venni rá, hogy vége a télnek. A macskák nem fognak hiába lefiadzani. Csak akkor kezdenek bagzani, ha biztosak abban, hogy a kicsik már nem fagyhatnak meg. A többiek is a hirtelen kerekedett hóvihart bámulták, majd a gyönyörűen kifényesedő égboltot. Pontosan olyan orange, mint a szentképeken, gondolta Kacsó, aki olykor még mindig ministrált. Csak akkor, Kávai nevének említésére fordultak ismét Orbán felé, aki valami hosszú mesébe akart kezdeni az előbb.

Én nem felejtettem el a Kávait, ismételte, mintha csak azt akarta volna mondani, nem felejtette el a Kávairól elkezdett történetet.

Kit nem felejtettél el? kérdezte a látványtól szinte megvakulva Szanitter Tibike, aki épp mostanában ellenőrizte le nagybátyjánál, igaz-e, hogy ott a Don-kanyarban sötét üvegcserepet kötöztek a szemük elé, ha nem volt, akkor kormoztak, mint napfogyatkozásakor, mert már magától a végtelen fehérségtől is kifolyt a szemük világa. Mondtam: a Kávait. Nem felejtetted el? A Kávait? Nem értem, tűnődött Elemér. Majd megérted. Hányszor magyarázta már P. P. (Howard) Jenőke, hogy nem kell mindent megérteni, tette hozzá Gorotva. P. P. (Howard) Jenőke nem reagálta le Gorotva szavait.

Valamikor a hetvenes években novellát írtam (az újvidéki Magyar Szó pályázatára): kománk, Rodolfo legjobb barátja, Orosz István esetéről, kezdetett végre történetébe Orbán. Arról, hogy az egyik általa vezetett kis bolt leltára után hiánnyal gyanúsították. Ám ez a még valójában bizonyítatlan ügy is akkora ütés volt Orosz számára, aki felettébb precíz ember volt, mint Rodolfo, precíz és pontos, mint minden bélyeggyűjtő (Rodolfo, említettem már, Tanganyikát gyűjtött, azért volt itt ő is a Vigadó nagyteraszán megrendezett Stanly-jubileumon, amelynek megünneplését még dr. Brenner fürdőorvos kezdeményezte '13-ban, Orosz pedig svéd hajós bélyegeket), hogy elhatározta: távozik az országból. Örökre Amerikába költözik. Már eladta kis házát a Tisza-parti halászfaluban (el bélyeggyűjteményét, mind a svéd hajókat), amikor az indulás előtti hajnalon – Rodolfo és Vili boy vitték a belgrádi reptérre – még egyszer utoljára szépen, aprólékosan fölsöpörte a ház előtti gidres-gödrös téglajárdát. A novella valójában erről a különös reflexről szólt. Arról az utolsó söprögetésről. Ő akkor min-

den bizonynal nem tudhatta, hogy valóban az utolsó, nem tudhatta, hogy Amerikában nincsenek járdák. Arról, ahogyan évtizedek során beidegződött mozdulatokkal, ritmusban haladt tégláról-téglára. A folyó, a Romániából (Erdélyből) úsztatott rönkök illatát a legkisebb szellő végighömpölygette a görbülő utcácskán. Akárha minden egyes téglától búcsút akart volna venni, mert már rég nem voltak egyformák, sok eltörött, akárha valami hernyótalpas lény, amfibia talán, mászott volna végig rajtuk, sajátos profilt kaptak az idő folyamán. Nem kerti söprűt használt, pirosnyelű cirkot, amilyenel a bolt olajos padlóját is söpörte, ugyanis városkánk messze híres volt söprűgyáráról. Az a járda azért volt olyan különös, erről persze nem érkeztem említést tenni abban a novellában, mert túlégetett téglából készült, majdhogynem klinkerből, amelyhez a téglagyári munkások könnyen hozzájuthattak.

Ha jól emlékszem, novellámban egész Amerikáig kísértem Oroszt. Az amerikai rész természetesen gyengébbre sikerült, talán azért is nem nyertem meg vele a pályázatot (a második vagy a harmadik díjat kaptam, nem emlékszem már – az első díjat rendszeresen az a keszeg, Lenin-képű ludasi újságíró kapta). Valaki, talán Rodolfo vagy az édesanyja, tudtom nélkül, Orosz után küldte a novellát. István állítólag elcsodálkozott, hogyan találtam ki, mi járt azon a hajnalon, söprögetés közben a fejében. Azután elmúlt egy-két évtized. Olykor megkérdeztem kománkat, Rodolfót, mi van Oroszákkal, sikerült-e megelőzniük magukat, milyen iskolába járnak, milyen sportot űznek, megnősültek-e már a gyerekek?

Első amerikai utam alkalmával ('84-ben) nem mozdultam ki New Yorkból, de másodszor ('91-ben) már nagy körutat tettünk Jutkával. Eljutottunk Clevelandbe is, ahol a helyi magyar rádió hosszú beszélgetést készített velünk. Na már most akkor, beszélgetés közben, a stúdióban jutott eszembe, hogy Orosz is valahol Cleveland közelében él. Azonnal elmeséltem a novellámat.

Tudjátok, szeretek novellákat mesélni. Tudjuk, mondta Kafka, aki szintén ókanizsai születésű, mint Orbán. Sokszor aztán meg sem írom őket. Elmesélem őket néhányszor, annyi. Ott is ilyen részletesen, tégláról téglára haladva mesélted el?, kérdezte még mindig a megizzadt ablak felé kémelve Gorotva. Ha jól emlékszem, igen. És azt is hozzátettem, hogy ha netalán Orosz István is hallgat bennünket, jelentkezzen. Ugyanis olyan műsorról volt szó, amelybe a hallgatók is bekapcsolódhattak. Már is csöngött a telefon. Íme, nyúlt a kagylóért a rádiótulajdonos újságíró: íme, a novella folytatása. Ám nem Orosz István jelentkezett. Hanem? kérdezték egyszerre.

A Kávai.

A Kávai? Mit mondott?, ámuldozott Regény Misu, aki közben Jutka húsdarálóját próbálta megjavítani, s igyekezett úgy tenni, mintha nem hallgatná Orbán novelláját.

Mit mondott a Kávai? Kérdezte Szanitter ideges kíváncsiságában az orrában turkálva.

Mondta, örül, hogy földijét üdvözölheti Clevelandben. Azonnal jönnek értünk a feleségével. Magyarkanizsán majdhogynem szomszédok voltunk, de Kávai idősebb volt nálam, és így inkább édesapámmal ismerték egymást, noha barátokozni, azt hiszem, ők sem barátokoztak. Második feleségét viszont jól ismertem a zentai gimnáziumból, egy-két évvel járt alattam, talán éppen Bodor Anikó

és Bánszky Mária Róza osztályába. Be sem fejeztük a beszélgetést, amikor a stúdió ablaka előtt felbukkant Kávai keskeny, vidám, buzgó alakja. Integettünk egymásnak, amiről a talpraesett újságíró, aki egyben a rádió tulajdonosa is volt, szellemesen tudósította az amerikai magyarságot. Bravó!, mondta, Kávai úr máris megérkezett. Különös, majdhogynem bravúros helyszíni közvetítés alakult ki, ha több időnk van, minden bizonnyal Kávaiékat is beinvitálja a stúdióba. És azon nyomban demonstrálja a novella utóéletét, folytatását, maga irányítja regénnyé váló terebélyesedését. Misu felnézett, azt hitte a húsdarálóval kapcsolatban akar mondani valamit Orbán, kezét vigyázva a hajtókarra helyezte.

Ahogy befejeződött a műsor, Kávaiék azonnal kocsiba ültettek bennünket és elvittek magukhoz. Körülvezettek szép kis házukban. Kávai már nyugdíjas volt, otthon alakított ki magának műhelyt az alagsorban, mint megjegyezte, már van is egy szabadalma, egy stabilizátor (tulajdonképpen az itteni áramszünetek tapasztalatát kamatoztatta, az itt kialakult stabilizátor típust tökéletesítette), amelyből, noha a japánok lekoppintották, szivárog némi jövedelem. Feleségének a város másik részében több munkást foglalkoztató fogtechnikusi laboratóriuma volt. Valójában már Kávai is ott dolgozott nála. Kifutóként. Ahogy észrevettem, nagyon megfelelt alkatának ez a munka, szinte megfiatalodott tőle. Miközben beszélgettünk, iszogattunk, Kávai a telefonnal babrált. Tíz perc se múlt, máris felkiáltott. Megvan! Ki van meg? kérdezte felesége. Orosz!, mondta Kávai, kezembe nyomva a kagylót. Valóban Orosz volt a vonal másik végén. Üdvözlöttük egymást. De a második mondat után máris azt kérdezte, kivel beszélt az előbb? Hát a Kávaiival, mondtam. Kávai odaszólt, kérdezd meg, emlékszik-e rám? Emlékszel még a Kávaira?, kérdeztem Oroszt. Hogyne emlékeznék, mondtá máris felvillanyozódva. Neki volt először televíziója Kanizsán. Kitétte a készüléket az utcai ablakba. És a város ott korzózott előtte. Mondd meg neki, kiáltozta Kávai, most hány televízióm van. Mondtam, hogy most még a műhelyben, a garázsban és a vécében is van készülék. Megegyeztünk, még hallani fogjuk egymást, megpróbálunk összefutni.

Másnap Kávaiék elvittek bennünket a laboratóriumba. Az egykori magyar negyed, a gettót átszelő Buckeye Roadot is útba ejtettük. Még ki is szálltunk a nevezetes, plexivel vont tulipános padoknál, de valahonnan ránk lőttek. Szép halál lett volna, motyogta Regény Misu. Szép, ismételte Gorotva. Mesélték, egy ideig még működött arrafelé egy pincében magyar kocsmá. Puskás ember őrizte. Kizárólag hazai pálinkát ittak. És egy cigány hegedült nekik. Végül már olyan öreg volt, hogy ha nem ivott játék előtt, s játék közben is néhány pohárral, kiesett a kezéből a vonó. A laboratóriumban szimpatikus erdélyi fiatalember dolgoztatott. Nemrég érkezett Amerikába a családjával. Kávai kérte, mesélje el nekünk, hogyan sikerült kiszökniük, emlékszem Kávai a kiverekedni szót használta, tehát: hogyan sikerült kiverekedni magukat Ceaușescu Romániájából. Hátha szükségünk lesz még a tapasztalatukra, sosem tudni. Hányban volt ez?, kérdezte Szanitter. '91-ben, mondta Orbán egy gyufaszállal parafamorzsát halászva ki poharából. A fiatalember elmesélte esetüket.

Kétszer megfogták – megszimatozták őket a határőrök farkaskutyái. Akkor valaki azt ajánlotta, szerezzenek be: tigristincset. Tigristincset?, kérdezte a fiatalember.

Tigristincset?, kérdezte Gorotva. Tigristincset?, tűnődött Szanitter, lábát két tacsin nyugtatva az asztal alatt.

Tigristincset?, Hol?!, kérdezte a fiatalember. A bukaresti állatkertben, mondták. Úgy is lett, egy szép napon az egész család felutazott Bukarestbe.

Miféle állatkert az a bukaresti, kérdezte Kafka, akinek az öccse néhány éve még a palicsi ZOO állatorvosaként dolgozott. De senki sem válaszolt neki, ugyanis senki sem járt a bukaresti állatkertben, még P. P. (Howard) Jenőke sem, aki pedig a veszprémi és a heidelbergi állatkertben is megfordult már, lévén hogy a vidéki állatkertek melankóliájáról készült dolgozatot írni. Noha máris egyértelművé lett, hogy a reálszocialista ZOO-k melankóliája talán még izgalmasabb valami...

Már a nyitáskor ott ácsorogtak a ZOO bejárata előtt, folytatta Orbán, akit P. P. (Howard) Jenőke egyszer el is vitt a veszprémi ZOO-ba, hogy megmutassa neki az enyhe pírban lobogó flamingókat. De alkonyodott már, amikor lépésre szánták el magukat. Már minden állat ismerte őket. Zárás előtt, közel a hatalmas bengáli tigris ketrecéhez a fiatalember leszólította az egyik sötétképű állatgondozót. Tigristincsre lenne szükségünk, motyogta zavartan. Tigristincsre? Ja, persze. Semmi probléma, mondta az állatgondozó. Csak az a gond, hogy tegnap még fele áron megkaphatták volna. Rapidul szökik az ára. Istenem, mi lesz ezzel az országgal?! Pontosan akkora összeget mondott, amennyit – egy évi megspórolt fizetésüket – magukkal hoztak. Pár perc múlva már meg is érkezett az áruval. Újságpapirosba – a *Scintea* első oldalába – csomagolt semmis kis gezemice volt. A tigristincs?, kérdezte egy bunsen lámpát tanulmányozva Jutka. Neve hallatára, Jutka átnézett a konyhapuít felett. Mire Regény Misu azt hitte, a húsdarálót sietteti. Igen, mondta a fiatalember, valami finom hálószerű armatúrát bontva ki a gipszből.

Boldogan utazott haza, Kolozsvárra a család. És másnap ismét elindultak a határra szerencsét próbálni. A tigristincset közben felesége egy kis hímezett vászonzacskóba csúsztatta. Úgy, abban a hímezett kis zacskóban dugta aztán a tincset a gelebébe. Most, harmadszorra talán még nagyobb izgalommal indultak a határ irányába. Már jól ismerték a terepet. Majdhogynem otthonosak voltak arrafele. Amikor feltűntek a határőrök farkaskutyái a zónában, a fiatalember gyorsan előhúzta a hímezett kis vászonzacskót.

De hát ez olyan, mint a mesében, mondta Szanitter. Micsoda, kérdezte Szlovák, aki épp kettétörte azt az Orbán által félrepöckölt, borban preparált gyufaszálat, hogy kipiszkálja a fogait. A történet, mondta Szanitter. Hagyjátok, hadd mondja az ember, ne szaggassátok állandóan, intette le őket Kafka. Te is szaggatod, mondta Szanitter Tibike. Én? Én nem szaggatom, én csak egy kérdést tettem fel a bukaresti ZOO kapcsán. Egy kérdést feltehet az ember, egy kérdéssel még nem szaggatod a történetet. De szaggatod, nem látod, hogy éppen szaggatod?!

Rezgő ujjakkal bontotta ki a kis, hímezett zacskót, folytatta felülemelkedve Szanitter és Kafka vitáján Orbán. Azt nem magyarázták el neki, pontosan mire is szolgál, mit is kell tulajdonképpen csinálnia vele. Már mint a tincssel. A tincssel a határzónában. Csak tartotta verejtékező tenyerén az istentelenül büzös gezemicét. A farkaskutyák már egészen közel csaholtak. De ahogy tenyerére helyezte a tincset, valóban, akárha varázsérintésre, nyüszítve elkotródtak.

Akkor Kávai, mint egy igazi mókamester, elnevette magát. Nyágon szemér-

mes a fiú, mondta a gipszfogsorok között matató technikus vállára helyezve kezét. Tudod, a tigristincs: a tigrisszar fedőneve. De hát neked nem kell mondanom, az erdélyiek mindig ilyen szépen, színesen s felettébb furfangosan fejezik ki magukat. Jót nevettünk, noha miközben hallgattuk, ott a sok vicsorgó műfogsor között, minket is kivert a verejték.

Tigrisszar?, ámuldozott egyszerre Gorotva és Kafka. A fedőneve?, kérdezte Szanitter. Regény Misu közben végre befejezte a húsdaráló javítását. Dugd bele a kezéd, mondta Szlovák. Miért?, kérdezte Misu. Hogy kipróbáljuk, darál-e. A tökeidet, apukám, emelte föl a hangját Regény Misu, ami, mondani se kell, annyit jelentett: *Nečeš uči u moj roman!** Misu romanja persze nem létezett, Misu valójában voltancégetéssel foglalkozott. Mondása valójában nevének egyfajta vállalása volt csupán. És mégis, barátai mind jobban féltek, rettegtek, hogy valóban nem fognak belekerülni abba a *romanba*, amit valahogy úgy képzeltek el, mint egy tévésorozatot, jöllehet a *Háború és békét* is nagy érdeklődéssel hallgatták, amikor P. P. (Howard) az Antikvárium szeparéjában – ott, ahol a vécéből kilépő vendégek a sliccüket gombolgatják, szoknyájukat igazgatják – felolvasta a kiürült Moszkvát előzőnlő martalócokról szóló részt, és Gorotva, aki olykor ott sakkozott, éppen a vécén gubbasztott, s utána kijövet odaszólt az irodalmár gyerekek feje fölött: Jenőke, mi a szart olvastál az előbb? Másnap megkérték P. P. (Howard) Jenőket, nekik is olvassa fel azt a részletet. Jenőke aztán, belemelegedve, nem csak azt a martalócokra, arra a harmadik emberféleségre vonatkozó részt, hanem Andrej herceg sebesüléséről szóló sorokat is felolvasta... Közben, többen észrevették, Szanitter szemekre fátyol ereszkedik. Elhatározta ugyanis, holnap meglátogatja Vendelt. Igaz, Andriját, a tigrisek gondnokát is ismerte. Együtt spricceraztek Ivanyos bácsinál, a sínek túloldalán. Ivanyos bácsi, az ezüstfejú festőtanár, aki már évtizedek óta a szőlészettel és a gyógynövényekkel cserélte föl a festészetet (P. P. Jenőke többször is írt róla a *Palics és környékében*), arról volt nevezetes, hogy a fröccshöz nem szódat: citromfűteát használ. Úgyhogy az ő hatalmas almafája alatt való fröccsözést egyfajta kúrának tekintették a lilafejú borisszák. Meglátogatja Vendelt, és egy vödör tigrisszart rendel nála. És otthon lekeni magát. Le az egész testét. Egyszer, emlékezett, P. P. (Howard) Jenőke és T. Orbán arról a cincérbajszú, dila festőművészről, Daliról mesélt. Mármint hogy amikor egy hölgy meghódítására indult a dila spanyol, bakkecske ürülékével kente be testét. És sikerült is a hölgyet elhódítania... Szanitter örök életében gyáva legény volt, ám akkor már, mivel napok óta dörömböltek az ajtaján a behívócédulát kézbesítő rendőrök, eltökélte magát, átmegy a zöld határon. Átmegy az anyaországba. Sosem járt odaát. Útlevele sem volt. A '70-es években volt kishatárij, de egyszer sem élt vele, teljesen üres volt, amikor lejárt, és odaadta a gyerekeknek, játszanak vele: határosdit. De olykor, ha megemlégett, mindig anyaországot mondott. Mintha csak valamiféle erotikus vonzalmat érzett volna iránta. Gorotva egyszer látta, amint, titokban, Szlovák borbélyollójával kivágta a *Magyar Szó*ból a parlament Dunában tükröződő képét.

Clevelandből Columbusba vonatoztunk, folytatta Orbán, majd onnan a Grey Hounddal New Yorkba vettük utunkat. A Grey Hounddal?, kapta fel a fejét

* Nem kerülsz be a regényembe!

Szlovák, miközben épp visszahelyezte a gyufaszálat a kihalászott parafamorzsák mellé, ugyanis borbély létére kamionsofőrként még Szibériába is eljutott volt. Kizárólag csak szép, fekete, sokgyerekes fiatalasszony utazott a Grey Houndon, meg fegyelmezett amisok. Szerencsére Jutka azt az utat is videóra vette, s így olykor ismét magam elé varázsolhatom őket, valamint a Grey Hound egész úton éneklő, kövér, szintén fekete sofőrjét. Ha akarjátok, egyszer levetítem nektek azt a filmet, mondta Jutka, aki épp csirkét pucolt a pulttal leválasztott konyhában. New Yorkból az Óceánhoz, Sarasotába repültünk. Visszafelé egy kis géppel érkeztünk a clevelandi röptérre. Ahol azonnal át kellett szállnunk egy nagyobb gépre, hogy Chicagóba, onnan pedig Budapestre utazzunk. A clevelandi röptér üres volt. Ásítóztunk. Amikor egyszer csak egy vékony ember futott a gépünk felé. Kávai volt. A Kávai?! kérdezte Gorotva. Sikerült beverekedni magam, mondta lihegve. Apró ajándékokat adott fel, s egy színes gemkapcsokkal összefogott (elfelejtettem említeni, már előbb is elhalmozott mindenféle színes klipsszel) levélben: néhány száz dollárt. Szerettem volna kihozni Oroszt is, mondta. Már minden rendben volt, megbeszéltük, érte megyek, de ma reggelre hirtelen felugrott a vérnyomása. És az orvosa nem engedélyezte a találkozást. A légikisasszonyoknak kellett közbeavatkozni. Kávai egyszerűen nem akart elengedni bennünket. Fenn a gépen, ahogy egymásra néztünk Jutkával, láttuk, mind a kettőnknek könnyes a szeme. Nem értettük pontosan; mi is történt velünk, hiszen annyi emberrel találkoztunk, sokukat jobban ismertük, sokukkal közelebb kerültünk egymáshoz, mint a Kávaival. Ám senkitől sem volt ilyen nehéz elbúcsúzni. Ha még egy kicsit maradunk, ha nem lépnek közbe arkangyali szigorral a légikisasszonyok, mindannyian felzokogunk. Az igazság az, a mai napig sem tudom, mi történt, miről is volt szó.

Már mozgott a gép, amikor Kávai utánunk kiáltott. *Ne felejtsetek el!*

Ez a hirtelen hóvihár, itt a feketefenyőök fala előtt, kis híján engem is megrikatott, mondta Gorotva. Lassan nekünk is kormos üveget kell a szemünkre kötni, mint kellett azoknak ott a Don-kanyarban, tette hozzá Szanitter Tibike.

És kis, hímezett vászonzacskóban: tigristincset kell hordanunk a gelebünkben, motyogta Elemér, akivel – Sóstóaljról jövet, ha nem a nemzetközi úton baktatott, gyakran elkeveredett –, nemegyszer megesett, hogy a belső zónában találta magát. Sosem fordult meg a fejében, hogy átsettenkedjen az anyaországba, de arra lett volna kedve, hogy ott az üres karaulákban a farkaskutyáktól békén hagyva matasson, a nyulaknak, fácánoknak csapdát állítson.

A Vendelt kellene megbízni, gyűjtse be a tigrisürüléket, mondta Orbán.

Talán üzletelhetnénk is vele, tűnődött Gorotva. A bosztánosok biztosan megvennék, nekik van földjük odaát Mórachalmán is...

Hadd a bosztánosokat a fenébe, csattant fel a mindig halk Elemér.

Ja, hallottam, mondta Gorotva, hogy keresnek. Azt üzenték, a lékelő bicskával fogják kiengedni a beledet.

Én is hallottam, hogy kerítenek, nevetett fel Szanitter, aki maga előtt is titkolni szeretne volna előző, rejtett erotikával teljes elhatározását az anyaországot illetően, kerítenek, mert a matrózzal megkúrtátok a dinnyés kofákat a Vértóban.

Hát akkor neked, Elemér, valóban szükséged lesz egy-két tigristincsre, kapcsolt át erre, a másik történetre, mármint a dinnyés kofákra, jöllehet inkább

Amerikáról szeretett volna még mesélni, Orbán, hiszen jó lett volna még kihasználni ezt a ritka alkalmat, hogy újabb és újabb oldalról járja körül azt a pályázat határideje miatt túl gyorsan lezárt novellát.

Fogalmam sincs, mi történt, szabadkozott Elemér, honnan keveredett oda a *Kék tó* padjára az a tengerész. Fogalmam sincs, honnan kerítette elő a dinnyes kofákat. Az évszázad legmelegebb napja volt... A biztonság kedvéért te azért csak beszélj Vendellel tigristincs-ügyben, mondta Gorotva. Legjobb lesz, ha mindannyian lekenyekedünk... Nyakig szarosan: nečete uči u moj roman!, hördült fel Misu, a zománcművész.

A nap lement, a beizzadt ablaküveg tükrözni kezdte őket. Pontosan úgy néztek ki, úgy festettek, mint Peity Laura *Filozófusok* című, késsel és violával alighogy megérintett, fehér festményén, ahogy kinéznek – jóllehet abszolút kilátástalanságban... (A képet komoly tárlatokon is bemutatták.) Közben Jutka már feltette a paprikást. A salátára aprított fokhagyma illatozni kezdett. Orbán ujjbegyével arrább tolta a gyufaszálat, majd csak rágyújt már valaki, kitapogatta a parafamorzsát és ide-oda kezdte görgetni a békebeli viaszosvásznon. P. P. (Howard) Jenőke, aki összetett fedőneve ellenére állandóan ugyanazt az egy Rejtő-könyvet, *A három testőr Afrikában* olvasta újra (meg volt ugyanis győződve, hogy a szabadkai Városi Könyvtár balkonát tartó két behemót gipsz Atlasz konfigurációja azonos a *Három testőr*-ben szereplő Atlasz-hegység konfigurációjával – legalábbis Magda Marinko tudatában, amíg a regényt ott, a helyszínen, Afrikában olvassa), de különben sem tartozott a Rejtőt és Göre Gábort fejből idézgetők táborába, sőt kissé berzenkedett is tőlük, P. P. (Howard) Jenőke egész este hallgatott. Formaérzéke jelezte, sok lenne neki is befonódnia Orbán és Misu duellumába. Az ebédlő falán lógó gobelint tanulmányozta. Jenőket ugyanis felettébb izgatták a 100 évnél idősebb gobelinek. Különösen, ha nyeles nagyítólelencsével már előbb megállapította: beleesett, jócskán átírta-átrajzolta a moly. A gobelinekhez fűződő misztikus vonzódását csak igazolva látta, amikor az egyik Rejtő-életrajzban azt olvasta, hogy kedvenc írója egy időben: kézimunkákkal házalt. Meg volt győződve, sőt erről már egész elmélete volt, s elméletét, szemléltető képekkel kísérve, ki is fejtette Kafka Ferinek, akit P. P. (Howard) Jenőke rendszeresen Franz Kafkának szólított, hogy Rejtő kizárólag csak gobelinekkel házalhatott, kizárólag csak gobelineket árulhatott, azok közül is elsősorban a *Goethe nyári lakját* ábrázoló munka különböző változatait... Ám Orbán novellája és Misu *romanja* ellenére, a tigrisürüléktől érintetlenül, a molyrágta gobelinről egy pillanatra sem véve le tekintetét, P. P. (Howard) Jenőke is ugyanott kötött ki, mint a többiek, akik egytől egyik bekenekedtek, nyakig befürödtek: Jutka paprikásának, salátájának, a konyhát leválasztó magas pulton mind inkább áthömpölgő, narkotikus illatában. Annál is inkább, mivel valami egészen más ügyben rántotta össze őket Özvegy, aki maroktelefonján már jelezte is, hogy vörös barkaszán úton van T. Orbán Homokvára felé, nevezetesen a NATO-bombázás utáni első bécsszóközi számárversennyel kapcsolatos koncepciók (ahogy mostanában szeretik mondani, filozófiák – ezek szerint nincs kizárva, Peity Laura festményének a címe, a *Filozófusok* is ezzel a tendenciával lehet összefüggésben) megvitatása, teendők megbeszélése, a feladatok kiosztása végett.

Nyolc vers

*ez az idő amely közted és közötttem telik nem olajfa
árnya. szakadozott naplemente a hegyeken túl.
fecskék és denevérek barokkos röpte
a tetők fölött. az apály a dagályt legyőzi.
a szállóhoz közelítve megpillantalak az erkélyen
ahonnan te nézel engem
és ez az idő mely közted és köztem telik
álló és változó.*

*

*kiléptem a rezzenetlen napra
és a tenger felett vibráló messzi hegyek
vagy a hegyek vízen vibráló tükörképe volt a lelkem
és én a kagylót felemeltem és reggelit kértem
és az erkély felé fordultam (amelyről imént
lelkem távoli vibrálását néztem) még egyszer
és most látom végtelen volt az a nap*

*

*A gránátalma is megismer ma A szieszta
idejének moccanatlan világa Mégis ki figyel
Kie ez a töretlen víztükör amelyből felbúksz
Látod a babérrózsa árnya lassan hagy el*

*

*a füge sűrű árnyában búcsúzunk a naptól.
napokat szavakat egyaránt sorolsz.
élni. ki mondja. itt lenni. tenni néhány lépést
a babérrózsa bokrain keresztül a mólóig és ugrani.
és felúszni valahol másutt és mégis itt.*

*

EIN BILD DER VERGANGENHEIT

*Így múlik a nap Látszatra
a tárgyakat rendezí kicsinyíti
nagyítja*

*Korábban
vagy most gondoltam ki hogy
korábban már a szemembe zártam
a lombok e mozzanatlan hullámmását*

*Valaki megzavar Kezét a vállamra teszi
A vacsora kész mondja*

*

*állok az erkélyen tavasszal télen
a buszpályaudvar tumultusában
az őszi jegenyék boltíve alatt haladok
a babérrózsa illatos bokrain át
nyitott szemmel bukom fel a vízből
lemegyek a nürnbergi római metróba
északi meg déli városokban ébredek
vakon még mindig
világosságod iránt*

*

*a reggel egyszerű fényében
ki szólal meg most bennem
a kenyérillat jövőendő éveket ígér
az utcai rohanás a cselszövés terve alapján folyik
a mosolyok a csönd borítékában nem a hegyeken
minderre egy ismeretlen szemeivel nézel
akivel majd összefutsz és helyettem firtatod
ki beszélt hosszú éveken keresztül
és sikerül-e majd dadogás nélkül és számat
be nem csapva egyszerű reggeli verőfényben
mindezt kimondanom*

*

VISSZATÉRÜNK

*és a nyílt tenger a hátunk mögött egyszerű sajnág
amelyre az ember már nem is gondol
só hull (vagy korpa) a hajamból amíg az autóbusz
elkanyarodik és volt nincs nyílt víz
az édeni napok s ebben meg a többi esetben
szemed sötét üveg mögött
amint felém fordulsz
és tanulom benne tulajdon arcomat felismerni
és a te hangodat
és a maradék nappali világosságban
élvezni a felgyorsult
a megállított
sivatagi időt.*

BESZÉDES ISTVÁN fordítása

A test harangja

Jobb, ha az íróról csak műveiből tud a világ.
(Ottlik)

A test legjobb állapotáról gondolkodom. Egy öreg és megfáradt asszony voltam éveken át, a magány emlékezéssé nehezült hangja szólt ki belőlem, beszélt egyfolytában, és még csak azt se mondhatom, hogy hazugság lett volna megidézni olyan időket, amelyekben nem sétáltam, mert láttam azokat magam előtt, Ottlik-mondatokkal a fejemben jártam, és tudtam, soha nem a megírt valóság lehet kérdéses, hiszen *ne beszéljünk se egyféle, se kétféle valóságról, hanem beszéljünk sokféléről: a valóság modelljeiről*, inkább annak hitelessége. De mondták, azzal sincs baj: gondoltam, látomásos típus vagyok. És milyen remekül éreztem magam! Óh, ha tudnád. De cigaretta az első pillanattól kellett. Piros *Ronhill, York*, ha még emlékszel ezekre. Ahogy odaér az ajkaimhoz, illeszkedik az ujjaim közé, míg ütögetem a billentyűket, jó. Biztonság: földelés. Mert a látomásosság éppen olyan, mint a vicces cigi, ellebegtet.

Tehát a valósággal és a hitelességgel semmi baj nem volt, ma is összeszorul a torkom, ha valami szövegben azzal az öreg és megfáradt asszonnyal találkozom, furcsa alkalmakkor, irodalmi esteken: ismertem. De azért mégse volt minden teljesen rendben. Mert közben azért én is voltam, ha érted; erre sajnos nem emlékszem. Előfordul, hogy akivel megosztottam azokat az éveket, mesél nekem, elmondja, milyen voltam: reggel nehezen ébredő, könnyen lelkesülő, ilyeneket mond. Ja, de kötözködő, utálatos és szép is voltam, ezt mondja. El kell hinnem minden szavát, mert nem emlékszem. Nem azért, mert nem számított. Éppen ellenkezőleg, azok voltak a legjobb éveim, csak nem a valóságra, hanem a látomásokra figyeltem. Meg arra, hogy legyen cigarettám. Éjfél körül volt, éppen a *Színházi történetben* voltam, és hiába ütögettem szórakozottan a cigaretta-doboz tetejét, nem volt visszajelzés, csak kongott, akár a hajnali város felett a harangszó. Biciklire ült, és elment az éjszakába, akkoriban még nem voltak éjjelnappali trafikok, a cigiüzérek is aludni tértek, szóval nem tudom, honnan, de hozott nekem két doboz *Classicot* – akkoriban ez volt.

Vannak férfiak, akik mellett szép nőnek lenni. A füstízű csóknak is jó az íze. Akkoriban nem gondoltam erre, nem jutott időm a valóságra figyelni, csak annak különféle, megírható és hitelesnek tekinthető modelljeire. Most, hogy a test legjobb állapotáról gondolkodom, most jutott eszembe a legnagyobb hiba, amit abban az időszakban elkövettem.

Annak az öreg és megfáradt asszonynak, akinek magánya emlékezéssé nehezülő hangon szólt ki belőlem, nem volt teste. Érted, mire gondolok? Nem hasogatott a dereka, nem volt csontritkulása, se kínzó kétoldali fejfájása az alacsony

vérnyomástól, amitől el is eshetett volna, ínsorvadása, amitől bizonytalankodik szájában a protézis, aranyere se renyhe bélműködéssel: nem volt teste, öreg és megfáradt.

Talán miattam. Mert annyira el voltam foglalva vele, lehetséges emlékeivel, hogy nem figyeltem semmi másra: magamra se. Nem törődtem a saját testemmel se, hogyan juthatott volna hát eszembe az övé? Persze nem csak azért, mert elragadtak a látomások, egykor volt városomban megtörténhetett szépséges és szörnyűséges események, hanem a saját fiatalságom miatt is. Nem éreztem fáradtságot, ha hajnalig írtam, és alvás nélkül rohantam dolgozni, nem kapkodtam levegő után, ha két doboz *Classicot* szívtam el, nem voltak fölösleges kilóim, nem töredezték a körmeim, és nem hullott a hajam, minden vágyam kielégülésre talált, amit természetesnek is tekintettem, hajlékony volt a derekam, szorosan ölelt a combom, követelőzőtt a mellem.

Hát így.

Most, hogy itt ülök, ebben a meleg szerkesztőségi szobában, forrón súrolja a cigaretta az ajkaimat, ujjatlan ingem is ledobnám, a szoknyám is felhúznám, akkora a júliusi hőség, hátravetném a fejem, hogy a folyton ide-oda bólogató ventilátor a nyakamba csókoljon, és arra gondolok, mi a test legjobb állapota, ki mondom: az én test nélküli, a fizikai valóságot nélkülöző öreg és megfáradt asszony-barátnőm jár az eszemben. Kérdezném tőle: mondja csak, kedves Gruber Emma, nem hasogatott a dereka, amíg velem volt? Nem kellett reggelente egy-két kanál szilvalekvárt bekapnia? Este langyos sört innia az álmatlanság ellen? Nem bénította meg a félelem? Mert akárhogyan is: igen sok szörnyűséget mesélt nekem, amit ha visszafogottan is, de beleütöttem a billentyűkbe.

Tudom, mire gondolnak. Igazuk van. Valóban nem a júliusi hőség miatti kínlódásom juttatta eszembe Gruber Emma testét. De ha úgy vélik, saját öregedésem miatt tértem vissza hozzá – bár igazuk volna! –, tévednek.

Történt egy-két dolog mostanában. Amitől minden megváltozott. A tervek álmok lettek, az álmok távolságba tűnő fantazmák, azok pedig nyüzszítésre kényszerítő fájdalmak.

És fontos lett a test. Csakis az volt a fontos: akár egy harang, amely ha eltörik, hang, zúgás, zengés-bongás nélkül marad a lélek. Vagyis nem tudni, mi lesz a lélekkel, de nem is ez volt a kérdés. Ez nem számított.

Ha pontosítani kell, azt mondhatom, történt egy-két dolog mostanában, ami eszembe juttatta, hogy a testemben vagyok. Mondok egy példát: fölriadtam az éjszaka közepén és hányingert éreztem – tegyük fel – a félelemtől, és nem azért gyújtottam rá, hogy jól érezzem magam, írni kezdjek, hanem mert hányingerem volt, úgy remegtem, akár egy állat, és a *Rodeo* segített. (*Rodeo*: amikor már mindenki light Marlborót szívott, akkor egyszeriben csak ezt lehetett venni. Tulajdonképpen logikus. Lehetnek pillanatok, amikor csak a szavak jelentése bír tartalommal. És azok valóban a rodeo pillanatai voltak. Jól megszívtuk.) És akkor a testem eszembe juttatta, hogy benne vagyok, hogy ő a fontos.

És Gruber Emma elhagyott. Az öreg és megfáradt asszony meghalt bennem, tőle kapott látomásaim a talán megélhető – tehát bizonytalan – idő lehetőségévé váltak. De nem gondolkodtam ezen, észre se vettem, csak az volt furcsa akkori-

ban, hogy mindenféle eszembe jutott, mint az is, hogy valaki elbicafozik az éjszakába, hogy cigarettát vegyen nekem. Ezt már elmeséltem.

Gruber Emma helyét a fizikai létezésem vette át. Talán mert minden átértékelődött, kezdtem odafigyelni arra, hányszor gyújtok rá azért, mert ideges vagyok, megbántottak, és megfájdult a fejem, összerándult a gyomrom. És nem tetszett, hogy ilyen okokból dugjak cigarettát az ajkaim közé. Akkoriban fogalmaztam meg a dohányzás (dohányzók, nemdohányzók és kocadohányosok) és az emberi kapcsolatok viszonyát, de erről később.

Éppen a fizikai létezéssel meghatározott emlékek felmerüléséről beszéltem a meleg szerkesztőségi szobában, arról, hogy milyen nehéz észrevenni és megtalálni a test legjobb állapotát, talán meg se történik velem, ha... A beszélgetőtársam elnézően és belenyugvón figyelve újabb cigarettám paraszát, azt mondta: *akkor éltük elmúlt életünk utolsó perceit.*

Ez van.

Így már nem furcsa, hogy eszembe jutottak az emlékeim, hogy fontossá váltak, ahogyan az életem is.

Lelkem harangja, a testem. És nem fogom rángatni, oda se figyelve hangjára. Minden rezdülésében benne akarok lenni.

Mondjuk úgy, hogy rám ijesztett a mulandóság.

A dohányosok ismerik a reggelente jelentkező érzést, amikor majdnem – de csak majdnem – úgy döntenek, abbahagyják. Az igen rossz minőségű cigaretták világában, amilyen a mi mostani világunk, ez gyakrabban előfordul. De aztán a második nyújtózás után odanyúlunk a dobozért, mindenféle okos mentegőzéssel testük felé.

Mondjuk, csak ennyi történt velem: olyan rossz cigarettát árulnak, hogy sűrűbben kell a mulandóságra gondolni, arra, hogy mi a test legjobb állapota. Ami persze csak akkor volna igaz, ha még mindig Gruber Emma lakna az emlékeim helyén.

Több valóságmodell csúszott egymásra az elmúlt néhány hónapban. *Megéltük elmúlt életünk utolsó néhány percét*, ahogyan ezt beszélgetőtársam mondta azon a forró júliusi napon.

És ha már így történt, akkor nem tehetünk mást, mint újból felosztjuk már megélt időnket, és az abban tanyázókat.

*

Vett egy Gillette önborotvapengét, egy skatulya hármас cigarettahüzlőt és egy-egy csomag Hercegovina és Finomtörök dohányt.

(Ottlik: Buda)

Van úgy, hogy megkérdezik, hogy vagyok. Mondom, jól, csak mintha harangok zúgnának a testemben. Nem tudok mindenkivel szóba állni – miattuk. Sőt az is egyre gyakrabban fordul elő, hogy csak bizonyos emberek társaságában gyújtok rá.

Figyelem a testemben zúgó harangokat, csak azokat figyelem. Biztos vagyok

abban, hogy azért költöztek belém, mert megsejítették a mulandóságot. Amiért minden nap hálásabb vagyok, és meg akarom találni testem számára a legjobb állapotot. A dohányzásról viszont nem tudok lemondani. Úgyhogy meg kellett indokolnom a rágyújtásaimat (bár nem tudom, hogy a testem méltányolja-e), aminek következtében elvi álláspontokat kellett kialakítanom az emberi kapcsolataimban. De nem is pontosan így történt.

Egyszer csak azon kaptam magam, hogy bizonyos félelmek miatt túl sok megbántást viselek el, túl sokszor gyűjtök rá ideges fájdalmamban. Mert kevés dolog összehasonlíthatatlan, de a félelem talán azok közé tartozik. Arról nem lehet vitatkozni, fokozatait észérvekkel elfogadhatónak, illetve megokolatlannak tartani. De erre se akkor jöttem rá.

Üldögéltünk a kávéház előtt, csak úgy. Összejöttünk. A fiúk a közeli trafikban cigarettapapírt vettek, hogy vicces cigit sodorjanak. A hülznivel mégis könnyebb, mondtam. Azt csak meg kell tölteni. Bár maga a szó, most, hogy szinte csak a szavak jelentése bír tartalommal, a praktikusság ellenére is taszító. Mert igaz, hogy hüvelyt jelent, de leginkább töltényhüvelyt. Igaz, ha cigarettapapírból van, akkor egészen más. Cigaretta-hüvely? Megfelel a töltényhüvely, mondták: vicces tölténnyel tömjük tele a cigarettapapírt: jó a félelemre; többet ér minden pálinkánál és sörnél, mert nem követi macskajaj, de a féltés ellen is jó.

Aztán nem is igen beszélgettünk, csak elvoltunk egymás gondolataiban: szerkesztők innen-onnan, egy földből és vérből valók, amolyan sehová se tartozó, de abban kitartó figurák – láttuk, hogy ilyennek látnak a kávéház előtt elhaladók. Amiből-már tudható, hogy nem így van. Nem emiatt vagyunk el egymás gondolataiban, hanem azért, mert egy időben történt velünk valami: félelmet éreztünk, és nem kételkedtünk egymás féltésében. Ritkán adódnak ilyen pillanatok, igazán nem bántuk volna, ha elkerülnek bennünket, ebben egyetértettünk. De ha már így adódott, hogy megéltük elmúlt időnket, legalább kihasználtuk. Üldögéltünk a kávéház előtt.

– Mostanában harangok zúgnak a testemben – mondtam. – Úgy érzem, oda kell rájuk figyelnem. Akkor kezdtek zúgni, amikor megjelent bennem a félelem, hányingerem támadt, és rá kellett gyűjtanom. De aztán olyan helyzetbe kerültem, hogy megkérdőjelezték a félelmet. És ettől is rá kellett gyűjtanom, de az már nem volt ugyanaz: mintha hagynám, hogy elhallgattassák bennem a harangokat, az elmúlt időnkért zúgó harangokat, a mulandóságra figyelmeztető, a testért kongó harangokat. És azon kaptam magam, hogy meg kell indokolnom a rágyújtásaimat; úgy éreztem, ha hagyom, hogy bántsanak, elárulok mindent: azt az öreg és fáradt asszonyt, akivel a már elmúlt időt megosztottam, a halálakor visszatérő saját emlékeimet, amelyekben érzem az évekkel ezelőtti nehéz ébredéseimet is, és tudom, hogy valaki szépnak látott, de legfőképpen a bennem zúgó harangokat.

– Szerezz egy teknősbékát, én attól tanultam mostanában a legtöbbet: semmi nem törheti el a páncélját – semmi, ami a természet rendje szerint való.

– Nem a rágyújtást kell megindokolni, hanem a társaságot.

Szóval így történt. A fiúk sodortak egy vicces cigit, és azt mondták, jó a félelemre meg a féltésre. Akkor, hogy a bennem zúgó harangokról meséltem, fogalmazódott meg bennem, hogy megalázó, ha meg kell indokolni a félelmet: a

megélt, elmúlt időmet. Még Gruber Emmát is, aki meghalt, mielőtt megkérdezhettem volna tőle, álmatlanság gyötörte-e vagy székrekedés.

És aztán, amikor egyikük, feje fölé fújva a vicces füstöt, azt mondta, nem a rágyújtást kell megindokolni, akkor fogalmazódtak meg bennem elvi álláspontjaim a dohányzással (dohányzók, nemdohányzók, kocadohányosok) kapcsolatban. És azóta csak bizonyos emberek társaságában gyújtok rá.

*

A cigaretta már-már a körmömre égett (...) Ebben a pillanatban olyan magával ragadó erővel tört rám a mulandóság érzése, mintha az a kis hamuoszlop (leomlott és darabokra hullott bár, de azért még mindig oszlop, az idő kettétört gerincoszlopa), tehát mintha az időnek ez a ledőlő oszlopa magát a mulandóságot jelképezné (...)

(Kis: Fövenyóra)

Mert másfajta érzés a dohányosok szent körébe tartozva gondolni a mulandóságra, miközben a füst ködén át mondatokat olvashatunk valakitől, aki mindent tudott. Talán ezért hagyta, hogy a körmére égjen a cigaretta. És megnyugtató is. Arra gondolhatunk, hogy akármilyen jelentéktelenek vagyunk, megérezhetünk valamit abból, amivel ők együtt éltek. Arra az elrévedő, éles, látnoki és belenyugvó pillantásukra gondolok, amely csonkig égett cigarettájuk melléklete. Egy párizsi bisztróban, egy újvidéki beszélgetés alkalmával.

Elkövetkező, testük harangzúgástól hangos évei, most hogy már megéltük elmúlt életünk utolsó perceit, némely áldott rágyújtás alkalmával mondataik fizikai megélésévé magasztosulhatnak. Rengeteg időnk van, csak éppen minden pillanatunkban ott zúg a mulandóság harangja. Ezért aztán úgy döntöttem, odafigyelek arra, hogy jól érezze magát a testem, felkészült legyen mondataik fizikai megélésére. De mást is akarok. Gruber Emma helyett megtalálni azt az asszonyt, akivel – emlékeinek megírása helyett – a saját, emlékké alakult, múlttá vált életemet megoszthatom, a test harangja, a mulandóság szerint. Minden kapcsolatot (mert emlékké fog nehezülni) ennek rendelek alá. Nem tudhatom, hogy sikerül-e, de van időm a kísérletezésre.

Dohányzók: a szájba helyezett és meggyújtott rudacska okozta érzés a szeretkezés mélységével fűzi össze a körbe tartozókat, de a szerelmi együttlét esetében gyakran bekövetkező csalódás és a lelki konfliktusok hiányával (a teljes azonosulás lehetetlensége), éppen ellenkezőleg, az első füst – megfigyeléseim szerint – egy időben történő kifújása az egymás szemében látható, de külön megélt kéj révén a megmáshíthatatlan összetartozás kútjába taszít, a mulandóság bizonyosságával.

Kocadohányosok: leginkább azoktól kívánom távol tartani magam, akik időről időre rászoknak a dohányzásra, egy új kapcsolat sodró erejétől, valamely mulatozás félrészeg állapotától, a munkahely légkörétől indítatva. Az ilyen hazugok éppen azt támadják meg alattomos módon, ami miatt rágyújtunk, mert elhitetik, hogy közénk tartoznak, a mulandóságra odafigyelő és azt folyton átélők körébe, és miközben ők az első slukk mélységéből már a perem felé kapaszkodnak.

kodnak, én megnyílok és kitárulkozom előttük, megengedem nekik, hogy hozzám érjenek, szavaik és cselekedeteik megérintsenek, hogy aztán véresre súrolhassam bőrük tapintásától vibráló bőröm, kamillával borogathassam általuk igénybe vett izmaimat, a rájuk való emlékezéstől undorodva sajgó csontjaimat. Szóval, a kocadohányosoktól tartózkodni fogok, azokkal semmiféle kapcsolatra nem vetemedem, hiszen a saját jövőbeni emlékeim foroghatnak veszélyben, de még ennél is több, a velük való fölösleges és fájdalmat okozó mindennemű kapcsolat süketté is tehet testem harangzúgása iránt, ami miatt megritkulhatnak vagy el is tűnhetnek azok a kegyelmi pillanatok, amelyekben az idézettek mondatainak fizikai megélésére kerülhet sor. Ezt nem kockáztathatom.

Nemdohányzók: vannak köztük undorodva odébb andalgók, ablaknyitogatók, hamutartó-tologatók, akikkel nem ülünk egy asztalhoz, akiket nem látogatunk meg, csókot pedig semmilyen körülmények között nem váltunk velük. Azonban olyanok is akadnak köztük, akik érdeklődéssel szemlélik rágyújtásainkat, leültünk-kor elénk helyezik a hamutartót (miután kiszedték belőle a dunsztgumikat, apró csavarokat, gyufásdobozt és más apróságokat), szemük az ajkaink között helyezkedő cigaretta érintéseit figyeli: az ilyenekkel hosszan tartó barátság is kialakulhat, érteni fogják, ha a kék gomolygásban eltűnő konyhájukban arról beszélünk, hogy *egy doboz Symphonia cigaretta, puha csomagolás (megkezdve)*; sőt az is előfordulhat, hogy megengedjük: ajkaik és nyelvük felderítse, megízlelje cigarettánk helyét. Velük lehet. Ők tudják, mit vállaltak, a füstnek milyen keserédes kavalkádja fogadja őket, éppen a mulandóság lehetőségét akarják magukba szívni, azt kívánják szánkból szűr-csölni, részesévé válni annak a sajdító szépségnek, amit az első slukk jelent az érzé-keinknek. Ők tudják, hogy a halált féljük, nem a mulandóságot. A mulandóságnak parázsló részei vagyunk, mert szenvedélyünk ezt diktálja. Vagyis van bennünk szenvedély. Szeretjük agyonmérgezett testünket. Létezését naponta többször, a mulandóságot hirdető hamukukaccal ellenőrizzük. És másokat is tudunk szeretni. A körünkbe tartozókat cinkos összetartozással, a nemdohányzókat hálás remegéssel. Csak a kocadohányosokat nem. A semmilyeneket, a helyezkedőket, az álrajongókat és hamisan élvezkedőket nem. Azok dilettánsok. A mulandóság megcsúfolói, ekképpen az élet gyilkosai.

Álomhatár

1 (Határon ébredni)

Nem mindig jó dolog határon ébredni. Legszebb álmunkból (melyben éppen: repülünk!) ráz föl minket az őr, arcára nyitjuk álomittas szemünket. Pillanatra ismerőseink között kutatunk, hátha régi katonatársunk az illető – vagy csak álmunk folytatása. Töri a magyart; azt üvölti felénk: „papírok! papírok!” És akkor benyúlunk szépen a szívünk fölé – és nem találunk semmit.

2 (Amikor életemben legelőször)

Amikor életemben legelőször léptem át titokban a határt, akkor gondoltam először és utoljára úgy egy vadidegen emberre, mint az Istenre. Mert minden lélegzetvételem közben őrá gondoltam, az éppen azon az éjjelen szolgálatot teljesítő határőrre, akit pedig soha nem is láthattam.

3 (Egyszer éjszaka)

„Egyszer éjszaka szöktünk át a határon. Gyerekek voltunk még, és nagyon féltünk. Csak otthon meg ne tudják! Úgy osontunk vissza a határról, mint a vesztesek. Mint akik mindent elveszítettek – de nem árulják el senkinek.”

4 (A határátlépés parancsolatai)

„Amikor a határt átléped, tilos hazagondolni. Más vélemények szerint határátlépés közben tilos az Istenre gondolni, és semmiképpen nem szabad kiejteni az Ő nevét. De hogy miért, azt nem akarják elárulni.”

5 (Madarak és farkasok)

Azt mondják, a láthatatlan élőkön túl csak a madarak és a farkasok lépik át észrevétlen a határt.

Csak a madarak és a farkasok.

6 (A határőr álma)

Egyszer egy határőr azt álmodta, hogy nincs meg a határ. Kétségbeesve szaladt álmában mindenhová, de sehogyan sem tudta megtalálni, hol húzódhatik az országhatár. És ez akkora félelemmel és szorongással töltötte el a határőrt, hogy fölsírt álmában, és föl is ébredt. És csak akkor nyugodott meg, amikor ráismert a körlet ismerős fülledetségére és a társai szuszogására. Akkor a fal felé fordult, és újra elnyomta őt az álom.

7 (Levegőbeszéd)

„A határon nem lakik senki. Ha beszélni kezdek, mégsem a falnak beszélek, hanem csak a levegőbe. Ezt szeretem, testvéreim, mert tudjátok meg, áldott, áldott dolog a levegőbe beszélni!”

8 (Csillagkerítés)

„Azt mondják, minden határsértő az ismeretlenre gondol, amikor átlépi a határt. De van, hogy eltévednek, és akaratlanul újra visszatérnek az óhazába, ám nem ismerik fel azt. És úgy bolyonganak a határsávban, míg ki nem világosodik, hogy közben észre sem veszik, hogy otthon vannak. Aztán oly megadóan tűrik a bilincseket, mintha nem is lett volna soha más vágyuk, mint hajnalban ráébredni az igazságra. Csak egy határsértő szemével lenne szabad nézni a hazánkat.

S mi akkor a helyzet a határőrökkel? Ők jutalomszabadságot kapnak minden elfogott határsértő után; eddig rendben is volna. Csakhogy a határőr is az ismeretlenre gondol, ha messzelátójával fürkészi a határt. És az egészben talán ez a legcsodálatosabb: két ember, akik még soha nem találkoztak egymással, ismeretlenül is egymásra gondolnak. Szóval, a határőr és a határsértő kapcsolata a legtitokzatosabb és legelemibb viszony, ami ember és ember között létezhet. S mindez a határon játszódik...:

S határaink általában poros dűlőutak. Ha leszáll az éj, megkezdődik a titokzatos egymásra gondolás. Ha a fák meg a bokrok beszélni tudnának! De beszélni sajnos nem tudnak, csak sóhajtoznak a könnyű szélben. Tulajdonképpen egyedül a határon érdemes élni. És becsülnünk kell a szakembereket, akik csillagdrót-kerítéseket emeltek két ország közé, láthatóvá téve a láthatatlant. A határ a csillagos ég; s fájdalmasak a csillagok! Ahogyan egy őrmester szólta el magát: »Hozzá ne érjtek; *álom* van beléjük vezetve!«

És az is csodálatos, hogy egyetlen határőr sem tudná pontosan megmondani, mit őriz, mit vigyáz. S legfőképpen, hogy mire vár.”

9 (Az ő arca)

„Tudod, az a furcsa – mondta egy didergő határőr az esztendő leghosszabb éjszakáján a társának –, az a furcsa, hogy most valaki ránk gondol. Hogy itt, ezen a véget nem érő éjszakán valaki, aki nem ismer minket, és akit mi sem ismerünk,

éppen ebben a pillanatban ránk gondol, és fél tőlünk. És mi is félünk, és most ezért beszélünk hangosan a sötétben. És hangos beszédünkkel akaratlanul is őt segítjük. Őt, akit ma éjjel még akár meg is ölhetünk. És csak akkor látjuk meg az ő arcát, amikor már késő.”

10 (Házőrzők a határon)

„Mert határon lakni, szívem, nem könnyű dolog. Estéink hosszúak és csillagtalankok. Ebeink égre emelt szemmel szimatolják a Hold helyét. Minden hiába; lázas kutyáink a láthatatlant keresik (hisz felhős az ég), és sírnak, hogy nem találhatják. S ha meglelnék végre mégis, hát torkának ugranának, és azt hiszem, széttépnék.”

11 (A határtáncosok)

„Szeretem a határtáncosokat, akik végig tudnak úgy menni két ország határán, hogy közben nem esnek le egyik oldalon sem.”

12 (Kimondani)

„Azt mondják, egyszer egy félkegyelmű, de mindenféleképpen írástudatlan csigavadász közvetlenül a határon állva elkiáltotta az ő nevét.

Ezt mondják, de többet nem mondanak.”

13 (Az üvegbörtön)

...Mert a mi életünk valóban olyan, mint Kolumbusz és Kopernikusz előtt a világ. Van eleje meg vége. Üvegbörtön. Mindent látunk, és minket is látnak. Körülöttünk ijesztő végtelenség. A véges élet olyan, mintha ez volna az egyetlen forma. Faltól falig egy átlátszó börtönben. Átlátszunk. A határtalant látjuk egész életünkben, míg a határban dolgozunk, szorgos földművelők. S ha valóban nincs határ, úgy csak ennek a játéknak van értelme, ami az evilági élet. Csodálatos labdajáték, melyet láthatatlan nézők néznek. A fejünkkel játszunk, s néha a partvonalon túlra száll labdánk. Üvegbörtönben élünk, idő előtt születettek.

– Uram, a gondolatmenete szerint inkubátorban élünk halálunk órájáig. Nem mondom, tetszetős elképzelés. Az inkubátor valóban olyasmi, mint a véges világ fölé boruló ég képe a korai középkorban. Szép gondolat! Börtön és védelem. Szabadságunk áttetsző határa, melyen saját leheletünk a homály. S ugyanakkor életfeltételünk, ha inkubátor; hisz nélküle meghalnánk, koraszülöttek. Az örök életre fejletlen még a légzőszervünk. Nem bíránk el erősebb levegőjét. Belepusztulnánk. S halálunkkal elhagyjuk üvegharangunkat, mely reánk borul.

- És megszólal a lélekharang...
- ...mely talán üvegből van...
- ...s most darabokra hull...
- ...és nincs többé határ...
- ...és ugyanaz vagyunk...

14 (Hószakadás)

„Álmomban a határon jártam, és úgy esett a hó, mint valami szemérmetlenül szelíd parancsolat, és én arra gondoltam, foszlik a függöny, ne engedd, Uram, hogy meglássam a Te orcád.”

15 (A határ könyve)

Áll a határon egy kastély, nem lakik benne senki, lakóit régen elűzték, azóta üres. Igazi szellemház. A csigavadászok járnak csak oda nyáron megpihenni, és szerelmeskedni. Azt mondják, számtalan lélek kezdte meg ott földi pályafutását. S azóta sokan úgy hívják a kísértetkastélyt, hogy „szerelemház”. És akkor még nem is szóltunk az írásokról a falon. Mert a szerelmes csigavadászok meg a húsölő határőrök úgy teleírták a kastély falát a szerelmeik nevével meg a hátralevő napjaik számával, hogy elolvasni az összes feliratot talán több napba is beletelne. És akkor az üres ház a határon nem más, mint egy hatalmas, gazdátlan könyv, melynek oldalai: falak, s melynek szerzője (és szereplője) bárki lehet, aki egyszer belépett a kapuján – s valóban, ebbe a hatalmas, omladozó könyvbe bármikor beléphet az ember, mert minden ajtaja nyitva áll.

16 (Ismeretlen)

Olyan az egész, mintha egy behavazott pusztában haladnál, és égen-földön nincsen semmi jel, de érzed, nem szabad megállnod semmiképpen, és nem szabad már visszafordulnod sem. És akkor, amikor már nem számíatsz rá, hirtelen nyomokat találsz; hogy állatét vagy emberét, az egyre megy. Elindulsz hát a nyomokon, és titokban örvendezel, és mész, egyre mész a behavazott pusztában, talán már vérnyomokat is találsz (olyan vadász vagy, akinek nincs fegyvere), és egyre feszültebb, ugyanakkor egyre boldogabb leszel – és akkor hirtelen véget érnek a nyomok, és te ott állsz a behavazott pusztá kellős közepén, és nem mozdulsz – mondom, akkor nem szabad majd kétségbeesned – inkább csak mosolyogni fogsz akkor –, és azt kell majd sutognod magad elé: „elejtettem, elejtettem”, és akkor a te suttogásod égbe-kiáltás lesz.

A HATÁRÁTLÉPÉS POÉTIKÁJA: PETER HANDKE

Eoae!, ez, akárhol vagyok, reggelidőn, mindig, miféle ablakból, hangos vagy épp csak elgondolt kiáltássá, ébresztővé vált, mely által is a belőlem előlendülő magánhangzóknak vissza kell fordítódniuk a kinti dolgok körévé, itt a fává, amott a szomszéd házzá, az út vonalává köztük, hátrébb a repülőtérré, a láthatár vonalává; meg kell nyitniuk értő érzékeimet az új világ-napja, a betűszerintiség, a leírhatóság előtt.
(Peter Handke)¹

I. Entelekheia

És amikor véget ér az elbeszélés, az elbeszélő, hogy elveszített képeit visszanyerje, újra útnak indul. Minden egyes nekilódulásával az őseredet irányába átlépi a megszokott határt, következetes és pontos látásával a természetet és az architektúrát írásként olvassa, jegyzetel és rajzol, íráskép és látvány közt mindegyre újabb és újabb összefüggéseket és megfeleléseket fedez fel, s megtérve a Senki öblébe, elbeszéléssé formázza újra és újra a létezés fénylő látszatát. „... eszerint valami megismételni és megújítani magát nem annyira az új cselekvésben, az utánacsinalásban engedte, hanem inkább az újabb körvonalazásban és kihasításban...” (192) A világ megtapasztalásának e közvetlensége a látszólag jelentéktelen dolgok, a természet és jelenségeinek kontemplatív megfigyelésében gyökeredzik. „... még ha a dolgot magát soha nem láttam is, és ha ez netán rég nem létezett a világon, akkor is, a dologból megannyiszor jött egy kép, pontosabban szólva, valami látszat.” (168) És legyen az útonlét és látáslét során a kísérő akár Cézanne (*réalisation*), akár Heidegger (*Ur-Sprung* – ‘ugrás az őseredetbe’), az elbeszélő számára a cél mindig ugyanaz marad: az önmagukban lévő dolgok és az önmagában lévő szubjektum közti tér (*Zwischenraum*) összefüggérendszerének a nyelvét műalkotássá és tanítássá kódolni. A mindennapi lesz ezáltal az egyetlen olyan terrénuma az elbeszélőnek, amely a média totális, mindent leárnyékoló és gúzsakötő világuralma ellenében autentikus módon létezik. A létezés e majdnem-semmijének, az üres formáknak, a látszatnak betöltése a feladatok minden egyes elbeszélésnek, melyek eposzi részekként egymásba érnek, mindig magasabbra törnek, a történelem ellen ismétlődnek. „Persze: hogy így járj, járj akár szíved országában is, egy nap nem lesz többé lehetséges, vagy épp nem lesz már hatása. De akkor ott lesz az elbeszélés, az majd megismétli a járást!” (240) Az állandó írásban-lét,

¹ Peter Handke: *Die Wiederholung*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1986. – Peter Handke: *Az ismétlés*, Magvető, Budapest, 1990. – Az elbeszélést magyarul idézem Tandori Dezső fordításában. A mindenkori idézet lelőhelyének oldalszámát közvetlenül az idézetek után zárójelben adom meg. A mottó a magyar kiadás 94–95. oldalán olvasható.

úton-lét és határ-lét nárcisztikus, önmaga körül forgó, de önmagát újraismétlő (újraelbeszélő) eposzt hoz létre, mely lényegét: elbeszélését és teóriáját egyaránt – Cézanne-t és Heideggert egymásra ismételve – a *réalisation* felnyíló magát-a-határba-bele-állításából nyeri. A létezés e látszat-felfedése olyan nyelvet alkot, amely önálló fogalmi apparátussal rendelkezik, és amely túllép a konvención alapuló jelölő-jelölt kapcsolódáson: a jelöltnek adván az újrafelfedésen vagy ismétlésen keresztül az újrajelölő elsődlegességet: „... Mert a szó zuga nélkül a föld, ha fekete, ha vörös, ha zöldeltetett, azért csak egyetlen sivatag, és nincs az a dráma, nincs a történelemnek se az a drámája, amelynek az én szememben különб érvénye lehetne, mint az édes-egy világ dolgainak és szavainak – a létezésnek –, és a bomba, mely a marhacsapás-piramist fenyegeti, csapódjék be ott, olyan szóalakban, amelyik a »hosszúka körtét« jelöli puhán. Találok én majd kifejezést ekképp egy fehér gesztenyevirág sötét belsejére, a nedves hó alatti agyag sárgájára, az almán lelhető virágmarmaradványra és a folyóból felszökkenő hal csobbanó hangjára.” (176) Minden egyes szó sajátlagos megnevezőfunkcióval rendelkezik így, s bár érintkezésük (jelölő és jelölt) eredete visszáidézhető, nem az ismétlés másodlagosságával érvényesítik autonóm világ-egészüket és -magyarázatukat. Az elbeszélő e rendkívül szigorú poétika következtében könnyen sebezhető: érthetlenséggel és érdektelenséggel, mi több, szereplehetőségének állítólagos túllépése következtében egyenesen határsértéssel vádolható: „...»Világbirodalmammal« nem túl sokat akartam-e? Ugyan ki voltam én?” (114) De ez is az entelekeia következetesen poétikai felfedésének része. Az elbeszélés elbeszélői minden esetben határegzisztenciák, Filip Kobal például: „Nézz ide, mit is jelent a mi nevünk: nem azt, hogy a széleslépésű, hanem hogy a határtermészetű... Határtermészet, az peremegzisztencia, de nem peremfigura!” (189) És ahhoz, hogy a határegzisztencia realizálódjon, megnyíljon, feloldódjon, elbeszélésébe kezdhesen, mely maga az őseredeti megnevezés, a világkáosszal szembeni rend formájának megteremtése, át kell lépnie nemcsak önmaga, de a körüllevő határát is. E poétikus tett eredményeképpen olykor eufórikus elbeszélés, olykor furorikus útinapló születik. Az egyik, mondjuk a szlovén „hazatalálásról” szóló nagy elbeszélés 1986-ból, *Az ismétlés* (Die Wiederholung), a másik, mondjuk a szerb „Lebenswelt” elbeszélése 1996-ból, a *Téli utazás* (Winterliche Reise). Saját poétikája szerint mindkettő elbeszélés, míg azonban *Az ismétlést* nagyregényként ünnepelték (holott az elbeszélő kimondottan az úgynevezett polgári eredetű regény ellen írja középkori eposzregényeit), addig a *Téli utazást* félresikerült és meggondolatlan esszéként olvasták (mely könnyedén ellentmond így a szerzői eposzi szándéknak). Ez azonban már műfajok és olvasati lehetőségek problémája, amelynek meanderszerű diskurzusában az elbeszélő, Peter Handke véletlenül vagy véletlenül, de határesetnek számít.

Peter Handke kapcsán felvetődik a kérdés, vajon egyes művei értelmezhetők-e önmagukban, vagy életművét egy századvégi-ezredvégi óriáseposznak kell tekintenünk. Ha pedig előfeltételezzük írás és olvasás kettős meghatározottságát (Handke nem csupán írássá változtatja a természet olvashatóságát, de minden egyes elbeszélése más írássok „ismételt”, reflektált újraolvasását is jelenti), honnan nyerhető a Handkéről – vagy elbeszéléséről – szóló diskurzus legitimitása. Vagy: mely Handke-szöveg(ek) ismeretének hiányában ne „beszélj” róla.² Az életműben ugyanakkor – és leginkább az elmúlt évtized írásai a példák rá – egy úgynevezett (tematikus, látszólagos, őseredetű avagy ötletszerű?) alfejezet ismétlődik, amelyet Handke jugoszláv utazásai írnak folyamatos egészé (elbeszéléssé, esszévé és drámává). Az eposz és az újkeletű határátlépések epizódjai egymással állandó dialógusban állnak, melyet a recepció (a kritika és legelsősor-

² A Handke-szótár egyik specifikus elkülönített jegye: 'beszél', aki a világ aktualizáltsága szerint nyilatkozik, 'elbeszél', aki a világ 'Lebensweltjének' lehetséges és lényegi összefüggéseit képes a maga specifikusan egyéni látásmódjával nyilvánossá tenni.

ban a média) nem evidenciaként kezel, s ítéleteiben állandó anomáliákat gerjeszt, aktualizációs olvasataiban botránylehetőségeket lát. Mert nem olvas. Vagy mert nem pontosan olvas. Vagy mert – különösen Handkét – pontosan nem lehet olvasni.

Rolf Günter Renner kísérletet tett, hogy rendszeres kontinuus-olvasatban Handke műveit organikusan írja le: az életművet a szerzői érdeklődési irányultság és az olvasás-írás fokozott „ismétlődési” kényszere szerint korszakokra bontotta.³ Az ellenolvasat Peter Pütz nevéhez fűződik: eszerint Handke minden új könyve az éppen azt megelőzőtől történő radikális elfordulásból következik.⁴ Pütz tétele ugyanakkor nagyon is jól beolvasztható az „ismétlés” poétikus olvasatába, hiszen annak értelmében minden egyes Handke-mű az előző „ismétlése” egy magasabb fokon, vagyis egyszerre „elfordulás” és „kiegészítés”. Egyedül e poétikai egészben történő gondolkodás, Handke korszakhatárainak és azok átlépéseinek poétikai ismeretében ignorálhatók az aktuális vakolvasatok. Ennek az elvárásnak felel meg Lothar Bluhm, aki a *Téli utazásról* elmélkedve keresi Handke elbeszélés-elméletének és jugoszláv álmának köztes tereit, és Karl Wagner, aki *Az ismétlés* poétikai egészét hangsúlyozza a Szlovénia-központú értelmezések ellenében.⁵ Miatán egy organikus mű mozgásának-modifikációjának biztosítéka éppen a nyitottság, és ez Handke írásaiban tág határokat jelent, ahhoz, hogy az utóbbi évtized jugoszláv súlypontozású elbeszélései, esszéi és drámái ne a poétikai életmű zárványaiként legyenek számontartva, újra *ismétlésre* van szükség.

Handke alkotói tevékenységének kezdeti fázisában – a hatvanas és hetvenes évek politikailag elkötelezett és realista irányultságú irodalmával szemben (Gruppe 47) – kísérleti szövegekkel jelentkezik, melyek az avantgárd alapelveit követik, és a nyelvészet és strukturalizmus hatására állandó esztétikai megújulást tűznek ki célul. A mai Handke-olvasás bizonyos értelemben meg is reked ezen a szinten. A leginkább olvasott (és idézett) Handke-művek 1966 és 1970 között születnek, köztük a vak emlékezet rekonstrukciós kísérleteként olvasható *Die Hornissen* (Lódarazsak), a *Der Hausierer* (A házaló) eseménytöredezett krimisé mája, a nyelvi szocializációt kínvallatásként bemutató *Kaspar*, illetve a „klasszikussá” lett, skizofrén „másképp-látás”-t és „más-összefüggéseket-feltételező” *A kapus félelme a tizenegyesnél* című regény.⁶ A hetvenes években Handke az „új bensőségesség” irányvonalát követi. Ezzel olyan írói magatartást vállal, amelyet először a klasszikus modernizmus határozott meg: a világra újra a szubjektív elbeszélő nézőpontjából tekint. A gyorsan klassziczizálódó művek sorozata: a Raymond Chandler–Gottfried Keller-dialógusra komponált „amerikai road”-regény, a *Rövid levél és hosszú búcsú* (1972), az életrajzírás kanonizált és agyonbeszélt destruktív kísérlete, a *Vágy nélkül boldogtalan* (1972), valamint az Eric Clapton–Johann Wolfgang Goethe-hommage, *A balkező nő* (1976).⁷ Handke az önéletrajzi jellegű önreflexiót később filozófiailag megalapozott poétikai reflexióval kapcsolja össze. Itt az egy kötetben is megjelent úgynevezett „Tetralógia” képezi a „lassú hazatérés” mítoszának és Handke „nehéz” olvasásának kezdetét

³ Rolf Günter Renner: *Peter Handke*, Metzler, Stuttgart, 1985. – Uő.: *Peter Handke*. In: Hrsg. von Hartmut Steinecke: *Deutsche Dichter des 20-ten Jahrhunderts*, Erich Schmidt Verlag, Berlin, 1994. 857–869.

⁴ Peter Pütz: *Peter Handke*. Frankfurt am Main, 1982.

⁵ Lothar Bluhm: „Schon lange ... hatte ich vorgehabt, nach Serbien zu fahren”. *Peter Handkes Reisebücher oder: Möglichkeiten und Grenzen künstlerischer „Augenzeugenschaft”*. In: *Wirkendes Wort*, 1998/1. 68–90. – Karl Wagner: *Ins Leere gehen. Handkes „Epos eines Heimatlosen”: „Die Wiederholung”*. In: Hg. von Andreas Brandtner und Werner Michler: *Zur Geschichte der österreichisch-slowenischen Literaturbeziehungen*. Turia und Kant, Wien, 1998. 389–400.

⁶ Két mű olvasható magyarul a korai Handkétől: a *Kaspar* és *A kapus félelme a tizenegyesnél*.

⁷ Magyarul olvasható mindhárom könyv

(1979–1981): *Langsame Heimkehr* (Lassú hazatérés), *Die Lehre der Sainte-Victoire* (Sainte-Victoire tana), *Gyerektörténet, Über die Dörfer* (A falvakról).⁸ Az elbeszélés egzisztenciál-ontológiai jellegének erősödése következik az újabb körben: Handke itt már a poszt-strukturalizmus és a heideggeri filozófia hatására olyan valóságot rajzol meg, amely a szubjektum számára hozzáférhetetlen, mert nyelv és természet e koncepció szerint az ember előtt jár. A heideggeri fordulattal felérő *Vége egy kínai* (1984), a főműnek titulált *Az ismétlés* (1986) és a *Die Abwesenheit* (A távollét, 1987) című haikuregény sorolandó ide. E három mű – trilógiaként akár – Handke elbeszéléstechnikájának legartisztikusabb darabja. Ezt az irányultságot követi a három létértelmező elbeszéléskísérlet: *A fáradtságról* (1989), *Versuch über den Jukebox* (A zenegépről, 1990) és a *Versuch über den geglückten Tag* (A boldog napról, 1991).¹⁰ A *Még egyszer Thukydidesnek* 1993-as, néhány flekkből álló kis-eposzgyűjteményét, mely jugoszláv, japán és spanyol utazások és tartózkodások eseményeit: többek között egy hajó kirakodását, a hó hullását és olvadását, egy villám becsapódását beszélik el, követi a *Mein Jahr in der Niemandsbucht* (Egy évem a Senki öblében, 1994) 1993 „eseményeit” tartalmazó ezeroldalas nagyeposza.¹¹ E művel kapcsolatban már egyértelműen megosztott recepcióról van szó: vagy az évszázad utolsó, mindent összefoglaló és meghaladó regénytáblójaként értékelik e finomszövésű, életrajzi-esztétikai utaztató regényt, vagy az unalom és untatás mesterműveként utasítják el. Hasonló fogadtatásban részesül Handke „spanyol” regénye is, az eddigi legutolsó, az *In einer dunklen Nacht ging ich aus meinem stillen Zimmer* (Egy sötét éjszaka kimentem csendes szobámból, 1997) című, amely a *Vége egy kínai* salzburgi történetének immáron életművön belüli, tényleges ismétlését folytatja egy „Európát” átszelő álomutazás formájában.

„Az apolitikus magatartás és eszképzizmus ’60-as évekbeli vádját nem sokkal később az állítólag nárcisztikus írói magatartás elutasítása követte. Nem kevésbé élesen bírálták a későbbi szövegek »magasröptű hangvételeét«. Az irodalmi kritika polarizálódása az elutasítás és elismerés között máig tart, az utóbbi években azonban ez a kritika némileg alábbhagyott: a politikai és az esztétikai utópiák megszűnte után nyitva áll az út a szerző esztétikai önállóságának és elfogulatlanságának szabad vizsgálata előtt.” Renner jogos kíváncsi mindenekelőtt Handke anti-politikus (?) jugoszláv megnyilatkozásai (utazásai) és a handkei poétika jugoszláv alfejezetének ismétlődése miatt nem valósul(hatot)t meg. Handke poétikusan politikus és utópikus magatartása következtében ugyanis épp e kíváncsi ellenkezője történt: a kritika (és a média) mértéktelen támadást indított a Handke-művek összessége ellen. A vád: a semmi könyveinek monoton gyártása a barbár nacionalizmust támogató elkötelezettséggel párosul nála. Handke valóban (?) átlépi a saját határát. Miután 1986-ban – valóságreferenciális olvasat szerint – megteremtette *Az ismétlés*-ben a Nagy Szlovén Mítoszt, minek következtében szlovén nemzeti költőnek kiáltották ki, 1992-ben, a szlovének legnagyobb megdöbbenésére, elutasítja a Szlovén Köztársaság legitimitását.¹² Ami a szlovén al-alfejezetet illeti: Handke 1994-ben, az *Egy évem*

⁸ A *Tetralógia* leggyengébb része olvasható csupán magyarul, a *Gyerektörténet*. A *Lassú hazatérés* pedig mégiscsak alapmű volna.

⁹ Magyarul igen rossz címmel olvasható a *Vége egy kínai* (1989), ill. *Az ismétlés* (1990) Györfly Miklós, ill. Tandori Dezső fordításában.

¹⁰ Magyarul egy „Versuch” olvasható: *A fáradtságról* (Pompeji, 1997/4.) a szegedi Germán Filológiai Intézet műfordító-csoportjának munkájában.

¹¹ Néhány *Thukydides*-szöveg Horváth Márta fordításában olvasható a *Pompeji* 1994/3 számában.

¹² *Abschied des Träumers vom Neunten Land* (Az álmodó búcsúja a Kilencedik Országtól), Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1992. – Kertész Erzsébet fordítása – nem követve a Tandori által már magyarított ’szlovén’ szakszavakat, s elég félreérthetővé téve így magát az összefüggést – *Hetedhét ország trónfosztása* címmel jelent meg (rövidített formában) a *Magyar Lettre Internationale* 1991. őszi számában.

a *Senki öblében* című művében leszámol Filip Koballal, Az ismétlés főszereplőjével, a szlovén „hazával” és a mítoszalkotás vágyával; 1996-os szerbiai útinaplójában pedig megvalósulni látja Szlovéniától vett búcsújának argumentumait. És csak ezután következik az igazán szerb al-alfejezet: a Boszniában történt erőszaktevéken, Kusturica *Underground* című filmjének nyugat-európai fogadtatásán és a nyugati sajtó egyoldalú (szerbellenes) tájékoztatásán felháborodva 1995 telén, majd „ismétlésként” 1996 nyarán Szerbiába utazik, és útiélményeit, valamint sajtószidalmait a *Süddeutsche Zeitung*ban, majd könyv formában is nyilvánosságra hozza.¹³ Handke erőltetettnek tartja az európai integrációs kísérletet, megveti az amerikai kultúrhódítást, viszont józanul vállalja szinte egyedülként mindazt, ami a média és a politika szolgálatába állított közepszerűséggel és egységesítéssel szemben még rendelkezik a „tulajdonképpenivel” és „őseredetivel”. „Ez a fehér kenyér jelenti nekem azóta, hogy Jugoszlávia.” (102) Handke Jugoszláviában látta álma *ősképét* megvalósulni: „...És az a táj előttem, az a vízszintesség, a maga akár fekvő, akár álló, akár támaszkodó, belőle kiálló tárgyaival, az a leírható föld, az volt értésem foglalataiban most »a világ«; és azt a tájat, anélkül hogy a Száva völgyét vagy Jugoszláviát érteném rajta, így szólíthattam meg: »Földem!«; és a világnak ez a megjelenése volt egyszerűsmind az egyetlen istenelképzelem, mely évek során sikeredett nekem.” (93) Hogy pedig első és legnagyobb álmából, a jugoszláviai Szlovéniáéból (a „látszatlétből”) valóságra ébredt (mert a tulajdonképpeni és az őseredeti csak ott érvényesül, ahol az államparátus nem nyugat-európai mintákat követ, Szlovénia pedig önállósulni kívánt a nagy birodalom nélkül), hogy pedig a horvátok önállósulását – szerinte ismétlődő usztasapolitikájuk miatt¹⁴ – érdektelenséggel figyelte, a Birodalom egyetlen, politikailag és erkölcsileg lejáratosított népéhez fordult, hitetlenkedve és felháborodva a háborús közvetítések egyoldalú, szerbgűlölő beállítódásán, a szerbek elleni atrocitások agyonhallgatásán, és „jogosságot” követelt Szerbiának. A „Gerechtigkeits für Serbien” (Jogosságot Szerbiának) kifejezés látványosan félre is értődött. A könyv (vagy pamflet vagy elbeszélés) poétikai üzenetére, melyben Handke a szerb 'Alltagswelt' elbeszélését tűzte ki célul, nem sokan voltak értőn ráhangolva: többnyire sértéshadjáratnak tekintették, mely azon nyugati újságok, újságírók és filozófusok ellen irányult, akik Balkán-szakértőként léptek fel, illetve Handke szerint ilyen szerepben tetszelegtek.¹⁵ Handke legradikálisabb – és hozzá kell tenni: legkonzekvensebb – tettét követi el azzal, hogy Németország részvétele okán visszautasítja az ország legfontosabb művészeti kitüntetését, a Büchner-díjat, kilép a katolikus egyházból, és a NATO-bombázások ideje alatt rendszeresen beutazik Szerbiába. Újabb úti jegyzeteit az osztrák NEWS-magazin közölte folytatásokban.¹⁶ És végezetül – legalábbis ami az eddigi köztes tereket illeti – 1999 júniusában Bécsben és Belgrádban szinte egyszerre mutatták be a *Die Fahrt im Einbaum, oder Das Stück zum Film vom Krieg* (Utazás a bödöncsónakban, avagy Darab a háborúról szóló filmhez) című Handke-darabot,

¹³ *Eine winterliche Reise zu den Flüssen Donau, Save, Morawa und Drina oder Gerechtigkeit für Serbien* (Téli utazás a Duna, a Száva, a Morva és a Drina folyókhoz, avagy Jogosságot Szerbiának), Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1996. – *Sommerlicher Nachtrag zu einer winterlichen Reise* (Nyári utóbejegyzés egy téli utazáshoz), Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1996.

¹⁴ Handke nem adja alább: ha Dubrovnik ostromát „megrendezték”, akkor az ön-gyilkosság, szemet hunyni felette pedig „vakság”.

¹⁵ Lásd Bluhm tanulmányának recepcióanalízis részét.

¹⁶ NEWS 1999/14. 202–206.: „Belgrad mon amour” (Handke kézírásos nyílt levelei, a március 30. és április 2. közti szerb „háborús” élmények feljegyzései, fényképek a pusztulás nyomairól) – 1999/19., 138–144.: *Das Interview* (Handke egyetlen sajtónyilatkozata szerb missziójáról, háborús fényképeivel) – 1999/22., 140–144.: *Handke am Ziel* (A „Bödöncsónak”-darab premier előtti hírvétele és a Handke-sztori összefoglalása)

melyben egyedüli bűnösnek a közvetítő média kiáltatott ki, a népek szétszóratott maradékaik pedig önként vállalt szomszéd- és testvérgyilkosságért vádoltatnak.

A handkei 'őseredet' és 'természet' koncepciónak, valamint Jugoszlávia 'határ' és 'látszat' létének mint e koncepció 'alapjának' az életrajzi meghatározottságon túl¹⁷ poétikai következménye van. Ezt pedig másként olvasni mint a mindenféle – nyelvi, politikai, történelmi, valóságos és kitalált – határok tudatos átlépését, nem lehet. Handke minden egyes elbeszélői lépésével határt lép át – s határt sért nem fikcionális olvasatban. De ahhoz, hogy határ-létbe kerüljön (vagy mint híres elbeszélésében: a kapus kezébe kerüljön a labda), mindannyiszor fel kell nyílnia, elbeszélésébe kell kezdenie. Handkéval egyetérteni nem kell, de nem árt tudni, mindenkori elbeszélésének mi a tétje. Ez pedig már az entelekheia kísérlete, melyben az első nagy ugrás az őseredetbe a határ átlépésével *Az ismételés* elbeszélése. *Az ismételés* minden ideológiától mentesen, aktuálpolitikai helyzetből függetlenül, visszamenőleg is sérthetetlenül Peter Handke életművének legfontosabb darabja. És ilyen értelemben *Az ismételés* nem csupán egy öntörvényű, lehetséges világ-egész és -magyarázat esszenciáját tartalmazza, de – aktuálisan: a rész egészeként – Handke poétikai politikumára is pontos választ adhat.

2. Ismételés

Renner fogalmazta meg elsőként és azóta is mértékadóan *Az ismételés* történet-poétikai jelentőségét: Handke írásmódjában „felhasználja a poszttörténelem tapasztalatait, amely ismertnek tekinti a mimetikus elbeszélést kétségbevonó posztstrukturalista nyelvelmélet előfeltevéseit. Ugyanakkor mégis olyan elbeszéléstről van szó, amely az előfeltevések ismeretében is egzisztenciálonológiai világértelmezést juttat érvényre. Mindenekelőtt visszavonja a posztmodern destrukció törvényét anélkül, hogy visszaesne a modern tudás számára értelmetlen gondolkodásba és írásba. Handke e szövege nem sorolható be sem a posztmodern önkényes nyelvjátékába, sem az avantgarde nyelvi kísérletezésébe vagy a modernnek nyelvszkepticismusába, és még csak a metafizikai hagyományba sem. Írásmódja sokkal inkább képek és szavak konstellációit helyezi fogalmak és egyértelmű képek helyére, melyek evidenciájukat a vázlat/terv (Entwurf) komolyan vett játékból nyerik.”¹⁸

Az ismételés magába foglalja a lét teljességének újbóli, ismételt körülírhatóságát.¹⁹ Handke írói szándéka olyan összefüggésrendszer megalkotása, amely nem a mindenkori világ adott tényeinek struktúráját tartalmazza, hanem azon túllépve és azt meghaladva olyan mitikus

¹⁷ Handke karintiai születésű, a határ kétnyelvűsége (szlovén–német) gyerekkori tapasztalat, *Az ismételés* félszemű Gregor Kobalját pedig anyja egyik unokatestvérééről mintázta.

¹⁸ Rolf Günter Renner: *Peter Handke: Die Wiederholung*. In: *Arbitrium*, 1988/1. 100–105.

¹⁹ Renner heideggeri alapokon értelmezi Handkét, azaz minden funkciótelítettségű szó – filozófiai és poétikai értelemben egyaránt – egzisztenciális eredetű. A legfontosabb hívószavak Handkénál: az 'ismételés', a 'határ', a 'lét', az 'idő', a 'látszat', a 'természet', a 'semmi' és a 'világ'. Renner heideggeri értelemben használja őket, s mindegyiket az 'ismételés' szubkategorájának tekinti. Az 'ismételés' Handke esetében három szinten értelmezendő: 1. Ismételés mint az életmű meghatározó témáinak visszaemlése és összefűzése. 2. Ismételés mint az életrajz vissza-hozása a gyermeki állapottól az egyén szocializációján át, az elbeszélő megszületése céljából. 3. Ismételés mint úton a nyelv felé, melyben minden lépés az életbe és az időbe vezet. A nyelvhez (a nyelvbe) vezető út magukra a dolgokra utal: a természet képei eggyé lesznek az írás képeivel. Azzal, hogy az elbeszélő lemond az érzékelés rendszerező kategóriáiról, megnyílik az idegen, a szlovén nyelv érzékelő-tapasztalati-konvencionális megnevező funkciója előtt, és általa szabaddá válik az érzékelés: megtörténik a 'vissza-hozás' mint ismételés. (i.m.)

kozmosz lehetőségét teremti meg, amelyben prototipikus alakjában minden a helyén van: az idő mitikus idővé lesz, a szavak és a nevek helyébe pedig belép az örökkévaló pillanatot hordozó kép. „Ugyan mik, e látszat ellenében, a tények?” Az *ismétlés* ugyanakkor konkrét elbeszélés: „Elbeszélés, minden járművek legtágasabbika, égi kocsi. Elbeszélés szeme, tükrözz engem, mert csak te ismered fel s méltányolod valómat. Ég kékje, szállj le e mélyületbe az elbeszélés által. Elbeszélés, rész-vét zenéje, irgalmaz, kegyeskedj, szentelj meg miniket. Elbeszélés, kockád dobja a betűket friss rendbe, tedd szellőssé a szórendeket, szövődj írássá, és add meg sajátlagosságodban, a mi közös mintánkat. Elbeszélés, ismételj, tehát újíts meg; mindegyre újból s újból halasztván ama döntést, melynek nem szabad meglennie. Vakablakok és üres marhacsapások, legyetek az elbeszélés sarkallói és vízjelei. Éljen az elbeszélés! Az elbeszélésnek folytatódnia kell...” (268) Az elbeszélés „kusza-eposz”, melyből olyan sorrendiséget kell kiolvasnunk, amely sorrendiségben minden meglel(het)i a maga helyét. Az elbeszélés szakadatlan folytatás (*és*-ben levés), ‘ugrás’, levegővétel, örök útonlevés munkában-írásban, ismétlés. „... Elbeszélő, ott, a te körbeburjánzott ég-alja kunyhódban, te, aki a helyet érted, elnémulhatsz nyugodtan, hallgathatsz akár évszázadokon át is, fülelve kifelé, elmélyülve mélyeden benn, ám akkor, király, gyermek, szedd össze magad, egyenesítsd derekad, támaszkodj föl könyöködre, mosolyogj körbe, végy mély lélegzetet, s vágj neki újra a te minden vizsályt elsimító szavaddal: *És...*” (268)

A cselekmény helyébe Handkénál így lép az elbeszélés. És hogy a belső kontinuitás (írás és olvasás dialogicitásának poétikai folytonossága) tematikusan is jelezve van, íme Az *ismétlés* vándorló-emlékező írójának felidézése az első publikációról: „A történetem annyi volt, hogy egy fiú a ház udvarán biciklit javítgat. Ezt a műveletet részletesen leírtam, fénnel, széllel, fák zúgásával, elerendő esővel...” (116) Filip Kobal, az elbeszélés hőse, kisgyermekek társaságában tesz elbeszélőként próbát, pusztán folyamatok felidézésével („dongalábak járása, víz duzzadása, lidércfény közbebolgása”). E korai kezdemények a versmérték (eposzi hexameter) tudatában, de még megfelelő szavak hiányában folyamatosan készülődnek, hogy elbeszélhetővé váljanak.

Az *ismétlés* – irodalmi hagyományában – az utazási vagy fejlődési regény „magasabb fokú ismétlése”: „olyan műalkotásként kell felfogni, amely energiáit állandó jelleggel a határok egzisztenciájából nyeri”. (Wendelin Schmidt-Dengler)²⁰ Ennek eredményeképpen – a más szocializációs és társadalmi környezet, egyáltalán: a határváltás hatására – elbeszélhetővé, jelen idejűvé és kollektívúvá változik a múlt. A határ tapasztalata és átlépése ugyanakkor a nyelv és az emlékezés problémáját veti fel. Handke elbeszéléseiben az emlékezés nem tetszőlegesen történik, a dolgok, képek, események nem pusztán visszatérnek, minden egyes visszatérésnek megvan a maga értelmező funkciója. Mindaz, ami volt, az újra-ismétlés során megmutatja a maga helyét a mitikus kozmosz összefüggérendszerében. Az emlékezés a Handke-poétikában az elbeszélés szubkategoríája, feladata a történelem megszüntetése, és a nyitás a kollektív irányába.²¹ Az elbeszélés, az ismétlés szintjén, ‘megújítás’ és ‘elrendezés’. Az emlékezés pedig állandó munkában levés, a megnevezhetőség irányába történő útkeresés. S mikor kimondásra éretté válik az emlék, megtalálja helyét abban a sorrendiségben, ami az elbeszélés. Az elbeszélő akkor foghat neki elbeszélésének: „És...” Minden Handke-mű üres formáktól hemzseg, amelyek betöltésre várnak, hogy minden múltban történt a képzelet és a fantázia segítségével megelevenedhessen:²² a vakablakok ismétlődése láttatja meg az időt Filip Koballal,

²⁰ Wendelin Schmidt-Dengler: *Peter Handke: Die Wiederholung*. In: *Bruchlinien. Vorlesungen zur österreichischen Literatur 1945–1990*, Residenz, Salzburg und Wien, 1995.

²¹ Jürgen Egyptien: *Die Heilkraft die Sprache. Peter Handkes „Die Wiederholung” im Kontext seiner Erzähltheorie*. In: *Text+Kritik* 24, 1989.

²² „Handke mûzsája az Üresség” (Egyptien, i.m.)

az üres marhacsapások formája idézi fel egy másik, régen letűnt nép kultúráját.²³ Üresség, távollét, hiány és látszat – betöltésük, felfedésük, megálmodásuk az elbeszélés által –, ez a handkei ősvilág és birodalom alapmeghatározottsága. Ahogy Filip Kobal rendszeresen megcsodálja falujának címfestőjét-útmesterét, „miként varázsolja oda az üres felületre a következő betűt, mintha az már régen ott lett volna, s ő csak kihúzná...”, úgy teremti meg maga Handke is útjárása során a látszathálót írott-olvasott hazáját. Ugyanis Filip Kobal a kialakuló feliratban egy rejtett, megnevezhetetlen, ám éppen ezért annál pompásabb s mindenekelőtt határtalan világbirodalom jelvényeit véli felfedezni. Handke – poétikája szerint – a létező semmiből, a fehér papírból és az útonlét üres formáiból álmodik világot magának. A mindenkori elbeszélő – kiiktatva mindenfajta szerzői és olvasói intenciót – az irodalmi kommunikációs folyamat hagyományos elemeit helyezi hatályon kívül, amikor a szöveg üzenetét a szöveg médium-mivoltába transzponálja.²⁴ A szöveg egyszerre üzenet és médium lesz. Nem a táj lesz írássá, hanem maga a táj rendelkezik egyfajta írásképpel, és leírásakor ennek az imitációja történik meg. Az elbeszélés nem az író nyelvén jön létre, hanem a leírt tárgy nyelvén. Ebben az „ismétlő” poétikában Filip Kobal eltűnt fivére nyomain halad dél felé, s ismétli át annak jegyzetfüzetét (írásképet) és szlovén szógyűjteményét (a szavak eposzát).²⁵ A jegyzetfüzet írásképe „... olyan volt, mintha nem csupán rögzítene valamit, hanem tárgyával, minden betű a sorban aféle képhordozójaként, továbbmenne, tévedhetetlenül egy bizonyos cél felé... olyan vonalvezetést fedeztem fel, amely jól illik ehhez a vidékhez... olyan emberé, aki lendülőben van, és akinél az írás is ennek a része, nem valamely cselekvés folytatódásának pusztá tényadatolása...” (127) Filip Kobal ennek megfelelően tekint írásnak minden körüllevőt, s elbeszélése gyermekkoráról, nyelvvesztéséről és bátyjáról akkor születik meg, mikor olvashatóvá válik a világ: „A kézírásból egy tisztán körülkerített birtok nézett vissza rám, ahol az olvasó aztán... mintha középen állna, a szerző helyén.” (132) És így módon az írásfolyamat mibenléte éppolyan fontos részletét alkotja a mitikus kozmosz szerkezetének, mint a ’megfigyelő’ határtalan figyelmébe került bármely ’esemény’.

Az elbeszélésre érdemleges események olyan ősképeket (mítoszokat és motívumokat) hívnak elő, melyekben az emberiség állandóan megismétlődő tapasztalatai csapódnak le.²⁶ Filip Kobal élményei és tapasztalatai ennek az archetipikus helyzetnek megfelelően kerülnek rendszerbe, és az erő, mely őt cselekvésre készíti, írássá transzformálódik. A világ ’elbeszélője’ a „visszatérés meghatározója”. Így születik meg az a „nyelvi emlékmű” (Sigrid Löffler), amely az elbeszélés egyik, de nem kizárólagos értelmezési tartományában a szétszóródott, elnyomott, államiság nélküli szlovén népnek irodalmi identitást, helyet, mítoszt és derűs jelen idejűséget biztosít a felejtés, a halál, a pusztulás ellen. E nyelvi emlékmű olyan emlékek visszaidézésén (újra-ismétlésén) keresztül születik meg, melyek áthatolva az időn, örök és folyamatos jelenként artikulálódhatnak, az idő

²³ Karl Wagner „geopoétikának” nevezi Handke elbeszélői metodikáját (i.m.)

²⁴ Hars Endre: *Das letzte Buch. Über Peter Handkes „Noch einmal für Thukydides”*. In: Hrsg. von Karlheinz F. Auckenthaler: *Die Zeit und die Schrift. Österreichische Literatur nach 1945*. – Acta Germanica 4. JATE, Szeged, 1993.

²⁵ Wendelin Schmidt-Dengler állapítja meg, hogy a gazdasági tanácsokat és leírásokat tartalmazó jegyzetfüzet tulajdonképpen Vergilius *Georgicája* (előfordult már a *Der Chinese des Schmerzes* című elbeszélésben is), a szótár pedig az 1895-ben kiadott szlovén-német nagyszótár. Utóbbinak szintén a határszerűsége az érdekes: ahogyan a két különböző nyelv szavai egymástól határozottan elvannak választva, mégis fennáll egymásba-olvasásuknak – a határ ilyenétképpen eltörlésének – lehetősége. (i.m.)

²⁶ „Ha... egy archetípus az álomban, a fantáziában vagy az életben feltűnik, sajátos »befolyást« vagy olyan erőt hoz magával, amely numinózan, azaz megbűvölően vagy cselekvésre ingerlően hat.” (C. G. Jung: *Bevezetés a tudattalan pszichológiájába*, Európa, Budapest, 1990.)

eltüntette nyomok, ürességek kitöltődnek. A képzelet segítségével megelevenedik egy sosem volt, de mindig jelenvaló birodalom: „Akkor, első utamon, alig két hetet voltam útonjáró a Karsztan, csaknem mindennap ebből mint valaki más. Nemcsak nyomkereső voltam én ott, de napszámos is, mennyegzői vendég, részeg ember, falusi írnok, halottvigyázó. Gabrovicában láttam a templomtoronyból kiesett harangot, mely, bevágódván ferdén a földbe, hátán most gyerekeket játszatott; megijesztettem Skopjóban, ahogy a vadonból kiléptem, az egyik dolina alján magányosan kapáló agg-öregasszonyt; lerajzoltam Pliskovicában, az egyetlen templomban, mely munkanap is nyitva, az oltárabroszon mászkáló fekete-sárga lódarazsakat; megcsodáltam Hruševicában, a Karsztra egyöntetűen jellemző mód pataktalan faluban, Szent Nepomuk kőszobrát, melyet különben csak hidakon láthatni; Komen mozijából kiléptem a holdas éjszakába, mely világosabb és némább volt, mint a Mojave-sivatag, amin az imént még Richard Widmark küzdötte át magát; elbolyongtam Kistanjevica szelídgesztenye-erdein, ahol a Karszt egyedüli magas fái nőnek, és a lomb, mind az elmúlt években hullt lomb avarzörömbölése, bokáig, és a termések héjának ropogása, ahogy jársz ott, a világ semminő zöreijéhez nem hasonlítható; áthaladtam Temnica magában magasodó portálján, mely a földút szélétől kivezet a sztyeppébe és vadonba; Tomajban meghajoltam a szlovén költő, Srečko Kosovel emléke előtt a háznál, ahol meghalt, ő, aki még csaknem gyerekként a honi vidék fenyőinek, kőveinek és csöndes útjainak gyógyító erejét evokálta, majd fölkerelkedett, otthagya e tájat, és – a háború végén, az idegen érdekű monarchia végnapjai után, Jugoszlávia kezdetekor – bevonult (»bezörömbölt«) fővárosába, Ljubljanába, ahol, fivére pincéremnek és katonámnak, magasbaívelő pályáján korának manifesztálója lett, ám ily új időkhöz talán nem volt meg benne hosszú távra a kellő pimaszság, túlságosan is meghatározta ráadásul a 'csend' ('tišina', az ő elsődleges szava), a Karszté – lásd jócskán elálló füleit! –, és hamarosan nem volt már az élők sorában.” (241)

A húszéves Filip Kobal magát kutatva keresi eredetét, délnek indul a Kilencedik Ország (szlovén) mítosza felé, s útja közben fogalmazódik meg – bár még éretlen formában – hazátlansága, magányossága. Az elbeszélés során a húszéves emlékeit a negyvenöt éves idézi fel, s foglalja írásba, „teszi helyre” családjá múltját és mítoszá, felfedezett népének és országának jelentőségét, önmaga lényegét és feladatát, abban a bizonyos mítikus kozmoszban, amely maga a sorrendiséget feltételező elbeszélés.²⁷

Az ismételtes első része, *A vakablak* története beszéli el a húszéves fiú első jesenicei éjszakáját, mintegy átismételve mindazt, ami addig történt vele, és ami mint tapasztalat és élmény számára útmutató lehet. A handkei elbeszélő az egykor őt útjára bocsátó apai öleléshez fordul himnikus mondatával, „... bár átsegítene az ölelése ezen az elbeszélésen is, végig”. Idegenségérzetét a családfő elvesztettségéből, évszázados elhagyatottságából vezeti le, melyben fogolyként, száműzötként éli az életét. A család mítosza 1713-ból eredeztethető, amikor is Gregor Kobal, a család őse a császár elleni lázadásért kivégzéssel, családjá pedig elűzetéssel bűnhődött.²⁸ Az osztrákok közé integrálódott szlovénság azóta sem lelt hazára, „itt... nem vagyunk otthon”. Az apa hazátlansága együtt jár nyelvének felszámolásával, német ajkú feleséget szerez, aki viszont az egykor volt ős-család jogát, igazát hangoztatja: „Karavankák túlján van a haza, fel, földfoglalásra!” Az idősebb testvér, aki a mítosz-hős, Gregor Kobal nevét viseli, (ő hozza haza hírhedt-híres elődjük történetét szlovén földről), nyelvet, hazát cserélve, mintegy visszatér az ősök közé. De a

²⁷ A negyvenöt éves elbeszélő az eltűnés művészetét gyakorolja. „Minél többet megtudunk Filipről, annál kevésbé jutunk el az elbeszélő 'most'-állapotához”, állapítja meg W. G. Sebald. (*Jenseits der Grenze – Peter Handkes Erzählung Die Wiederholung*. In: *Unheimliche Heimat. Essays zur österreichischen Literatur, Residenz, Salzburg und Wien*, 1991. 162–178.)

²⁸ Wagner szerint itt Handke látszat-családfát terem saját magának. (i.m.)

család a háború folyamán elveszíti vele kapcsolatát, eltűntnek nyilvánítják, s ez még inkább súlyosbítja a más hazában élő gyökértelenek elhagyatottságát. A gyökértelenség az egyén sorsában, a társadalmon kívüliség állapotaiban jelentkezik: a fiatal Filip Kobal iskolaváltásaiban, elmagányosodásában, ön-ellenségével való örökös viaskodásában. A semmi, a rossz megérzésekor, a 'bántalmazás' pillanatában oldódik meg a nyelv, a szavak hoznak gyógyulást. De nem hosszú távon. Színre lép a valódi, külső ellenség is, és felfedezi az addig rejtekező ént: „Mi az, ha az ember szava teljességgel elakad?” Kifelé nem vezet út, marad a benső, kontemplatív élet és a „lassú” hazatérés. De az egykori összefüggésrendszer a hosszú, távoli tanulóévek alatt megbomlott. „Az illeszkedni nem tudó, az összefüggése vesztett én vagyok.” Otthontalanságban és hazátlanságban születik meg az a belső igény a mesére és a mítoszra, amely a „szabadság” és a „birodalom” képében jelentkezik. Eltűnt fivére „trónjától megrabolt királyként” él a gyermek fantáziájában, az anya pedig udvartartással körülvett királynővé formálódik. Önmaga a jog szerinti trónörökös. A szabadság e birodalma nem valamely népé, nem földrajzilag meghatározható, hanem a kollektív tudattalanban mindenkor létező egykori egység, melynek örök alappillérei az álom és a látszat. „Filip Kobal, és az ő látszatai.” A feladat: visszatalálni az ős-világba, az ős-nép közé, és ami a legfontosabb, megtalálni az elfelejtett ős-nyelvet.

Az első benyomások szín-, hang- és fényeffektusai után (teljes körű megfigyelés és leírás!) transzformálódnak gondolattá az élmények. „És most, az állomásépület előtt, azon kaptam magam, hogy megérkezésem óta csöndben el is meséltem már barátnőmnek a napot. És mit meséltem neki? Nem ügyeket, nem is eseményeket, hanem csak mind az egyszerű történet, vagy egy hirtelen látványt, egy szagot csupán. És a kis szökőkút víz-sugara az utca túloldalán, az újságos kioszk pirosa, a teherautók benzinfelhő: ezek, ahogy csendben meséltem őket, már nem maradtak meg önmagukban, nem, egyik a másikba belejárt szott. És aki ott mesélt, egyáltalán nem én voltam, hanem az, maga az átélés. És ez a csendes elbeszélő, legbensőmben, olyasmi volt, ami több, mint én. És a lány, aki nek ez az elbeszélés szólt, átalakult közben, öregedés nélkül bár, fiatal nővé, amiképpen a húszéves is, ahogy felismerte magában az elbeszélőt, kortalan felnőtté lett. És ott álltunk egymással szemközt, pontosan szemmagasságban. És a szemmagasság volt az elbeszélés mértéke! És éreztem magamban minden erők legfinomabbikát. És ez arra biztatót: »Ugorj!« Jesenice fölött, a sárgás gyári égen feltűnt egy csillag, önmagában is csillagkép, és az utca füstkavargásán fénybogár repült át. Két vagon összezsattant. A szupermarketben a pénztárosnőket takarítónők váltották fel. Egy magasház ablakában, cigaretta- tázva, egy férfi állt trikósan.” (14–15)

Az *üres marhacsapások* története, a második rész, annak a „helye-nincs állam”-nak a mitikus világát beszéli el, amelyre Filip Kobal távol-létében tart igényt, lévén az ősei hazája. A tartós 'jelenlevés' gondtalan 'távollevéssé' alakul. „Itt titkon, elengedetten, fáradhatatlanul az enyémekek működnek...” Együttpillantás, együttmozgás („járásom lett”), hasonlóságok és szlovén szavak olvasása („visszatérés a szavak gyermekkorába”) teremtik újjá azt a képzeletbeli birodalmat, amely látszólag mégis megtalálja helyét a valóságban (érzéksalódások útján). E birodalom akkor kezd igazán kibomlani a képzeletből, mikor Filip vándorútján megálljt parancsolva eléri a Wochein völgyét, sorra veszi fivérének jegyzetfüzetét, levéltörődékeit és végezetül szlovén–német nagyszótárát.

A Wochein völgye „ősfészektáj”-ként jelenik meg: „... én ezt mintha már láttam volna egyszer: mintha visszatérnék ide... egy rejtett életbe...” A látvány és annak „realisation”-ja megteremti az örök jelenvalóságot, benne pedig az idő által szétagolt individuális lét pillanatnyi szublimálhatóságát: „... egy gyermek megcsodálja mindezt, egy húszéves megbámulja, a negyvenöt éves áttekinti mindezt, és ők hárman ebben a pillanatban egyek és kortalanok”.

A mesék meséje, az igazi gyermekkor a báty kísérletével, a jegyzetfüzet kert-leírásának megelevenítésével kezdődik, ahol csend, meleg, színek és illatok töltik be a teret, közepe a zöld úttal. E kert egésze ama gyermekkor idézi fel, mely az idő martalékává lett: „csósz vagyok egy nyomorúságos kertben”, ismétli Filip Kobal apja szavait. De a pusztulás nyomai megmaradtak, belőlük az elbeszélő még egészet tud varázsolni, „majd mesélek tinektek” a „nemes ősök emlékműveiről”. A minta, a báty, ki szintén látszat-figuraként tölti be a képzeletet, útmutatást hagy maga mögött. Filip Kobal e levéltöredékekből azt olvassa ki, hogy bátyja megtalálta helyét ős-hazájukban. Bátyjának szavai a görög igazságkeresőkre vagy Orpheuséira emlékeztetik Filip Kobalt: „a szavak egész udvart kanyarítanak magukhoz, világot sugároznak ki”. S bár a háború borzalmai elnémitották Gregor Kobalt, s bár utolsó levelében el is átkozta a világot, nyomtalan eltűnése lehetőséget ad a legkisebb fiúnak, hogy képletesen a helyébe változzon, s ős-poétikáját jogos örökösként megismételhesse, egzisztenciális magyarázóelvvé emelje: „De ha látszat is: ha bennem egy ős él, már nem vagyok pusztá egyes szám; egyenesebben ülök, másképp lépek; teszem és veszem, kimondom és elhallgatom, amit veszélyben tenni és venni, kimondani és elhallgatni kell.”

A szótárolvasás vezet az ős-nyelv megtalálása felé, Filip szétkiabálja szavait a szélbe, újra megnevez minden körüllevőt, rácsodálkozik az addig ismeretlen részletek más nyelven történő kifejezhetőségére: „Az az olvasó ott, a táblafennsík délutánjain, tetszését nyilvánította a szavak eposzána, egyszersmind nevetett is: nem olyan nevetés volt ez, amivel mulatni szokás, hanem amelyikkel megismerünk s együttjártunk. Igen, volt egy-szál-szó a felhős ég derűs foltjára, a marhák ide-oda rohángálására, ha nagy hőségben a bögyölők csípnek, a kályhából hirtelen kilövellő tűzre, a főtt körték levére, a bika homlokán a foltra, a férfira, aki négykézláb kászálódik ki a hóból, a nőre, aki nyári ruhát ölt, a folyadék locsogására a félig telt lajtvödörben, a magocskák kisurranására a gyümölcsbéli tokból, a lapos kő szökkenéssorozatára a tó vízfelületén, a téli fa jégcsapjaira, a főtt krumpliban nyersen maradt részre és az agyagos talajon meggyűlt pocsolyára. Igen, ez az, erről volt szó: a szóról!” E nyelvi mágiából rakja össze, olvassa ki és beszél el Filip Kobal a maga ős-népét, ős-eredetét: „... összeállt előttem egy nép... nem típusokká, karakterekké és szerephordozókká zsugorodva... A szavak egy vidékies népről szóltak... Ez a nép sosem alakított saját kormányt, és így mindenre, ami állami, közjellegű, sőt ami fogalmi jellemzőjű dolog volt, szó szerinti fordításokra szorult... viszont a kézzelfoghatónak, a dolgoknak, még hozzá nemcsak a hasznosoknak, egyenesen becenevük volt... ha jól meggondoljuk, nem is sajátlag a szlovén népet... ismertem meg... a szavak révén, inkább valami meghatározatlan, időtlent, történelmen kívülit – vagy, helyesebben, egy olyan népet, amelyik örökké tartó, csak az évszakok által szabályozott jelen időben él, az időjárás, az aratás és az állatbetegségek törvényeinek engedelmeskedő innenválóságban, ugyanakkor túl minden historikumon, vagy előtte, vagy utána, vagy mellette annak...”

Az ismétlés harmadik része, *A szabadság szavannája és a Kilencedik Ország* története már a megtalált nyelv birtokában beszél tovább a vándorló fiú látszatálmát. Bátyját fizikai valójában nem leli meg, de elegendő annak látszat-látása ahhoz, hogy betöltődjön az üres forma aggasztó hiánya. „Nem az volt feltett szándékom, hogy meglelem a bátyám, hanem hogy mesélek róla.” A folytatólagosan vándorló Filip Kobal számára az ős-világ egyre részletesebben bontakozik ki. „Az a néptelenség, mely állsúcsom és a hajóorrforma, egy távoli nap fényével megvilágított hegycsúcs közt kiterült, ahogy nem volt más ott, csak a hideg hullámvás és a meleg eső, inkább valami ősvilágra emlékeztetett, amely nem akarja, hogy jelölve legyen, hanem merő magában létezik.” (198)

Az ősvilág felfedése és bejárása Filip Kobalt, mint az 'Egyedül' nevű szörnyeteget 'osztrák' 'énjében' szabadítja fel: „... az osztrák kisvárosokban vagy lépten-nyomon eltérítették pillantásomat a kirakatok, a reklámplakátok, elsősorban pedig az újságok főcí-

mei... az osztrák tömeg, az osztrák többség, úgy láttam, akár szélről haladtam, akár közepén, mindig újra felmért, megítélt, vétkesnek talált, efféle vétességmegállapítást egyre el- és elfogadott, anélkül persze, hogy tisztában lehetett volna vele, mi is lenne a vétkem...” (105) Filip Kobal megkülönbözteti egymástól Szlovéniát és Ausztriát társadalmi berendezkedésük, a látásmód lehetősége, a színek viszonylagossága és a nyelv megnevezőképesége szempontjából.²⁹ A szlovén szótár csengő neveivel a béke és a gyermekkor világa hívható elő: „Hogyan vonható össze egy szóvá gyerekkor és környezet? Íme, s nem a másik nyelvén, hanem a magamén: »Gyerekezet«!” (166) Matriarchális, laza viszonyrendszer és testvériség a határ egyik oldalán, kötött és szigorú törvények szerint szervezett társadalom, patriarchális, szűk és kényszeredett viszonyrendszer a másikon.³⁰ „Parancs magamnak: Távolodj apádtól!” (246) Teljeskörű feloldódását, azonosulását annak a motívumsornak egy csomópontja jelöli, amely örökös párhuzamot von a maják és a szlovének földje mint ősvilágok között („ami a Földközi-tenger felett tölcserek tömkelege, ott a trópusokon tornyos kitéremkedéseké és kúpoké...”), s a látszat-látvány, az archetipikus világ a maga őserdejével és népével, az indiánokkal, ráépül a „szlovén” reáliákra.³¹ Handkénál így születik meg a kínai fal mintájára az Európai Fal, melynek nyomvonala a gyermekkor kertjének Zöld Útjából ered, s beletorkollik a mesés képzetekkel bíró Karszt-középsávba az Óceán felé, s az Alpok vidékén pedig lesüllyed a föld alá. S miután a múltat Filip Kobal örök jelenébe helyezte, végezetül a lehetséges jövő modelljének képe egy dolina formájában bukkan elő az elbeszélésből: „... még azt is képzelhettem, a Nagy Atomvillám ennek a dolinának mit sem árthat; a robbanás lökései elhullámanak felette, csakúgy, mint a sugárzás. Ekképp előrekalandozva, úgy láttam már akkor lábaimnál, a termékeny földteknőben a tevékenykedőket, mint az emberiség-maradékot a katasztrófa után, láttam, ahogy újrakezdi a gazdálkodást... Kép? Kiméra? Fata morgana? – Kép; mert érvényesen létezik.” (233–234)

3. Coda

Peter Handkének van egy nagyon fontos, önreflexív tételmondata *Az ismétlés* poétikai egészének, benne pedig az úgynevezett „szlovén” ősvilág felfedésének nem-fikcionális olvashatóságára vonatkozóan: „... amit lelni lehetett, nem volt innen elvihető: nem afféle dolgokról volt szó, amilyeneket teletömött zsebekben hurcolnak el, hanem a modelleik-

²⁹ Schmidt-Dengler aktualizálva emeli ki a másik nép nyelvének dicséretét. Azt írja: „Handke kísérlete, hogy a nyelvvel tegye a magáévá a szomszédos országot, problematikusnak tűnhet, de éppen napjainkban respektálandó. Akkor, amikor e vidéken újraéled a nacionalizmus, a nyelvi különbségek pedig nem egyesítő, hanem ismét szétválasztó jelentőségre tesznek szert, Kobal filológiai szenvedélye mégiscsak elismerendő, bátor tettek számítt.” Ausztria és Jugoszlávia szembeállítását azonban, azon az alapon, hogy az előbbi „visszataszító maskarádé”, míg az utóbbi a „sajátlagos”, Schmidt-Dengler megkérdőjelezi. Handke azért dicsőíti Jugoszláviát, mert – bár az „hiányország”, de mint olyan „kibetűzhető” – egyfajta epifániával benne az élet egy teljesen új beállítódása ismerhető fel és érezhető ki. (i.m.)

³⁰ Sebald (i.m.)

³¹ Ahogy előbb Jungot, most Hamvas Bélát idézhetnénk: „A különböző népek kezdettől fogva emlékezetes hagyományai azonban bármilyen egymástól eltérő képvilággal éljenek, egymással ellentétben sohasem állanak. Az egyik a másik mellett nemcsak hogy fennáll, hanem sajátosképp az egyik a másikat alá is húzza, meg is támasztja, megerősíti és megvilágítja. Miért? Mert mindenütt ugyanarról a létről, ugyanarról a változásról van szó. A perui és a héber hagyomány bármilyen távol van egymástól képekben és térben és időben, egymást nem rombolja le. Mindegyik ugyanarról beszél.” (*Scientia Sacra*, Medio, 1995.)

ről, melyek, ahogy megmutatják magukat a fölfedezőnek, bele is ivódnak lényé mélyébe, ahol aztán, a cseppkövekkel ellentétben, kivirulhatnak és termékennyé válhatnak, átvihetők bármely országba és legtartósabban az elbeszélésébe...” (229) E történet, legyen bár Peter Handkéé, Filip Kobalé vagy a magunké, ahogy a történelem minden története, az ismétlés útján jár. Mert az a bizonyos lehetséges jövő, vagy jövő-kép, amelyet az elbeszélő a karszti tájnak mint ősfészkeknek az atomtámadásnak is ellenálló modelljében vélt felfedezni, legtartósabban az elbeszélés kitalált országába volt átvihető. Az újra felfedezett ország a jugoszláviai Szlovéniában realizálódott, hogy az elbeszélés elbeszélése után öt évvel újra utópiává váljon. Szlovénia politikai státuszának megváltozása után Handke továbbszőtte álmát a maga elbeszélte Szlovéniájáról. Az *álmodó búcsújában*, melyben az elbeszélő a következő érvet vetette fel szeretett országának – és választott hazájának önállósága ellen: az őseredet helyének érintetlennek kell maradnia a történelem kényszerétől. Esszéjében Hofmannstahl idézi (*Briefe eines Zurückgekehrten*), aki a háború kitörését megelőzve Németországban veszíti el képességét, hogy a dolgokat dolgokként – önmagukban – lássa. A dolgok handkei precíz látása a határ (az osztrák–szlovén) ismételt átlépésével valósult meg, s Handke ugyanazt a tapasztalatot írja le – ismételt fokon – mint Hofmannstahl: Szlovénia a történelemben való beavatkozásával meggátolta a dolgok ottani ’természetes’ látását. A vád elsősorban a nyugatot illeti: „kívülről bebeszélék” az önálló állam fontosságát, mert a „kicsi a szép”. Handke számára Szlovénia Jugoszláviával együtt jelentette a birodalmat (még ha egy álmodó látszat-birodalmát is), amely „önállóság” és „államiság” között a „történelemnélküliség” köztes terét teremtettem meg. A szlovén államiság a Nyugat számára – Horvátországgal egyetemben – Európa déli határfalát hivatott szolgálni a szerbek, a bosnyákok „és a többiek” ellen. Az új határok problémáját azonban éppen az ősfészektájnak mint olyannak a veszélyeztetettségében látja: „... az új jugoszláv belső határok, úgy látom, nem kifelé, hanem a mostani rész-államok mindegyikénél inkább befelé nőnek, a mindenkori országbelső felé; nőnek, mint a nemvalóság csíkjai vagy övezetei; a középig nőnek, amíg nemsokára már nem is lesz ország, sem szlovén, sem horvát – hasonlóan Monte Carlóhoz vagy Andorrához. Igen, attól félek, eljön a nap, amikor a »Szlovén Köztársaságban« már nem ízelhetem az országot, ahogy Andorrában is, ahol a Pireneusok szikláiba keresztül-kasul belerobbantott kereskedelmi utak – sűrűn körülhatárolva a mintegy a Manhattanból a Park vagy a Fifth Avenue meghosszabbításaként a hegységbe beinjektált beton áru- és bankmérőföldkövektől – már régóta megfojtották az országot, a környezetet, a tét, a hely és a valóság minden ízét.”³² És búcsúzóul felemlegeti annak a bizonyos Kilencedik Országnak a mítoszáit, amelyben a W. G. Sebald által is felismert matriarchális viszonyrendszer volt domináns: „Az egész szlovén történelemben csak az anya volt mindig jelen. Apánk mindig aludt. A hegy gyomrában... Legfeljebb rövid időre bukkant elő, mint valami álomittas vándor, ma itt, holnap ott.... majd nemsokára újból eltűnt. Most felébredt az apánk.” Handke ezzel búcsút int a faktív?, a fiktív?, mindenesetre az ő-sajátosságától megfosztott ’világ’-nak, ahová meggátolhatatlanul betört a történelem. Vagy az is csak látszat volt – a történelem nélküliség? Mindenesetre „szünet a történelemben.”

Az elbeszélésnek (azonban) folytatódnia kell.

Két évvel később, 1993 telén Filip Kobal meglátogatja az elbeszélőt Párizs melletti „öblében”, a Senkiében – a senkik otthonában (a valakik otthonlanságában). Őt az elbeszélő itt már a búcsúesszéjében leírtak szerint mutatja be: hogyan lesznek a mítosz elbeszélőiből a politika beszélői. A vitaalap Jugoszlávia, amely Kobal számára a legnagyobb illúzióvá lett, míg az elbeszélőnek még mindig valóságként tündökölt. Kobal szemére veti az elbeszélőnek, hogy őseredetvidéke helyett, mely meggyőződésből kell, hogy közös

³² Peter Handke: *Hetedhét ország trónfosztása* (i.m.)

és saját legyen, a külföldet választotta lakhelyéül. A vándorlások és séták során a Senki öble körül Filip arra a meggyőződésre jut, hogy az elbeszélőnek itt semmi keresnivalója, itt semmi nyoma a mondaszerűnek, a mitikusnak. Haza kell térnie népéhez, az eredeti folytatásához. A (belső) vita haragvó szakítással ér véget, s csak Filip Kobal végső eltűnése után szakad föl az elbeszélőből a néma válasz: „Maglehet, hogy nálunk odahaza a mondaszerűt és a mesei lényeket jobban ápolják, mint itt. Csak éppen ezáltal lesznek igazán tárgyaltanok. Nem, egyelőre nem megyek haza. Mert ha haza is térnék, nem volna ott senki. Inkább még tovább fogok menni. Időközben vadabban történnek itt a dolgok, mint odahaza, az általam újrafelfedezett szikláknál, a szederbokroknál, a sárgafejű szitakötőknél és a lódarazsaknál, amiket a Szajna magasában annyira hiányoltál... És honnan veszed egyáltalán, hogy én még mindig ősképekről és őstörténetekről álmodom? És ha továbbra is arról álmodnék, a bizodalom is megvan-e bennük?... Nem lehet, hogy bár a mítoszok még működnek, de ugyanakkor tönkretétettek, elrontottak, megrontottak? Talán végre meg kívánnék szabadulni tőlük, mert még velük tévelygek, ám mégse válnak veszélyessé, hát eltüntetni kívánom őket, és miért ne napi feljegyzések, regiszterek, táblázatok gyakorlatában? Igen, időközben néha felmerül, a mondaszerű még mindig igencsak csalogat a távolból, legbelül mégis mint kijárat nélküli labirintus mutatkozik meg. És ez ellen így a pusztát jelent, most a napot, a mítoszmentes pillanatot kívánom érvényesíteni, a krónikás nyelvét kísérőként megragadni; mondanaköröget magamból kiirtani. És talán azért mentem el a te és az én hazámból, mert én, másként, mint te, ott nem vagyok képes testvéri távolságtartásra, legalábbis hosszú távon nem, az emberekhez túl közel kerülök, túl sokat tudok róluk, és e tudástól aztán kicsinyessé leszek. Igen, a saját hazában, bármily boldogan is térek haza, rövid vagy hosszabb időn túl beszűkítve érzem magam, a különös néptől éppúgy, mint a magam kicsinyességétől. Külföldön, a nagyvárosoktól messze, egy olyan nyelv által körülvéve, amelyik nem az enyém és nem is lesz az, semmi más nem tudok, mint a távolságtartást megőrizni, lehetőség szerint kitérni azelől is, hogy az itteniektől valamit megtapasztaljak (faggatni őket csak gyengeségből). Annál inkább érnek el a nekem oly sajátlagos sejtelmek, és így tudok, ami otthon lehetetlen volt a számomra, néha még erről vagy arról a jelenvalóról mélyen álmodni, mint e hosszú téli éjszakákon, szinte csonkítatlan monda-, mese- vagy őstörténetformában.”³³

Az elbeszélésnek (azonban) folytatódnia kell. És e téli jelenvaló álomból született meg a folytatás, a *Téli utazás* elbeszélése. Az egykorvult látszatbirodalom utolsó senkifiaihoz fordul Handke határtalan figyelme. A szerb határ átlépése, bár már nem a poétikai kontinuitás ős-szerűségét hivatott felfedni, a Nyugat által diktált világmodellnek ellenálló Jugoszlávia-álom mégis működött, ezúttal az erkölcsi alapok és a józan ész ítélőerejébe vetett hit teljes megingásához vezetett – a határ minden oldalán.

Kérdés azonban, hogy Handke nyelve, mely komplexitása és mágiája következtében csak és kizárólag poétikai szinten értelmezhető, jelenthet-e konkurenciát az információs társadalom nyelvének. A világ történeiséiről tudósító egyetlen legitim nyelvvel ugyanis, és ez az 1999-es *Utazás a bődöncsónakban*... című darab egyik következtetése, a média rendelkezik, más nyelv pedig „szóba sem jöhet”.³⁴ Nem meglepő tehát, ha az olyan kijelentések, mint a *Téli utazás* elbeszélőjéé („Mit tudhat erről egy idegen?”) vagy a „Bődöncsónak”-darab szereplőié („Ébredj fel: semmi Isten nem néz itt le rád, csak az interkontinentális szatellit”; „Amit ma történelemnek neveznek, az pusztát hamisítás”; „Nincs jobb érv a szeretetnél”; „És mennyire elhagyott és fáradt vagyok”; „A béke itt azt jelenti: vérzik a

³³ Peter Handke: *Mein Jahr in der Niemandsbucht*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1994.

³⁴ Peter Handke: *Die Fahrt im Einbaum oder Das Stück zum Film vom Krieg*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1999.

szív”) patetikusságukban és naivságukban hatnak, nem pedig evidenciájukban. Holott Handke belső nyelvi határainak felszámolásával csak fokozottan ismétli a tautológiák, evidenciák és archetipusok örök jövő-tervét, az utópiát. A „Bödöncsónak” szerzője egy nyomtalanul eltűnt „őshonos”, egy bemondó prezentálja a film vázlatának menetét és a szereplőket, a rendezők (egy „amerikai” a lineárisan történetmondó és egy „spanyol” az európai polifonikus poétika szerint) pedig az archetipikus alakok monológjai, dialógusai szerint döntenek a filmről. Handke az összes olyan figura mögött ott van, aki a „vidékről” származik, legyen bár népgyilkos, testvérgyilkos, hazug államfő, erdőjáró, helytörténész vagy megvetett ellenbeszélő. A világ e végén azonban nincs megfelelő forma a megtörtént dolgok elmondására. Legalábbis a film nem az. Mert „az emberek itt mindazzal, amit elmondtak, mindig valami egészen mást szerettek volna mondani. Gesztusaik, szemük és hangjuk ellentmondott a beszédüknek.” És ennek – a botrány világméretűsítésében – újabb evidenciasorai vannak: „Három nagy elvarázstalanítás határozza meg a Föld népeinek történelmét, és nincs ellenük varázsszer. Az első: életnek ideje semmis, ha azt az univerzális időhöz hasonlítom. A második: a Föld terében elveszettek vagyunk. És íme, a harmadik, mely a múlt század vége óta teljességgel érvényes: mi, emberek, és ez végleges, magunk közt a rossz útra tértünk, minden rendszer varázstalanítva; az ember embernek farkasa, a nép a népnek farkasa... Ez az emberiség végnapjai után elkövetkezett idő.” A jövő reménye – a handkei összpoetika ismétlődő őselemeként – az erdő lehet: málnabokraival, áfonyabokraival és fáival. A *Bödöncsónak* – *Az ismétlés dolomitvölgyének új és megfelelő archetipusaként* – a történelem kezdeteit a jövő elkövetkezésével, a folyókat a hegyekkel kapcsolhatja össze. „Hegyek völgyeit a bükkal és nyírrel; zöld hegyi folyók és hangtalan áramok partjai mentén szétszórta magányos emberek: ez a Balkán! Hol két pillangó táncolja körbe egymást és háromként jelennek meg: ez a Balkán! Más országok urai kastélyt vagy templomot tiszteltek szentségként. A mi szentségünk itt a bödöncsónak. A folyónál állni: ez a béke. A folyóknál állni: ez lesz a béke.”

És hogy hol található a bödöncsónak? Az egzisztencia köztes terében, hol látszat és valóság közös világot teremt. „Álom és ébrenlét határán. A legmélyebb sötétben. A tél közepében. Az áttelelésben.”

Handke entelekhia-poetikájának konzekvens újraismétlése szerint.

Freiburgi anziksz

A kép a freiburgi katedrális, a Münster tornyát ábrázolja, ahogyan először láttam. Olyan, mintha kiégett volna, a torony csipkeként át van törve, keresztüllátszik rajta az ég. Októbertől tíz hónapig ösztöndíjjal Freiburgban lehettem, az otthoni háborúval nem volt fizikai érintkezésem, nem éltem át, egyetlen egyszer a telefonálás kezdő pillanatában robbant a vonal túlsó végén egy lövedék, később tompán vijjogtak a szirénák a háttérben. Július végén hazafelé jövet egyszerre elért a háború, mint egy feloldó és megsemmisítő elv. Már fölkelte a nap, amikor átléptünk a határon, kivilágosodott a földek és a falvak fölött. Az ország elhagyott nyomorúságában egyetlen büntetőtelepre hasonlított a borulatban.

Emmanuel Lévinas *Totalitás és végtelen* című könyvében a háborút a „merő lét merő tapasztalata”-ként tételezi. A létben tartó háború Lévinas szerint a nyugati filozófiai diszkurzust uraló fogalomban, a totalitás fogalmában nyer meghatározottságot. Az individuumok a totalitás fogalmában olyan erők hordozói, amelyeknek nincsenek tudatában, s amelyek a totalitás keretén kívül láthatatlanok. Az individuumok értelmüket magától a totalitástól kapják. A metafizikát Lévinas az ontológia fölé helyezi, hiszen a nyugati ontológiák a létező, a Seien-de létét a lét, a Sein semlegességében gondolják, a létezőt ezzel végső soron önmagára vezetik vissza. Egyedül az eszkatológia ítélete képes a létezőt a létező saját létében megragadni, Lévinas ezért könyvében messianisztikus eszkatológia létrehozását kíséri meg. Anélkül, hogy a filozófiát eszkatológiával helyettesítené, vagy filozófiailag bizonyítaná az eszkatológia „igazságait”, lehetségesnek véli a hátralépést egy olyan helyzetbe, amelyben a totalitás széthullik, az exterioritás vagy a transzcendencia pedig „fölfénylik” a másik arcában.

A metafizikai viszony, a magam és a másik viszonya eredendően beszédként jön létre. A másikat Lévinas a descartes-i *Meditációk* végtelenség fogalmával határozza meg, amely a definíció szerint a gondolkodóban meghaladja saját ideáját: „A másikat megszólítani azt jelenti, kifejeződését felfogni, kifejeződésében a másik minden pillanatban túllépi azt az ideát, amelyet a gondolkodás kialakíthat róla.” A radikális különbségtétel a magam és a másik között éppen azzal azonos, hogy lehetetlen a magam és a másik egymáshoz rendeltségéből kikerülni. A másikhoz fűző kapcsolat nem valamilyen szükséglet kielégítése, hanem vágy. A vágy a magam és a másik közötti végtelen távolságot méri, ennek okából nevezhető váagnak. A másikban a magasság és a fenséges nyilvánul meg, arcán áttűnik az Úr orcája. A másakra irányuló kérdés abból az okból artikulálhatatlan, mert a másik tekintélye a rá irányuló kérdést nem, kizárólag a hozzá intézett kérdést engedélyezi. „A magam és a másik viszonya metafizikai aszimmetria: annak radikális képtelensége, hogy magamat kívülről lássam és a másiktól e kívülség alapján szóljak, ennél fogva a totalizálás lehetőségének kép-

telensége.” A béke a szemtől-szemben viszonyában a beszédre és a szóra való képességben valósul meg Lévinas diszkurzusában.

Derrida *Erőszak és metafizika* című, Lévinas filozófiájáról szóló esszéjében elismeri a kétségbevonás jogosságát, de megkérdőjelezi a „görögség nyelvébe belefeledkezett, önmagáról megfeledkezett” lévinasi eszkatológia hitelességét. Nem látja a görögség hagyományával való szakítás, a meztelen tapasztalathoz való visszatérés esélyét abban a helyzetben, amelyben a végesség körülvesz minket. Egy olyan világban, amelyben a metafizikai kapcsolat két véges létező között keletkezhetne – írja Derrida –, ahol sem arc, sem igazi aszimmetria nem léteznének, vagy ellenkezőleg, egy olyan világban, melyben az arc teljes elismerésben részesülne, háború sem volna. A háború Isten megszólalásával tör ki, Isten bele van keveredve a háborúba. „A háború csak a diszkurzus megnyílásával kezdődik, s a végével huny ki. A kimondott szó az erőszak első veresége, az erőszak azonban paradox módon nem létezik a beszéd lehetősége előtt. A filozofusnak (az embernek) a fény eme háborújában *kell* beszélnie és írnia, amellyel mindigota összefonódva tudja magát (...)” A fény háborújában való részvételét a gondolkodó a „legsötétebb erőszak”, a „prekantiánus infinitizmus veszélyébe visszahullás” kockáztatásával tudná elkerülni, azzal tehát, ha a saját filozófiai diszkurzusának végességére irányuló kérdést nem fogalmazná meg.

A lévinasi exterioritás, a másik abszolút kívüllevősége nyilvánvalóan nem a térben helyezkedik el, miért szükséges ennek ellenére a kint és a bent kategóriája leírásakor – kérdezi Derrida –, miért a kívül áthúzása, ha ez nem teszi olvashatatlanná, nem törli ki a nyelvből. A nyelvnek kiiktathatatlan, úgyszólván velszületett sajátsága a kint és a bent metaforája: „Még mielőtt retorikus eljárássá válna a nyelvben, a metafora volna a nyelvnek mint olyannak a megjelenése. A filozófia azonban nem más, mint e nyelv maga, a legjobb esetben azt teheti, hogy a kifejezés szokatlan értelmében, *ugyanazt* mondja, a metaforát *magát* nevezi meg, ami arra megy ki, hogy a metaforát a nem metafora – a lét – csöndes horizontjában gondolja.” „A kitörlés ír, még mindig a teret jelöli. A hely mondatát, amelynek archaikus felirata a nyelv *fémén* olvashatatlan, nem lehet kitörölni: ez maga a fém, sötét keménysége és túl fényes csillogása. Nyelv, a föld és a nap leánya: írás.”

A lévinasi diszkurzus beszédével szemben a nyelv írás, a saját diszkurzus végességének felelőssége, amelyből nem lehet kikerülni.

Freiburgban végtelenül foglalkoztatott a háború, végtelenül nem volt jelen, itthon végtelenül próbáltam keresni a maga után hagyott jelekben, és nem találtam. Nem vagyok ezt képes másképpen megfogalmazni, mint hogy a háború érzékelésének hiánya az exterioritás tapasztalatával szembesített.

A háború csak a diszkurzussal veszi kezdetét, s a diszkurzus a béke első szava. A freiburgi képeslapon nincs felirat. Az anziksz a nem írás beleírása a nyelvbe, amit most felolvastam.*

* Elhangzott a József Attila Kör szigligeti táborában, 1999. szeptember 2-án.

végül AZúr

*Tolnai Szabolcs: Nyári Mozi**

Ájjon itt – akárha tejjes hasonulás, ám semmiképp nem kérdés gyanánt, mert az választ indukálna, sőt koncepcionálisan préjellentene előre! –, hogy a körülmények vajjon bírnak-e az esztétikum ígéretének szirénhangjaival, vagy éppen ellenkezőleg, a végleges produktum az, amely az esztétikum kék atlettatrikóját magára kapja, és sóvíz jelei térképként igazítják el szerény szemlélőjét.

A szándékos rontást az különbözteti meg az eleve hitványtól – karcos, sötétülő kérsznersanyag, tiszahomok vágta fénykvarcsúrlódással, bevilágít a sötét, mekkora hívás! végül árnypantomímelt hangmacera, levágja a faszí fejét az éccaka, aztán a nappal, és hűti a zummot az ártézivíz, szikes talajonnekalózkodj! ennyi! –, hogy abban a túlhordott nagyotmondás készül szóképileg lenni, míg a rossznyersanyag, rosszlámpa, rosszderítő, satöbbi (de addig ismételd a rossz-t, míg magad is meglátod), na, az éppen kiadja az elégséges jelentést. Sőt még azon is túl.

Az óperenciát éppen Vajdaságnak hívják, noha a szó mindahány semleges-ség metszéspontja, közigazgatásilag definitív ígyen. Ha büntetésül választunk más neveket: bús, lomha, bácska, nátha, bánát, gránát, hátha, bicska, bocskor, sör, rádiógyalogmúszersész, távamatőr és tévhitelesített – akkor közelebb vagyunk egy versztávnit. Nehéz, fűszeres szavak, dús képeket kívánnak, mindenképpen olyasfélét, mely kecsegtet a befejezhetőséggel és az újrakezdés lehetlenségével. La múr.

Beleszaladtam, hogy egy fájdalmas szerelem miegymásai és, ah, szcénája volna korszakos, beleírni ebbe a földbe, amúgy Onán vagy ellenben kivert kanmacska, hogy senkise bírja nélküle, – rohaggyonmeg lehetőleg māmamég! Az sem volna elég, ha elpusztítani érkezne ide Hősünk, ha maga is aktív részese lenne e pusztításnak, ha maga is megégne közben, szörnyű, forró, nyári lángok között, Krisztus Szent Sebeire, nem hűsölni az itatóban, böszme barmok! Birkát herülni kézikamerával! Fotó. Pirosszem.

Nem! Éppen ellenkezőleg választ a Főhős. Megkocsizik, ha úri kedvem volna, mondanám: kikocsiz. Válasszuk el. Ki kocsiz. És most a kérdőjel. ?

A szabadság mindig passzió? Nézi az eget a föld? És az ég visszanéz? Pillan... Nézi vissza a föld az égből magát? A fűszál, a sarjú? Mint birtokát a? A rög és a tó? A csillagok pedig – úgy bizony, Atyám! –, a csillagok leszaladnak egy kicsit a stáb tenyeréből enni! Hogy imbolygó lámpafény? Hogy kaszára, ka-

* *Nyári Mozi*, írta és rendezte: Tolnai Szabolcs, 1999, magyar, Duna Műhely, fekete-fehér, zene: Lajkó Félix.

pára? Hazudóst kiáltani, sántakutya? Utolérni? Jól van. A csillagok nem merő kövek, ámbátor reflektorfény. Legyen.

Látható, amint birtokba veszik, ami birtokuk és ami távozott tőlük. Satanas. Mégsem övök és hiába veszik vissza. Olyan ez, mint saját várunkat víni, saját árnyékunkat az első sorokba dobva. Olyan, hogy álmodunk, aztán kiderül, nem alszunk, csak valaki kiszúrta a szemünket, de nem fáj, faszt, csak a meleg vér éppen a recehártya előtt folyik, vagy éppen leül a szemfenékre, és onnan alvad tovább. Olyan, mint anyánkat baszni látni, ami akkor sem jó, ha apánkat szereti nagyon. Olyan, mint amikor apánknak titokban adunk szállást éjszakára, pedig bejelentett lakhelyünkön, helyrajzi számmal és irányítószámmal, s egyéb hivatalos papírokkal bármely hatóság előtt igazoltan, legális otthonunkban vagyunk. Honviselő felek vagyunk, csak nem tudjuk, hogy kik viselik még golyóálló mellényként ugyanezt a hont, honnan majd kilőhetnek, mint ágyúgolyót a cirkuszos emberek, hiszemis, nemis. Olyan, mintha zúgna a fülünk, pedig csak újabb vízierőmű épült a fürdőszobánkban. Olyan, mint amikor számunkra nem anya- s mégsem idegennyelven valaki azt pofázza, hogy megvesz kilóra, csak legyünk annyi kiló vagy nem is éppen, hogy nullát nyomjunk, ne többet. És ne kevesebbet. Visszaveszik, s ettől elveszítik végképp, s mégis ettől övök az idők végezetéig. Olyan, hogy végigfosod a lábad szárát, aztán válasszál. Olyan, hogy reggel lesz. Olyan, hogy ott a tenger. Szarás!

Aki kíváncsi, az áruló lesz, alighanem.

Az elárulja, hogy csak úgy és annyiban érdekli a haza, ahogy és amennyiben az megfogalmazható. Ha nem, nem! Nem csinál belőle ügyet. Ügyet sem vet rá. A pillantását, azt igen! Azt reája veti. Lát tücsköt. Lát bogarat. Látja a havert, ahogy szarátja a lázálmait. Énekejjé má', haver! Mutakozzá má'! Hegedűjje! Pofázzá'! Hogy mivan! Azt mongyad!

A kalandnak saját az etikája. Azon nem kérünk számon olyan rendet, melyet mi vágunk. Az olyan, mint szembenézni a sorsunkkal. Nini! Van sorsunk. Kezdődünk. Következünk. Alighanem rámegyünk. Előbb. Utóbb már nem bánjuk, kiúszunk a képből. Rendjén való, hogy nem a portással próbálkoztunk, hanem átugrottunk a kerítésen. Okés, hogy a szögesdrótot mindvégig a talpunk alá terítettük. Istennek tetsző dolog, hogy csak akkor vettük elő a kamerát, amikor nem csináltunk semmi bajt. Ettünk vagy ittunk. Lubickoltunk. Láttuk, porzik az út. Ez is megvolt – bólogattunk. Hogy a fenébe hívják? Kérdeztük csak úgy, foghegyről. Mert nincs itt. Mert meghalt. Amaz megőrült. Mi elköltöztünk a városba. Mi visszajárunk. Mi nem jövünk soha. Minket négyökrös szekérrel sem lehetne visszavontatni. Mi titkos alagutakon járunk, kerékpárral, mert ollan magosra ástuk, és nyalókát, azt a robbanós belsejűt, azt szopogatunk közben. Nem, ilyenkor már nincs elől a kamera. Ilyenkor már zötykölődünk, a fejünk maj' leesik a nyakunkról, de ahogy gurulna lenn, a poros, kitaposott földön, csak észrevennénk! Arra fölriadnánk. Föl ám!

Dionüszoszi természete van Tolnai Szabolcs *Nyári Mozi* című filmjének, megmutatja, hogy érvényes tájon, ha istenek nem is, de az ember a földre leszállhat. Ott menetbe összefogódzkodhat, ott felebarátja feleségét megkívánhatja, ott ellensége vérét onthatja, ott elveheti, ami a másé, ha mégis őt illeti, ott aztán egyformán ragyogtathatja a napot szegényre, gazdagra, ott letérhet az igaz útról, ha

igazabbat lel, ott sűrű sötétlő erdőbe tévedhet, s tévelygésében is tánc és muzsika kíséri, költészet és bor, s a természet kifogyhatatlan kacsaja. Ott célba ér.

Habár a tenger nem volna más, csak egy félbevágott tópart, s *Poseidón* is mitológiai tévelygő fekete kutyaként a száraz csapást nyalogatja, s a víz is, fekete-fehérben, inkább zaccos pocsolyának tűnik, mi derékig, ha ér, miben nyakig vízesen mutatkozni egyenesen tornamutatvány – gyerekkorunkban másztunk behúzott lábbal a medence alján így, törpésítve –, de haljak meg mégis izibe, szarás, ha nem tenger az bizony. Én nem tudom, hogy hívják, mert nincsen az odaírva a stáblistára, meg mondom, csak olyan kiflinyi – akárha salak – karéj látszik belőle, de szirének lakják, az igaz.

S lakja még a kék. A kék emléke legalább. Bizonyosan lakja, csak olyan rosszul látni, hogy hinni kell inkább, igen, felidézni, idegesen horkantani, felvetni a fejeket, az orrokat a sós levegőbe vágni fel, s akkor igen, csak ott, ott legalább, az orrok emlékezetében és a testi sötétben megérezni az Azúr illatát.

Aztán leblende.

Vagy fölfény.

Vagy kitömött madár.

Elbizonytalanodás

metalmorphosis

Idegen ország. Idegen idő. Idegen tér. Minden levele csak titokban szólt arról, hogy nem találja ott a helyét, de én ezt azonnal megéreztem. Olyan helyzetben volt, amilyennek éppen az ellenkezőjéről írt folyton nekem. Ebben a pózban az az üzenet rejtett, hogy ha más nem is, legalább én értsem meg, hogy neki ott csak a semmi van. Egyből rájöttem erre, amiért valószínűleg nagyon hálás is volt. Másrészt gyakran éreztem azt, hogy elretten önmaga helyettesítőjétől, a levélírótól, hiszen szíve szerint csak üres levélpapírokat küldene nekem minden áldott nap. Mintha udvariasságból alkotna mondatokat. Persze azt én sem értem, hogy minek leplezi, ha mindenképpen azt akarja, hogy lelepleződjön számomra valódi állapota? Tart másoktól? Aligha. Az én elméletem az, hogy azért leplezi, mert tudja, hogy nekem tetszik, ha valaki rendszeres írással függönyözi el azt, ami számára nyilvánvaló, de nem megragadható. Tehát: ő aztán végképp ne legyen ott, amikor lelepleződik számomra. A helyzetet bonyolítja, hogy teóriám valószínűleg eljuthatott a fülébe, mert egy éve minden levelét így kezdi: „Zavaros ez az egész, mint a Mondrian festményeiből áradó erő eredete.”; ismétlem, egy éve folyton ez az első mondata, kezdő akkordja leveleinek. Olyan hatása ez a mondat, mint a dob és a basszus fölé teljes erővel belépő, alulhangolt gitár. Úgy ismétlődik, mint az állandóan menekülő ember naponta más-más időpontban jelentkező elcsigázottsága. Ilyenkor teljesen elveszítem a bizonyosságból fakadó nyugalمامat. Már az is megfordult a fejemben, hogy én írom ezeket a leveleket magamnak, csak hogy kikezdjek a nyugvópontra jutott lélekkel. Milyen furcsa. Mintha egyetlen hosszú búcsúzás lenne ez a levélözön. A szellemem búcsúzik a lelkemtől, mert elárulni készül. De ez a gyanúm még nem igazolódott be.

Tegnap megdöbbenő felfedezésre jutottam. Kezembe került egy hetilap abból az országból, ahol ő él. A címlapon azonnal észrevettem az ő nevét. Elrohantam egy ismerősömhöz, aki tudott ezen a nyelven, és kértem, hogy fordítsa le nekem a róla szóló cikket, amint lehet. Másnap már hozta is.

„Vallott az író gyilkosa. Hosszú rábeszélés után a rendőrségnek sikerült valamástételre bírnia a tavalyi, nagy felháborodást keltő írógyilkosság feltételezett elkövetőjét. Ám igazából csak a mi lapunk riporterének volt hajlandó elmondani a történeteket.

»Nem igaz a rendőrségnek az az állítása, hogy azért öltem meg az író, mert az értelmi fogyatékos lánya meglesett engem önkielégítés közben. Jól ismertem az író, a lányát is. A lánya csak egyetlen dolgot ismételtgetett folyton: egy mesét az önmaga farkába harapó kígyóról.

Az íróval úgy kerültem kapcsolatba, hogy ő is ugyanabból az országból vándorolt ki, amelyikből én, csak sokkal régebben. És mivel szomszédok voltunk, gyakran összejártunk. Gyakran mesélt arról, hogy hogyan képzei el a halálát, a temetését. Megmutatta azt a kazettát, amelyikre azokat a számokat válogatta össze, amiket le kellene játszani a tömegnek a gyászszertartás végén. Akkor elpattant bennem valami. Mit keres egy kazettán a Laibach *God is God*-ja és a Bananarama *Cruel summer*-je? Főleg, ha belegondolok a két klipbe. A többi számról nem is beszélve. Én ezt nem értem. Remélem, az otthoni barátom (aki biztos, hogy el fogja olvasni ezt a cikket) majd rájön valamire. [A rendőrség szerint nincs a gyanúsítottnak odahaza barátja. – A szerk.]

Őt egyáltalán nem érdekelte, hogy ki vagyok, mindig ő beszélt, én hallgattam. De a hazaírt leveleimet elolvasta. Egyikre se mondott semmit.

A viszony akkor romlott meg kettőnk között, amikor egy estén kijelentette, hogy regényt kezdett írni: levélregényt, amelynek a főhőse én vagyok. Úgy éreztem magam, mint egy porcelánbaba, akinek nagykalapáccsal szétcsapták a fejét. Szóval az a szemét csak azért pofázott nekem, hogy közben alaposan megfigyelhessen. Különben is, túl nagy közöttünk a generációs ellentét, a feszültség. Én nem egy szöveg rabja akarok lenni, hanem egy társadalom tagja. Én nem főhős vagyok, hanem kisember. Én a társadalomban akarok létezni, nem egy írói nyelvhasználatba bezártan, tébolyultan körözve önmagam körül. Nem tudom, érti-e, amit mondok? Mert látom, hogy egyre jobban undorodik tőlem, és sajnálja azt a nyavalyás író.

Elkezdtem várni. Nagyon lassan készült az egész. Volt olyan nap, hogy egészen késő estig egy széken kellett ülnöm, különböző pózokban. Ő néha körbejárt, zseblámpával belevilágított a szemembe, szurkálta az ujjaimat egy tűvel, kóستolgatta a kiserkenő vérem. Közben a lánya egyfolytában azt az egy mesét darálta. Az író egyébként nem sejtett semmit. Azt hitte, nekem tetszik ez az egész. Nem vette észre azt a maszkot, amit fölvettem szándékom végsőkéig való eltitkolására. Ennyit ért ez az ember. Persze egy jobb emberismerőnek is ugyancsak nehéz lett volna a dolga, mert a maszk alatt volt egy másik álarc.

Sokkal banálisabb történet az enyém, mint a rendőrségi változat.

Végül elkészült az írás. Levert volt, mert a végére ért. A többit már tudják. Megöltem az író. A regényt elolvastam, majd elégettem.«

– Egyesek szerint ön mégis hazaküldte a regény egyes részleteit, levél formában, egy ismerősének.

– Ez nem igaz. Írtam haza levelet, de csak az anyámnak. És most fejezzük be a beszélgetést.”

Mindez azt jelenti, hogy a kettőnk levelezése véget ért. Sajnálom, hogy így alakult. Egy tévhitet azért még szeretnék eloszlatni: én nem kértem tőle, hogy igazolja: ő nem én vagyok.

Torna a sárkány ellen

*Mégsem vagy oké, kék szem,
harcokhoz vezetett Norfolkban a zárszó,
tornámat a sárkány ellen végzem,
fáradóságaimért bókolnak a házban.*

*Legyen az versenynap, sportesemény
vagy akár torna a lányság ellen,
holnaptól, ígérem, ott leszek én;
váltsággal zárulhat a válság eloben.*

*Mégsem vagy oké nálam, kék szem,
vívni a viharos Norfolk vár ránk,
én, aki országglását néztem,
vizesárokba hajítom a sárkányt.*

*Legyen az versenynap, sportesemény
vagy akár torna a lányság ellen,
holnaptól, ígérem, ott leszek én;
váltsággal zárulhat a válság eloben.*

*Felel ügyvédem a sárkány-perben,
neki lesz jutalom a pajzsom,
tornacipőmmel az ádázt vertem,
így vezetett bajhoz Norfolkban a pardon.*

Looney Tunes¹

(részlet)

Basarát üdvözli Vuković!

Kedves Basara,

felettébb röstellem, hogy a fejlécből a keltezést ki kellett hagynom. Nem arról van szó, hogy elfelejtettem volna dátálni a levelet; a dolgok állása egyik napról a másikra megváltozott, és egyszerűen nem tudom milyen évet, hónapot, napot is írunk ma. Legfeljebb azt állíthatom, késő ősz van. Nem azért, mintha nem rendelkeznék érvényes időpont meghatározással, hanem azért, mert a korábban megtörténtekekkel azonos időben olyan eseményeknek is szemtanúja vagyok, amelyek – alapos a gyanúm – már a jövőendő részét képezik. A tér és az idő egysége korántsem annyira megbonthatatlan, mint a régi szép időkben volt. Mi más magyarázatot találhatnék arra, hogy tegnap este egy '88-as vagy '89-es danilovgradi² kicsapongásra érkeztem, s reggelre már azt kell tapasztalnom, zajlik a '96-os köztársasági és szövetségi választás. Megesküdnék rá, hogy tegnap szerda volt, ma viszont nyilvánvalóan vasárnap van: a választásokat mindig vasárnap tartják. Máskülönben a politikai helyzet megfelelő. Kora reggeli kávéhoz felkelek, és azt látom: a halottak már hajnalban elindultak, elsőként bandukolnak a választóhelyek felé. Agyagsáros hullák lépdelnek; lábszáruk, karok, állkapcsok szakadnak le róluk; alig vonszolják magukat az urnákhoz, de határozottan markolják meg a szavazólapokat az SzDP³ jelöltjeinek bekarikázott neveivel. Egy lépésre mögöttük kitalált személyek állnak. Meglátom azokat a polisztirol habból kivágott szilueteket is, amelyek andrijevicai irodalmi estünkön 1985 februárjában a nézőtéren ültek. Meg az összes többi műanyaghab figurát, amely időközben lett nagykorúvá. A vidéki agitáció, úgy látszik, megtette a hatását. Az én Helyi Közösségem⁴ előtt metál színű, számítógépes animációval (3D Studio) létrehozott emberi figurák is állnak. Ők is az SzDP-re szavaznak. Miazhogyl A *Kozarački kolo*⁵ tölti be a levegőt. A populista hangulat a csúcson. És bár elvben a politikába való keveredés ellen vagyok, fogom személyi igazolványomat, és elindulok szavazni. Ott, a szavazóhelyen, a sas és a lobogó alatt székel a bizottság.

¹ *Looney Tunes, Manično-paraonična istorija srpske književnosti u periodu od 1979–1990 godine* (Looney Tunes, A szerb irodalmi mániás-paranoiás története 1979-től 1990-ig). Dereta, 1997., Belgrád.

² A részlet montenegrói (Crna Gora-i) környezetben játszódik.

³ Szocialisták Demokratikus Pártja (Demokratska Partija Socijalista): montenegrói kommunista utódpart.

⁴ Helyi közösség: kerület a munkásönigazgatás mára elhasznált zsargonjában.

⁵ A partizánfolklor tartozéka.

Beállok – amúgy, másnaposan – a sorba, és szemlélem a történeteket. Előtte három fröccsöntött műanyag irodalombarát. Fenn hordják az orrukat. Úgy tesznek, mintha nem ismernének. A megtestesült integritás. A népet alakították, dicsekednek, a „*Lažni car Ščepan Mali*”⁶ előadásában, amelyet a Rijeka Crnojevića-i „Zelengora”⁷ műkedvelő színtársulat vitt színre. Közalkalmazottak. A bizottság tagjai vállon veregetik őket; pattogzik szét a polisztirol buborék. Egyszer csak megérkezik a Ranko Jovović⁸, szavazna ő is. A bizottság elnöke erről hallani sem akar. Ranko, így az indoklás, már szavazott az oppozícióra. Kétszer nem lehet. Tiszteli ő a költői teljesítményt, de a törvény az törvény. És tudja-e valaki, a valódi Ranko Jovović-e ő? Ranko már arra gondol, hogy előhúzza pisztolyát, amikor kiüt a balhé. Az egyik polisztirol Kilibardát⁹ karikázza be! Szeme sarkából erre lett figyelmes a bizottsági elnök – és nyakunkon a botrány. Micsoda szégyen! – csattan fel. Miféle ellenzék az – érdeklődik –, amely bábuk és maskarák szavazataira hajt. Elrendeli, hogy az árnyképet távolítsák el a teremből, és hogy dobják a Moračába.¹⁰ És hogy kerüljön be a jegyzőkönyvbe. Ranko magán kívül. Ő – mutat a sziluettre – az én unokafivérem! Meg ne próbálja a rokonomhoz nyúlni! Az elnök megérti, a fele se tréfa. Meghátról. Adjuk le a voksunkat, javasolja, és menjünk isten hírével.

Távoznak, Ranko meg én kétoldalt támogatva a poli-embert, alig vonszolja magát a szerencsétlen. Szétrohadt rendszeren az andrijevicai művelődési házban. Egyhangú eső szítál. Sehol egy teremtet lélek. Csak Komnen Radović bukkan elő az íróegyesület épületének talapzatából, felnéz az égre, majd a falba visszatér. Mindent összevetve, választási a hangulat. Úton-útfélen lobogók. Valahonnan, nem tudom meghatározni a helyet, nóta harsog: „*Oj svijetla majska zoro...*”¹¹

Mit tegyünk, hová menjünk most? Ranko a Halászcárdát javasolja. A polisztirolfinak semmi kifogása. Így aztán a számtalan, alkoholos befolyás alatt elkövetett gaztett színhelye felé vesszük utunkat. Ott félhomály. Csavargófélek ülnek benn és iszogatnak. Az első szabad asztalnál letelepszünk (ki tudja, hátha el sem tántoroghatunk a másodikig), és szölongatjuk a söntés párájában szunyókáló pincért. Nagy nehezen ugyan pillantásra méltat minket, de semmi jelét nem adja annak, hogy szándékában állna kijönni hozzánk. Büszke ember lehet. S hogy van is rá oka, hamarosan megtudom. Mert amikor az asztalunkhoz vonszolja magát, csak akkor ismerem fel benne a danilovgradi Zeta étterem pincérét, azt az Omert vagy Halilt, aki azon a mesébe illő ivászatot szolgáltat fel, amelyről még most sem tudom eldönteni, hogy csupán a te képzeleted szülte, vagy pedig történelmi tény. Szóval Halil. Az ember, aki (szó szerint) a nulláról kezdte és a podgoricai Halászcárda pincéri állásáig vitte. A fővárosba költözött – még mindig Titogradnak¹² nevezi –, a Morača folyó mentén putrit emelt. Tele-

⁶ Az első montenegrói játékfilm témája. A forgatókönyv P. P. Njegoš művei és egy népi legenda alapján készült. A történet egy, az orosz cárra hasonlító, s magát annak kiadó szélhámosról szól.

⁷ A partizánfolklórból ismert helynév.

⁸ Crna Gora-i költő.

⁹ Novak Kilibarda, az ellenzéki Liberális Néppárt elnöke.

¹⁰ Montenegrói folyó.

¹¹ „Fényes májusi éjszaka...” – partizándal.

¹² Montenegró fővárosának, Podgoricának Tito uralma idején felvett és a közelmúltig használatos neve.

víziót vásárolt. Berendezkedett. Kissé azonban eltorzult; a Crna Gora-i klíma nem a legjobb az olyan ektoplazmára nézve, amely őt is alkotja. A mellettünk lévő asztalnál ült éppen a Pobjeda¹³ fotósa, s kattogtatott maga körül, így Halil fényképét is módomban áll mellékelni:

Íme, így nézett ki a szövetségi és köztársasági választás napján. Remélem, felismered. Azt mondja, minden feltétele megvan ugyan a rokkantsági nyugdíjhoz, de addig dolgozni fog még, míg össze nem gyűjti a magánvendéglője megnyitásához szükséges tőkét. Elmesélt nekünk egy sor irreleváns életrajzi adatot, mielőtt méltóztatott volna kihozni, amit megrendeltünk: a két liter törkölyt. Azután visszatért lebegni a söntés limbusa fölé.

Az első két decit szalmaszállal kellett elfogyasztanom.

Szerencsére Podgorica atmoszférája már kora hajnaltól pszichedelikus volt, hát az átlagtól nem ütöttem el túlságosan, így aztán nemzetségem jó híre nem szenvedett csorbát. Csak így vagyok képes megmagyarázni olyan dolgokat, amelyek a tömegtájékoztatási eszközök önzetlen segítségével a történeteknek sajátos értelmet igyekeztek adni. Off the record: először is a Jugoszláv Katonaság podgoricai laktanyájának szakácsa azon a reggelen tévedésből bróm helyett meszkalint kevert a teába. A várost előzőnlőtték az újoncok, szemben az elnöki rezidenciával egytől-egyig a Njegoš utca fái mögött guggoltak, s némán, mint akiket leforráztak, precegtettek a járdán. A meszkalin – mint tudjuk – az állatvilág bizonyos egyedeinél, így elsősorban a madaraknál, a sólymoknál és a sasféléknél erős érzéki csalódást okoz, ezért néhány gyöngébb idegzetű sorkatona a Lovćen csúcsán átrepülve Horvátország területe felé vette az irányt, hogy ott aztán végképp nyoma vesszen. Ezt persze elhallgatta a másnapi Pobjeda. Meg az azután való is. Mint ahogy később is mindegyik Pobjeda. Ám mit lehet itt tenni? Kisebb gondom is nagyobb volt. Valahol a harmadik pohár törköly tájékán olyan látvány tárult a szemem elé, amelytől az amúgy is *hideg vér* teljesen megfagyott az ereimben. A látomás volt az, amelyről tudtam, egyszer majd szembe-

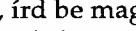
¹³ Podgoricai rezsime napilap.

sülnöm kell vele. Véletlenül a Halászcserda mélyén álló asztalra pillantva – arra, amelyen a személyzet a késeket, villákat, az olaj-, az ecet- és a sótartókat tartja – egy majomra lettem figyelmes: bámult szemtelenül, miközben szőrös ujjával lefele mutogatott, a tányér forró levesre, amelyben majompöcsét áztatta.

Az a széles szakadék, amely a delíriumot elválasztja képlékeny országaink reális rendjétől, már teljességgel elvékonyodni látszott. Mivel mással magyarázható a tény, miszerint váratlanul a Halászcserdába nyomult a belügyminisztérium altató lövedékes puskákkal, hálókka és banánfürtökkel felszerelt gyorsreagálású szakasza, hogy, eleget téve a parancsnak, a majmot – amely a szakaszvezető állítása szerint a podgoricai állatkertből szökött meg – leterítse. Sehogy sem értettem: a majom tehát létezik, a deszantosok léteznek. Ellenben állatkert Podgoricában nincsen, nem is volt, és nem is lesz soha. Felelősséggel állíthatom! Etetni és őrizni olyan állatokat, amelyek nem a táplálkozást szolgálják – ez nem a dinári típusú emberek sajátja.

Eközben Ranko már összelegeledett a polisztirol sziluettel, és már saját verseit szavalta neki. Én, mint általában, hallgattam. Mi más tehettem volna. Roppanat szükségem volt valamilyen pozitív benyomásra, s mivel ilyen a külső világban nincsen, befelé fordultam, mikrokozmoszom felé, hogy általános lelki lomtáramban keressek valami hasznosíthatót. Eszembe jutott, hogy tíz évvel korábban, nagyjából ez idő tájt fiam született, mire fel is élénkültem rögvessé, és elhatároztam, megünneplem ezt a Vuković család számára oly örömteljes eseményt. Először is azt gondoltam: irány Budva! Ahhoz a bódéhoz! Egy Heinekenre! De ettől a lehetőségétől elálltam azonnal. Tudatában voltam: ha elindulok oda, már Virpazar tájékán beléd fogok ütközni, soha nem érünk le a Slovenska Plazára, így aztán megváltoztattam az útvonalat, elkészöntem Rankótól és új barátjától, majd a danilovgrádi autóbuszra vettem az irányt. Tudom, ott is összefutunk. Kicsi a világ. Sőt sajnós mind kisebb.

Az utat Danilovgradig nagyjából átaludtam. Az álmatlan időszakokban úgy tettem, mintha aludnék, hogy az útitársakkal folytatandó kínos beszélgetéseknek elejét vegyem. Mindhiába. Figyelmen kívül hagyva lezárt szemhéjamat és hangos horkolásoimat, fülembé harsogtak unalmas történeteiket. A mellettem ülő is. Meg az ott, előttem. Mesélték életüket, s a többi utas (időnként a jegykezelő is) itt-ott belebeszél, s én végső elkeseredésemben arra gondoltam: lehet, hogy igazad van, lehet, hogy nem kell neveket említeni. A te könyveidben az embert nem fárasztják a törzsi és felettébb módon monoton *-ić, -ić, -ić* végződéses; ezek a büszke, ám nyelv-tani szempontból szemlélve egyszerű kicsinyítő utóképzők. Ez a mi egyik bajunk: vegyünk egy néphőst, akit Petrovićnak hívnak, s ez valójában azt jelenti, hogy Péter fiacskája. Istenemre mondom, hihetetlenül messzire jutottam a pszichoanalízisben; lehet, hogy jövő nyárra helyetted én veszem át azt a tönkrement pszichiátriai rendelőt, ott, szemben Šamšal cipészműhelyével, Andrijevića II-n. Ez az *-ić* erős apakomplexust vált ki, amit az apagyilkosság erőteljes vágya követ, ám ezt mi, dináriak úgy oldjuk meg, hogy mivel nincs merszünk saját apánk ellen fordulni, másokét gyilkoljuk le – úgymond: a világproletariátus győzelme ürügyén. Vagy a nemzet felvirágoztatása érdekében. Mikor hogyan. No most, ha a legyilkolt más nemzetségbeli, akkor jó, ám ha a körülmények nem engedik, hogy más törzsbélit likvidáljunk, akkor megteszi bármi, ami az utunkba kerül.

Tartoztam az ördögnek egy úttal, ezért Danilovgrad előtt egy állomással szálltam le. Elfelejtettem, hogyan is hívják, ami megbocsáthatatlan történetírói hiba, ezért mellékelek egy biankó helységnévtáblát: [*, ird be magad a nevet! Találd ki, sikerülni fog bizonyosan. Annyit azért mondhatok, hogy egész úton esett az eső. Bár Crna Gora kis ország, az állomások közötti távok azért hatalmasak. Hálás vagyok mégis a látomásnak, amely tévútra vezetett, hiszen egyfajta megvilágosodást eredményezett. Íme, hogyan ment az eset végbe: kedvetlenül gyalogolva Danilovgrad elővárosa felé, az út jobb oldala egyszerre csak ismerősnek tetszett, mire meg is kérdeztem: ugyan hol láthattam? Ha nem ütött volna el a vele határos környéktől, nem is törtem volna a fejem. De elütött. Még-hozzá kihívóan. A negyven-negyvenötödik lépést követően jutott eszembe, hogy ezt az erdei tisztást a Nagy Disszidens¹⁴ *A halál korszaka* című remekművének második kötetében láttam, és egyszerre világossá vált: az a rettenetes kavardás, amely ezen országok felett uralkodik, a réteges szerkezetnek tudható be. Egy-egy térséget túlsúlyra törekvő értelmezések sokasága darabol – és ez az! A természeti adottságok sokaságától függően: a meteorológiai viszonyoktól, a politikai helyzettől, a Crvena Zvezda labdarúgóinak erőnlététől – hogy csak a legfontosabbakat említsem –, felszínre törnek és az emberi érzékelésre is hatással vannak bizonyos vezető geopolitikai projekciók, kezdve a Disszidens Nagy Szerbiájától (amelynek nagy felülete miatt alacsony a felbontása) egészen a mellékes, kávéházi messiás-látomásokig. A Szellem hirtelen behatolása a testembe arra készítetett, hogy teli torokból rázendítsek a „*Virpazari víg nők*”¹⁵ áriájára. Ettől a pillanattól minden könnyűnek tűnt, és – tíz év után – csak ekkor tudtam fi-am születésének tiszta szívvel örvendezni. Eleddig a tudatlanság homálya nyomasztott. Most azonban, hogy megtudtam, jóindulatú fikciók határolnak és hatnak át minket, a mélabúval leszámoltam. Ez hát az oka annak, hogy a technika és az informatika újdonságai nem jutnak el hozzánk: a statikus ábrándozás hódolói vagyunk. A napok szaladhatnak, ahogy kedvük tartja, az újságimpresszumok dátumai tetszés szerint cserélgethetők, itt megállt az idő és pont! Íme, a kommunisták és bárdjaik hogyan lehettek halhatatlanok: megállították az időt! Elkerítették az életet olyan akadályokkal, amelyek anyaga ideológiai szólamok és kemény gumibotok keveréke. Előbb vagy utóbb szét kellett esniük.

Ám hagyjuk a politika történetét, térjünk vissza az irodaloméra. Már ha egyáltalán szét lehet ezeket választani. Szóval, egyszerre tökéletesen közömbössé vált számomra, mikor érkezek Danilovgradba. Egyáltalán odaérkezem-e? Nem volt sietős. Magamban csak annyit kérdeztem: az ellentétes verbális etatizmusok súlyos rétegei alatt létezik-e akár darabka valós terület is? Arra a következtetésre jutottam, hogy léteznie kell; hogy mindennek mégiscsak nyugodnia kell valamin. Az axiómát a következőképp fejtettem meg: valahol messze vagy mélyen lenn, a felszíni epifenomén alatt szilárd talajnak is lennie kell. Ha pedig van talaj – isten is létezik. A dolgok ismét a helyükre kerültek. Mire eljutottam a danilovgrádi bekötőútra, már megnyugodtam, és a hangulatom jó lett.

Mellesleg a betekintés, amelyet az itteni jelenségek természetébe nyertem,

¹⁴ Dobrica Ćosić szerb író, említett műve a *Vreme smrti* (*A halál korszaka*).

¹⁵ Mint *A windsori víg nők*.

többek között Stanka Pejova Ivanić meggyilkolására is új fényt vetett. Mint már kifejtettem: az államhatárok elhelyezkedésének különféle elméletei nem egyeznek minden ponton, így a látható valóság leginkább homályos filmkockához hasonlatos. Az utóbbi időben, a virtuális topográfia megjelenésével (Encarta) a helyzet még kilátástalanabbá vált, hisz ez meg az amerikai nézőpontokat erősíteti. Időnként feltorlódások és beomlások, s ezek során mikrokataklizmák történnek. Mindezt figyelemben tartva, úgy vélem, Stanka Ivanićtal a térbeli Szerbia egy sötét zugában végeztek, amely a körülmények összejátszása folytán, tércserék következtében, egyszerre szülővárosodban, egy hotelszoba falai közé került. Az pedig (mármint a szülőhely) több száz kilométerre attól a helytől, amelyen a térzavart megelőzően feküdt – így az a benyomásod, hogy ott valami nincs rendjén (bizonyosan éreztél ilyet), semmiképp sem csál. Mindent összevontyultak. Mint köztudott, a planetáris tér övezetében a háborúval sújtható terület nagysága szigorú limit alá esik, így ezért most a technológiailag fejlett államok ezt a teret egyetlen helyé zsugorítják, archiválják, és az elmaradott országok területére disztribuíják.

A háborúról ennyit. Most egy kellemes dologról – valamivel többet! A fiam születésnapjának megünnepléséről például. Te is tudod, hogy éveken át készültem arra, hogy az örömteli eseményt méltóképpen megünnepelem, magányos ivászattal egy Shkodrai-tó menti zugban, meg hogy egy ilyen lumpolás előrejelzése elejét tudja venni megszolgált jókedvemnek. Danilovgrad alkalmasnak látszott arra, hogy a családi élet örömeinek szenteljem magam. Bejárogattam a Zeta hotel éttermébe és sört rendeltem. Az a Halil, Hamid vagy Omér szolgált fel, némileg kevésbé eltorzulva, mint később Podgoricában. Nem vagyok biztos benne, hogy ez a Halil valóban megelőzte a podgoricait. Vagy akkor már el is költözött? Mi történt előbb és mi utóbb, nem sikerült megfejtennem. Nem is volt szándékomban. Sört kértem, ittam egy jó kortyot, és rájöttem, hogy húsz munkaévem során egyetlen nap pihenőt sem tartottam, és hogy – csodák csodája – fáradt egy kissé sem vagyok. Ez meg hogyan lehetséges? Hajnalban kelek, gürcölök háromig a Pobjedában, aztán iszom a podgoricai italmérésekben, és ragyogok, akár egy legény. Ilyen csak a filmen van. Emlékszem egy alkalommal fiatalkori emlékeidről beszéltél, hogy hogyan éltél egy hordóban a Jerry nevű kábítószerüzérrel, és nekem az az ország, amelynek két fővárosi főüzérét Tomnak és Jerrynek hívják, maga is egy animációs film – én ezzel járulok fiam taníttatásához. Persze, számítok rá, akár Cannes-ba is eljuthatunk. Rendeltem még egy sört. Kinéztem az ablakon. Žbljak Crnojevićától egészen a Zeta-völgyig a filmzáró stáblista bíbor betűi úsztak. Starring: *Lane Gutović*-ot Svetislav Basara szerepében látták; *Danilo Lazović* Miodrag Vuković; *Charles Bronson* Jakov Grobarov; *Yilmaz Güney* a Nagy Disszidens szerepét alakította; *Danilo Bata Stojković* Brana Petrovićét; Omér pincér szerepében *Dragan Zarić*-ot látták; Škundrić, Šantić, Šindolić és Šamšal szerepében *Josif Tatić*-ot; *Milena Dravić* Stanka Ivanić; *Predrag Ejđus Firaunović*, *Relja Bašić* Jevrem Brković; *Danny de Vito* pedig Mijo Raiević szerepét alakította. David Albahari szerepében *Donald Sutherland*et látták...

BESZÉDES ISTVÁN fordítása

AZ ELÁTKOZOTT FÖLD HATÁRAI

Svetislav Basara Ukleta zemlja című regényének formai játékaról

A basarai próza terében törvényszerű a hely, az *elátkozott föld* körülhatárolódása és elhelyezkedése, annak ellenére, hogy olyan fogalmak köré épül a szöveg, melyek elsősorban érzelmi szempontból definiálhatók, és mint ilyenek, mind formai, mind tartalmi vonatkozásban, idegenek e prózától.

Mindenekelőtt azt kellene meghatározni, hogy milyen sajátosságokkal bír e terület, és hol helyezkedik el a basarai térben. A regényben Ertasciának, elátkozott földnek nevezik. Bár adatok tömege vonatkozik rá, valójában nem definiált, csak megközelített, mint olyan, ami végleges formában nem kifejezhető. Biztosan állítható róla, hogy egy belső terület, mely a valós téren és szövegen kívül marad, és megőrzi kimondhatatlanságát. Talán ez adja magyarázatát annak is, hogy ismét a szöveg és tér viszonyában gondolkodó könyvvél állunk szemben, mert ennek a kimondatlannak egyetlen bizonyossága van: érzékelhető tere. A szöveg ezt a teret tapogatja le, miáltal maga is térszerűvé válik.

Összevetve a *Fámában*¹ megismert *tér*, *város* jellegével, ez a terület sokkal nagyobb valóságértékkel rendelkezik, nem annyira modellszerű, nem annyira elvonatkoztatott. A kiválasztott föld, amely azonban nagyon távol áll attól az idealizált, utópisztikus basarai országtól – a Bizánci Császárságtól –, mely egyszer a vertikális tengely mentén az égbe emelkedett. Ez a terület, az elátkozott föld, egy valóban érzékelt világ leképezése, annak minden bűnével és értékével együtt. Basara úgy fogadja be ezt a teret, mint sorsszerűséget, melynek határai között az élet elrendeltetett. Mivel behatárolja ezt a világot és meghatározott értékekkel látja el, a basarai törvényszerűség következménye, hogy definiálja az ellenvilágot is, és e tükörszimmetriában vázolja a választás lehetőségét.

A könyv Etrascia földjét először az utolsó állomáson leszálló turista szemével láttatja egy halászfaluból, melynek neve – azon kevés útmutatóban, ahol egyáltalán megtalálható – a nyomtatási hiba státuszában él: Krstrmrk. „...Itt a csónakok, az eltépett hálók, a házakon lévő patina, az eltört agyagedények a sekély vízü öböl mélyén örökké az előregedettség és elhasznátság állapotát hordozták. A betelepülés aranykora (ami a legendák szerint a második világháború előtti időkben történt), mikor a parton fiatal asszonyok várták, hogy a horizonton feltűnjön a felduzzadt vitorla aranyos gyerekektől és a rezesbanda hangjától körülölelve, mindez azonban csak pseudomítosz, egy azon megszámlálhatatlanok közül, melyek idővel szentséggé váltak. Minket azonban nem csaphatnak be; eredetük öt parát sem ér. Ezek az emberek mindig itt voltak és mindig itt lesznek. Nem születnek és nem halnak meg... Ezeknek a part menti településeknek, melyek létüket egy térképészeti mérés hibájának köszönhetik, valójában temetőik sincsenek. De ez csak keveseknek tűnik fel. A turisták pedig érkeznek és elmennek... Ablakukból, mert valami előítéletnek köszönhetően magaslaton álló házakban szállásolják el őket, mindig látható a falu nevezetessége, Szent Ponfuciusz XII. században emelt temploma... Ennek így kell lennie. Az isteni igének hallatszanía kell a pusztaságban...”²

¹ Svetislav Basara: *Fama o biciklistima* című regénye. Dereta, Beograd, 1996.

² Svetislav Basara: *Ukleta zemlja*. Beograd, Narodna knjiga-Alfa, 1996. 8–9.

Az idézet tanúsága szerint a hely a mozdulatlanság bélyegét hordozza, az időn túli állapotot, ahol minden állandósult a maga viszonyaiban, minden magára hagyatott, és örök emlékezésre ítélt. Az időnek és térnek ebben a tartományában – az időn túl és egy magába zárult térben – már minden megtörtént egyszer, és a terület minden pontján megvolt már minden. Értelmetlen volna tehát elvárni a fejlődés vagy a mozgás valamiféle lineárisan előrehaladó vonulatát. A mozgás kaotikus, a törvényszerűségek irracionálisak. E káosz-világ természetes viszonyai az ellentmondás és az abszurditás.

Milyen formát nyer az emberi élet az elátkozott ország határai között? Az ország berendezkedésének jellege diktatorikus, ennek hatásaként felszínre tör az anarchia, mely azonban állandóságában az abszurditás kafei magányába fordul. E belső mélyülésben összehangolódik a szubjektum belsejében megőrzött *vertikális*³ dimenzió és valós idő, valamint a föld ősiségéből fakadó irracionális. Ami a külső szemlélő számára kimerevített, mozdulatlanságba dermedt életformának tűnik, az valójában a fokozatosan terére feszülő mozgás.

Ami e fent körvonalazott világon kívüli lét(tér)en kívül esik, az már az anti-pólus teréhez tartozik. Basara a választás lehetőségében megtagadja ezt a másik teret mint a demokrácia jelmezébe öltöztetett díszletvilágot, mely hamisítvány mivoltában elmosza a valós világ minden nyomát, önnön realitását bizonygatva és kizárólagos létre törekedve. Folyamatos és végletes felejtésre ítélt, miáltal kiteljesíti az értékpusztítást, megteremtve a steril területet, melyben a racionalitás, a rendteremtés folyamata nem ütközik akadályba. A szubjektum magára találása ebben a térben lehetetlen, mert az itt zajló mozgás minden pályája előre kimért és megszabott. Esetleges hiányérzetét a tér felületére ömlesztett tárgy(i)-tömeg birtoklása ellensúlyozza. Az ellentér hamisítvány voltát azonban leleplezi az az ellentmondás, hogy a terület belsejének és a terület egészének mozgása összehangolhatatlan. Míg a belső tartományban minden megszabott pályák vonalához rendelődik, addig a rendszer egésze ki van szolgáltatva az egyre növekvő sebesség tehetetlenségi erejének. A *Fáma* elvonatkoztatott/absztrakt terében a végtelen kiterjedésű *várost* építő *építésszek* és *könyvtárosok*, valamint a *Nagy bolondokházát* építő *biciklisták* tudatos mozgatók voltak, az elátkozott föld belső terében lévők azonban mozdulatlanságra ítélték, a kívülállók pedig a tehetlenségi erő sodrásában élnek.

Mi alapján történik végül a világok közötti választás? A történelemhez való viszony, az adott világon belüli értékrend és az individuumhoz való viszony alapján. A basarai világkép tagadja a történelem lineáris időben történő fokozatos fejlődését. Csak az átalakulás folyamatát ismeri el és tartja visszafordíthatatlannak. Hirdeti, hogy minden történelemnek, minden emberi cselekedetnek megvan a maga megszüntethetetlen következménye. Az emberiségnek számolnia kell annak tényével, hogy ezek a nyomok véglegesen kitörölhetetlenné váltak. Az értéket nem a jövőbe vetített, egyre tökéletesedő utópisztikus világképben keresi, hanem valahol a múlt mélyében, az emberi lét születésénél. A jelen már csak a szubjektum belső terében képes megőrizni a teremtkor kapott valós értékeket. Az elátkozott földön az irracionális kaotikusságában hanyódo, magára hagyott szubjektum örök emlékezésre ítélt, ezért, bár e föld határai közé van zárva, nyitott marad számára az eredeti tér és idő megtapasztalása. A vele szemben álló ellenvilág viszont a felejtés tere, csak a látszatát őrzi a szabadságnak; olyan tér, melyben elvész az utolsó emberi lehetőség is.

Basara okfejtése logikus, kötődése az elátkozott föld területéhez elfogadható. A kérdés csak az, hogy koncepciója elvezetett-e bennünket abba a belső térbe, ahová indulunk? E belső dimenzió igazából csak emocionálisan közelíthető meg, de ezt az utat a basarai szöveg nem vállalja. Talán azért nem, mert nem érzi követhetőnek, nem tartja ki-

³ A vertikális kifejezést basarai terminológiaként használom, mely szerint a vertikális tengely az az egyedüli út, mely kivezethet minket látszatvilágunkból.

mondhatónak. E kimondhatatlanság mellé társul a megértés hiánya, a kódolhatatlanság, mely lehangsúlyosabban a könyv utolsó szöveg-egységénél jut kifejezésre. Salman Basari esszéinek azt a sorsot szánja, hogy egy levélhez csatolva a külső térbe küldi őket. Tehát felveti a két világ közötti kommunikációs lehetőséget, de annak bizonytalanságát, hogy a küldött üzenet kódolható-e, nem oldja fel. Basara e kérdések kapcsán mindennekelőtt a saját szabályainak rendszerében az okokat kutatja. Ezért kezdi el a *Bábeli torony* alapköveinek bontását, felmutatva ezáltal a racionális felépítmény rendszerének ingatlanságát, és a figyelem előterébe hozza az emberi lét sebezhető pontjait: a relativitást, a behatároltságot és a mulandóságot. Megállapítja, hogy a történelem parazitaként élősködik a valóságon, utánozza a valós világ minden tulajdonságát, és fennén hirdeti önnön kizárólagos létét. Basara nem téveszti szem elől a *Fámában* megfogalmazott szabályt: „...hogya a Bábeli torony végleg leromboltassék, először fel kell építeni”⁴, s majd csak a rossz e legtökeletesebb formai megsemmisülése után nyílik lehetőség az igazi emberi érték megtapasztalására. Azonban az újrakezdés lehetősége mégsem jelent valódi megváltást, mert világosan megfogalmazódott az is, hogy minden megtörtént dolog visszafordíthatatlan következményekkel jár. A szerző azonban mintegy tehetetlenségi erőből sodorva enged a kimondás kényszerének. Az aktualizáltság veszélyét is érzi, és ezért, amennyire csak teheti, eltávolodik és elvonatkoztat. Erre használja a szöveg dimenzionált terét, mely biztosítja számára a megmérhetőség és a kiterjedés lehetőségét, mely ha szöveg általi megváltást nem is, de legalább egyfajta emberi megfoghatóság illúzióját kelti.

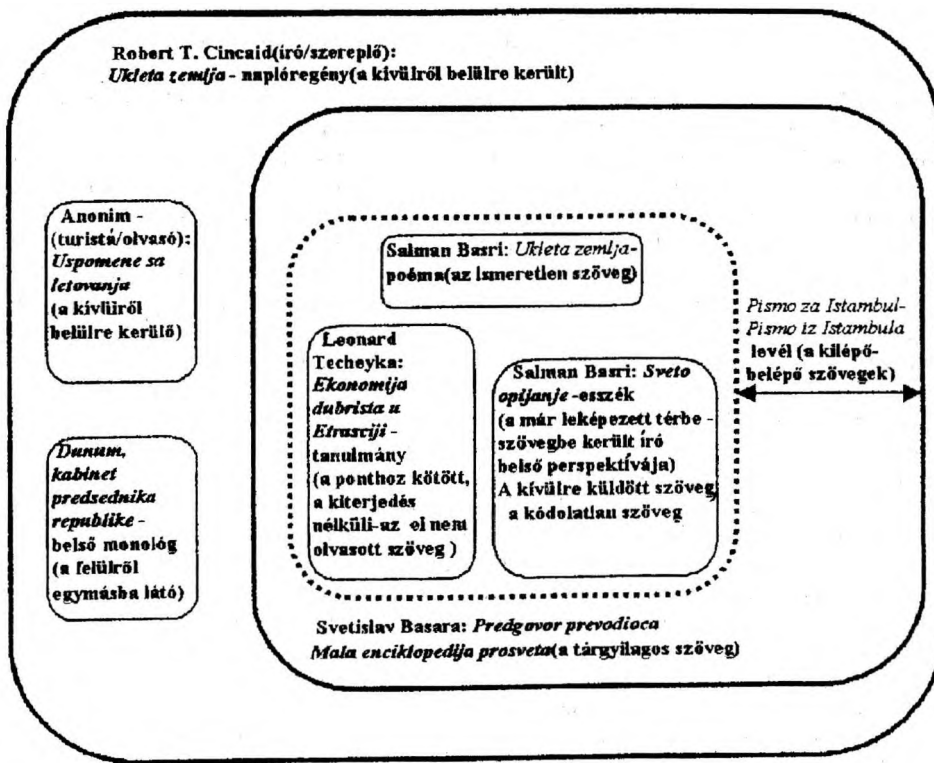
Említeni kell még a kifejezés lehetőségének azon eszközét, melynek fedezékébe vonja a szövegét: az iróniát. Az irónia fölénye lehetőséget ad a játékra, melyben kiteljesedik az eszme és a valóság ellentéte, egy állandóan mozgásban lévő, a saját határait minduntalan átlépő gondolatiségben. Ennek a formának a szabadsága megmenti a könyvet az aktualizáltság és a befolyásoltság nehezékétől.

A fent felsoroltak mellett az irónia perspektívájából is felmerül a szerző és a világ viszonya abban a kérdésben, hogy a megjelenített ellentmondásban a világ vagy az én érvényessége jut-e kifejezésre? Ebben a megközelítésben nagyon időszerűnek tűnik a basarai álláspont, ahonnan az én ironizál a világgal, melyben már megtört a világszellem egyéntől független fejlődése, mert logikus felépítése érvényét veszítette. Csakhogy a szubjektum, ha érzékeli is jelenének irracionalitását, valójában még nem képes elszakadni a múlt merev, de biztonságosnak tűnő világától. Ekkor már a világ ironizál az énnel szemben, akinek a merevsége megérdemli a nevetést. Basara prózája formát ad a formája vesztettnek, a groteszk ábrázolás eszközeivel és a paradoxon szabállyá emelésével létrehoz egy belső logikájú szövegvilágot. Itt a világi dolgok menetének visszafordíthatatlansága szükségessé teszi a leleplezést, ennek következményeként a rend tagadását, és az abszurd valóság sorsszerűségként való elfogadását.

A szöveg lehangsúlyosabb formai jegye az állandóan váltakozó perspektíva. A nézőpontváltások révén a szerző bejárja a szöveg-tér szegmentumait, és az irónia távolságából láttatja és ütközteti a különböző léthelyzetek világlátásait. Ez a formai elem adja a szöveg struktúrájának legszilárdabb vázát, melyre ráépül a próza gondolatiséga. E szerkezet grafikus vázlata a következő:

Svetislav Basara:
Ukleta zemlja – regény
(a kívül álló író – a leképező)

⁴ Svetislav Basara: *Fama o biciklistima*. i. m. 270. o.

A külső könyv írója Svetislav Basara, a kinti, még leképezetlen térben/időben/létben álló személy, aki a megírás pillanatában a szöveget a történelmi tér és idő egy pontjában rögzíti, így teremtve meg az írhatóság egyszeri és irreverzibilis folyamatát. Itt szemmel láthatóvá válik az az analógia, mely az író gondolatosságában az írás és a megtörtént események között áll fenn. A létrejövő mű már egy leképezett forma, melynek anyagi megfoghatósága lehetővé teszi az olvashatóságot, amiben ismételt megvalósulást nyer a gondolatosság. Svetislav Basara pozíciója tehát az ittlét önteremtő artikulációja. Ahogy áthajtottuk az első lapot, melyen a regény címe és írója szerepel, egy olvasó társra találunk, a belső könyv olvasójára, akihez ettől kezdve engem, a külső olvasót egy másik pontból induló, párhuzamos pálya köt. Ő Robert T. Cincaid naplóregényét olvassa, akárcsak jómagam Basara könyve révén, ő is kívülről belültre kerül. Mivel a könyv belső területén a szöveg és tér állandósult kapcsolatával kell számolnunk, ő már az elátkozott földre került turista/olvasó, aki a tér/a szöveg léteiben mozogva egyre beljebb kerül, majd véglegesen eltűnik a könyvben. Írásában, amely az *Egy nyaralás emlékei* (*Uspomene sa letovanja*) címet viseli, a terület láttatásának perspektívája a magányos átutazóé, aki a belső tér irracionálisában önmagába fordulva ismét felismer egy elfelejtett létet, és fokozatosan feloldozást nyer e föld idejében és terében.

Tehát az elátkozott földre került anonim turista szeme megakad egy könyvön, melynek címe megegyezik a Salman Basri nevű ismerőse által írt poémának a címével. A könyv szerzője Robert T. Cincaid, a mű pedig *Az elátkozott föld* (*Ukleta zemlja*). „...a könyvet zsebre vágva a horizont felé indultam. Sokáig gyalogoltam, az emlékmű messze mögöttem maradt. Kifáradtam. Arról a helyről, ahol megálltam, már látszott az elbeszélés vége. A háború vége is előrelátható volt. Földrelegettem: levettem a cipőm, és elkezdtem olvasni.”⁵ Ezzel elkezdődik a belső könyv, amely formáját tekintve a naplóhoz közelít

⁵ Svetislav Basara: *Ukleta zemlja*, i. m. 23. o.

leginkább, és amelybe újabb és újabb szövegek ékelődnek be: levelek, esszék, tanulmány, hivatalos jelentés, enciklopédikus passzus, monológ. Mindez a váltakozás állandó ritmusában történik, a legkülönbözőbb perspektívából láttatva e belső teret. Írója/szereplője Robert T. Cincaid, aki angol diplomataként kerül az országba. Ő is kívülről belülré került. Naplójának perspektívájából tanúivá válunk a belső tér fokozatos megközelítésének, melynek örvényében a regény végén ő maga is eltűnik.

A levelezés, melyet egy Isztambulban élő diplomata társával folytat, a szövegnek szinte lélegző hátteret ad, amely azonban a két fél fokozatos távolodásában, a külső és a belső világ ellentétében egyre mélyül.

A levelezés mellett fontos szerepet kap az a szövegviszony, mely az ország elnöke és a napló írója között áll fenn. Az országban megvalósuló abszolút diktatúra középpontját uraló elnök azonban maga is foglya saját diktatorikus törvényeinek, maga is a rendszer ellenőrzése alatt áll. Lehallgatott dokumentumként rögzíti a napló az elnök gondolatait, belső monológ formájában. A két gondolatmenet, mely egymásba lát, megteremthetné a párbeszéd lehetőségét, azonban ebben a térben, mely önmagába mélyül, nem lenne jelentősége. Ezért mind a napló, mind a monológ megmarad a saját gondolkörében.

Az elnöki perspektíva a tér felett álló rálátását biztosítja, mely egyben a tér legbensőbb pontja is, tehát az elnök az egyszerre felülről és belülről látó. Ez nem ellentmondás, ha a basarai térfelfogás vertikális tengelyére gondolunk, mely a szubjektumba mélyül. A nézőpont szempontjából szükséges az elnök személyének körülhatárolása. Ő az idő felett álló, az öröktől fogva e térben élő ember, aki bűnét nem cselekedeteinek következményeiből származtatja, hanem emberi valóságából, melyben a bűnösség az igazságtalanság világának része. Sorsként értelmezve, ő a bűntudat nélküli bűn vállálója. Személye a könyvben egy helyen – igaz csak körülírva – megnevezést nyer: Ádám, a bűnét és halálos ítéletét egyaránt ismerő első ember.

A szöveg alkotórésze még egy tanulmány, melynek szerzője, Leonard Tccheyka, Et-rascia személgazdaságáról ír. A tanulmány többször feltűnik a szövegben, néha bele is olvasnak, néha csak kézbe veszik, de a tanulmány egésze mindvégig ismeretlen marad. Egy adott pontban/témában rögzített szöveg, mely ismeretlen lévén, nem nyer kiterjedést, így témájához hasonlóan maga is hulladékká válik.

A belső könyvben megjelenő nagyobb egység még Salman Basri *Szent bódulat* (*Sveto opijanje*) címet viselő esszékötetete. Azonnal felismerhető a két szerző neve között fennálló kapcsolat: Salman Basri – Svetislav Basara. Az esszéket elolvasva beigazolódik az a gyanú, hogy a két név ugyanazt a szerzőt fedi. A megkülönböztetés a különböző térbeli létet jelöli. Salman Basri a már szövegbe leképezett tér része. Befogadta a szöveg, és ebből a belső tartományból írja poémáját, esszéit. Úgy is definiálhatnánk helyzetét, mint a szövegvilág másik oldalát. Azonban ezen a helyen sem végleges az író és a mű kapcsolata. Ő a harmadik, akit elnyel az elátkozott föld tere, könyvére azonban más sors vár. Kívülre küldött szöveggé válik, az ellenvilágba küldött jellé, a párbeszéd reményévé/reménytelenségévé.

A perspektívaaváltás folytonosságában állandósal a szövegmozgás, mely ismételtlen a mozgás kérdését helyezi a középpontba. Mindez megerősíti sejtésünket, hogy változás történt a basarai szövegviszonyban. Míg a *Fámában* a szöveg egyértelműen térközpontú, addig az *elátkozott földön* a tér a mozgás függvényeként fogalmazódik meg.

Ahogy a térfelfogásában Basara elhatárolta magát az euklidészi térelmélettől, úgy tagadja meg a XVII–XVIII. században megfogalmazódó fizikai törvényszerűségeket, melyek a mozgást csak mechanikai szerepében közelítik meg. Az ellenvilág terében a mozgás ebben a szellemben nyer értelmezést, figyelmen kívül hagyva, hogy ez a megközelítés csak a jelenségek külső viszonyára mutat rá, és elfedi a dolgok mozgásának belső alapját. Ez a tolmácsolás csak a mennyiségi szemléletet tükrözi, előtérbe hozza a sebeség és irány kérdését. Mivel az ennek az elméletnek alárendelt világtér kiszolgáltatottjára

vá válik az egyre növekvő sebességnek, védekezéséért a rendszer dogmatikus tanai azt hirdetik, hogy a tér a mozgástól létszerűen független, statikus.

Az elátkozott föld területén a tér és az idő a legszorosabb módon összefügg egymással, és a mozgás–nyugalom, azonosság–nem-azonosság, állandóság–változékonyság, folytonosság–megszakítottság szimmetrikus ellentétében a létezés alapvető módjaként szerepel. Tehát e területen a mozgás létalapja a dolgok sokoldalú meghatározottsága és a közöttük lévő ellentmondásosság, valamint, hogy minden önmagában is ellentmondó. A meghatározott törvényszerűségek következményeként az ellenvilág, melyben a mechanikus mozgás érvényesül, a folyamat felgyorsult állapotában mindig csak pillanatszerű keresztmetszetet képes láttatni. Az elátkozott föld mozgásviszonyai viszont megteremtik az ellentétek egyensúlyi állapotát.⁶

A mozgás függvényébe került szöveg/tér viszonyai között nyer kiterjedést az elátkozott föld tartománya, melynek mélységeit sokszor csak érintette a szerző, megjelölve a keresés helyét, megteremtve a rátalálás lehetőségét. Írói játék, mely lendületessége mellett letisztult formába zárul.

Felhasznált irodalom:

Svetislav Basara: *Virtualna kabala*. Dereta, Beograd, 1996.

Svetislav Basara: *Drvo istorije*. Oktoih, Podgorica, 1995.

Svetislav Basara: *Fenomeni*. Vesti – Titovo Uzice, 1989.

Henri Bergson: *A nevetésről*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986.

Henri Bergson: *Az idő és szabadság*. Szeged, 1990.

Bókay Antal: *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*. Osiris Kiadó, Budapest, 1997.

Albert Einstein: *A relativitás elmélete*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1993.

Northrop Frye: *Kettős tükkör*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1996.

Leszek Kolakowski: *Metafizikai horror*. Osiris-Századvég Kiadó, Budapest, 1994.

Poszler György: *Tudattalanok találkozása (Elégia az iróniáról)*, in: Orpheus 1990. 4. szám

K. W. F. Solger: *Az iróniáról*, in: Orpheus 1990. 4. szám

Borisz Uspenszkij: *A kompozíció poétikája*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984.

⁶ Basara szövegében a mozgással kapcsolatos elméletek Hegelnél, Hartmann-nál, Kantnál... található megfeleléseit nem tudtam jelölni, mert még mielőtt kiteljesedhetnének a szövegben, új szálon futnak tovább.

Kényszerű szabadulás

Nemhiába mondták a régi bölcsek, hogy minden órában útra készen kell várni a hívást, jöjjön az akár a haláltól, akár földi hatalmasságoktól: mert másnap reggel üzenet érkezett a Hollóhoz címzett fogadóba. Nagyságos vitézlő Alexander Freiherr von Károlyi haladéktalanul jelenjen meg őkimagaslósága előtt, aki a Károlyi nemzetség iránti jóakarattól indítva, most azonnal rendezni kívánja a nagyságos vitézlő főispán úr és annak fivére közt felmerült bizonytalanságot. Őkimagaslósága oly nagyon szívén viseli a Károlyi-fivérek ügyét, hogy értékes délelőtti perceiből hasít ki erre a célra egy széles negyedórát; pedig ebben a napszakban a Német-Római Szent Birodalom adminisztratív kérdéseivel szokott foglalatoskodni, utána pedig a jövő hét elején tartandó diadalmenet megszervezése fogja lekötni magasztos figyelmét. Vesztegetni való idő tehát egy pillanat sincs.

A nagyságos vitézlő főispán úr, akit nagy ívben kikerültek a járókelők, nagy nehezen tápáskodott fel az utca kövezetéről. Értetlenül bámulta szakadozott, mocskos ruháját, véres tenyerét. (Még jó, hogy kicsi volt a keze: kis kézzel kevesebb üvegszilánkra lehet rátenyerelni.) Aztán felnézett a szemközti ház ablakára, de annak keresztfáján nem függött senki; nyilván csak álmodta, hogy ott egy akasztott ember lóg. Pedig nem sok hiányzott, hogy az éjjel ő maga is odakerüljön az ácsmester helyére: annak őrizetlenül hagyott holttestét ugyanis magukkal vitték és elrejtették a rokonok; az éjjeli őrjárat pedig, rávilágítván a földön fekvő emberi testre, azt hitte, hogy hoppá, itt az akasztott ember. Az özvegy meg a sógorok, lám csak, levágták a kötélről, de megneszelték, hogy közeledünk, így hát ide ledobták és elszaladtak. Nosza, kössük vissza a helyére, ahová való! Még szerencse, hogy a fogadós pártában maradt húga, aki nem szerette, ha beszélnek az ablak alatt, meg aztán tilos is volt éjjel hangoskodni, félszendergésében a megszokott bosszús mozdulattal kizúdította az éjjeliedény tartalmát az utcára; mire az őrjárat olyan hangos gyalázkodásban tört ki, hogy a fogadós teljesen felébredt, és elmagyarázta, hogy: ez nem az ácsmester, hanem az ő vendége, egy előkelő, finom úr. És roppant vallásos ember: a délután is órákig imádkozott a Mária-képmás előtt, azonkívül ifjúkorában fogadalmat tett, hogy hente egyszer a szabad ég alatt, a csupasz földön hálva tölti az éjszakát.

Mondta Károlyi Sándor, hogy ebben a szennyes öltözkében nem járulhat Kollonich bíboros elé; adjanak egy kis időt, hogy átöltözzék és rendbe szedje magát. Erre az a válasz érkezett, hogy: végtelen sok idő van, de nem az ő számára, és hogy: amint őkimagaslósága nem az evangéliumbeli király, aki menyegzőt szerze fia számára, azonképpen a főispán úrnak sem kell menyegzői ruhában megjelennie, s legfőképpen attól nem kell félnie, hogy helytelen öltözkémiatt arra a sötét helyre fogjuk vetni, ahol sírás léssen és fogaknak csikorgatása. Őkimagaslósága megszokta, hogy mindenkit olyannak lásson, amilyen valójában; egy szóval, tehát, nincs haladék.

Kollonich bíboros igen szívélyesen fogadta Károlyi Sándort, amin az előzmények ismeretében csodálkozni lehet; ám ő éppen az ilyesfajta csodálkozást óhajtotta előidézni jóindulatának váratlan fordulataival. A fogadóterem közepén kézen fogta a csapzott magyar urat (pedig annak még mindig vérzett a keze), és egy másik, valamivel kisebb terembe vezette, ahol a könyvtára volt. Itt aztán, aranycirádás gerincű, komoly könyvek százaival a háta mögött, rögtön a tárgyra tért. Hogy ő a főispán úr bátyját, a fogságból szerencsésen kiváltott Károlyi Istvánt selyem köntösbe öltöztette, huszonegy forint harminc dénár. Dolmányra és nadrágra való posztó 12 forint 30 dénár. Ezüstgombok, ötvös munkája, gomboztatás 11 forint 10 dénár. Süveg ára 18 forint, öv anyaga (másfél rőf karmazsin selyem) 9 forint. Kard, hegyestőr, pisztoly, ezüstcsatok összesen éppen 50 forint; lóding, tarsoly, skófiumvarrás 11 forint 40 dénár. És nekiállt, hogy kiszámítsa a végösszeget; mintha nem lett volna piros tintával odaírva. Ja igen; az Arany Medve fogadó számláját bizonyára megkapta vitézlő nagyságod.

Károlyi Sándor kérdezni akart valamit, ám a bíboros értésére adta, hogy még nem fejezte be szózatát. A szmirnai beglerbég által követelt váltságdíjat végül is nem ő fizette ki (hiszen ő császári felsége minisztere holmi privát ügyek miatt nem keresheti meg a szultán tisztviselőit), hanem egy Farrimptom vagy Farrington Vilmos nevű angol kereskedő; a mi kimagaslóságunk csupán kezességet vállalt. Annyiban tettünk fizetményeket, amennyiben küldtünk Farrington szolgálójának, egy Nicolaus de Liszka nevű magyar embernek 150 tallért Velencébe, hogy vitézlő nagyságod bátyját egyáltalán el tudja ide hozni, s hogy ne kelljen azután se koldulniuk. Ezt az összeget hozzászámítjuk a többihez. Károlyi Sándor egész arca olyan színűre vált, mint ajka fölött a leborotvált bajusz helye. Százötven tallér megfelel kis híján háromszáztíz rénes forintnak, rossz rágon-dolni is. Na most kérdezhet vitézlő nagyságod; kérdezzen csak, ha jólesik!

Mire Károlyi Sándor nagyot nyelt, és megköszörülte torkát; megköszönte a bíboros fáradozását és iránta való jóakarátát. Mindazonáltal hogyan bizonyosodott meg Tekimagaslóságod arról, hogy akit a szmirnai rabságból kiváltott, az csakugyan az én bátyám, Károlyi István? Hiszen többen is látták, hogy odaveszett a zentai csatában!

Kedvetlen redőkbe húzódott a bíboros arca. Talán fel sem fogta rögtön, hogy a vitézlő főispán úr nem a tegnapi világraszóló győzelemre, hanem a tizenegy évvel ezelőtti csetepatéra gondol, amelyben a néhai Veterani tábornoknak több szerencséje volt, mint évekkel később Lugosnál. Egy pillanatig azt hitte, a főispán gúnyolódni merészel. Aztán csak annyit felelt, hogy: de hiszen uraságod mindjárt megláthatja őt szemtől szembe. Dönts el te magad, hogy a testvéred-e vagy sem! Nagy azt akarod elhitetni velem, hogy nem ismered meg a saját édes testvéredet? Latinul zajlott ez a beszélgetés; így nem hangzott annyira bántóan, hogy egyszerre csak elmaradtak az illő megszólítások; mindenesetre Károlyi Sándornak el kellett hallgatnia, hogy bátyjáról már csak halvány és összefüggéstelen emlékfoszlányai vannak.

A bíboros hátrafelé nyújtotta karját, és intett. Mintha az aranycirádás könyvek egyikének parancsolta volna, hogy: tessék szétnyílni, és hogy: lépjen elő a könyv lapjai közül Farrington Vilmos angol kereskedő meg a szmirnai pasa leg-szebb felesége! De semmi efféle nem történt. Csupán egy kopaszodó kis ember pattant elő a könyvállvány mögül, és hajlongott, mintha nem akarná abbahagy-

ni. A bíboros pedig ügyet sem vetett rá: idehallgass, te báró Alexander Károlyi, te főispán! Három szavahihető embert is odaküldtem. Egymástól függetlenül, egybehangzóan mind a hárman azt vallották, hogy: semmi kétség, ő valóban a te bátyád. A fogság éve megrongálták testét, megtörték szellemét; ám ettől eltekintve szinte semmit sem változott. Vagy azt gondolod, hogy mind a hárman hazudnak? Az egyiket úgy hívják, hogy Medve Boldizsár, a másikat úgy, hogy Kiss Balázs, a harmadikat úgy, hogy Toldy Ferenc. Meg vagy velem elégedve?

Károlyi Sándor az imént még sápadt volt, most azonban elvörösödött. Ismer-te a jómadarat, Medve Boldizsárt: ő Holló Zsigmond kamarai tanácsos beavattott embere. Kiss Balásznak pedig, aki Veterani alatt szolgált kapitányként, van egy öccse, akit úgy hívnak, hogy Kiss Albert; és ez több okból is roppant kínos volt Károlyi Sándorra nézve. Úgyhogy ismét elsápadt, és remegve találgatta magában: vajon ez még csak próbatétel vagy már vallatás?

Kiss Albert a Bereg vármegyei Gersenyi László jobbágya volt, de megszökött, és a császári kézen levő Hajnácskőn beállt a végvári katonák közé, ott azonban különös kegyetlenséggel meggyilkolta a várnagyot, Szabó Istvánt. (Öreg ember volt már, szívós ember: csak a harmincadik szúrás után halt meg.) Ezek után Fülek tájékán kóborolt; a vár kapujában összevitatkozott az egyik őrral, agyonlőtte, s ezért a fülekiek azt kérték az akkori kassai generálistól, Kaprára Éneásztól, hogy Gombos Imre putnoki kapitány adja át nekik a szökevényt, illetve addigra már leghűbb és legderekabb katonáját, ahogy Gombos a nemleges válaszban Kisst emlegeti. Ugyanakkor Gersenyi László is visszakövetelte szökött jobbágját; és mire Kaprára eldönthette volna, melyik félnek adjon igazat, addigra a putnoki vár egész őrsege átállt Thökölyhez, Kaprára Éneásznak pedig egy hónap múlva menekülnie kellett Thököly elől.

Kiss Berci Thököly mellett volt a jószerencse zenitjén, amikor Kara Musztafa nagyvezír Bécs kapuján dörömbölt kardja markolatával, hanem aztán egy hét múlva menekülnie kellett a felmentő sereggel érkező lengyel király elől. Kitarzott Kiss Berci a kuruc király mellett annak siralmas bukása után is; állítólag elkísérte Thökölyt a zernyesti csatába, majd a keresztényszigeti országgyűlésre, ahol Thökölynek, alighogy a három nemzet képviselői nagy ujjongással megválasztották erdélyi fejedelemmé, tüstént, még aznap menekülnie kellett a Vaskapun át benyomuló s onnét Hátszeg felé menetelő bádeni őgróf csapatai elől; mi több, Kiss Berci a törökországi bujdosásban sem vált hűtlenné Thökölyhez.

Nem bizony; nem akkor vált hűtlenné, hanem egy kicsit később, amikor Thököly egy török pénzzzállítmány őrzésével és védelmével bízta meg; ő pedig, alighogy puskalövésnyire távolodtak, lemészárolta a török pénztárnokot és annak helyettesét, a pénzesládákkal aztán, elvetemült cinkosától kísérve, átment Karánsebesre Veterani tábornokhoz, aki alatt Kiss Balázs már Szeged 1686-os visszafoglalása óta kapitányként szolgált, és aki ennek öccsét, Bercit is tisztí ranggal ruházta fel (ami nyilván az átállás egyik előre kialakított feltétele volt).

Károlyi Sándor ezek után, 1693-ban került először közelebbi kapcsolatba Kiss Bercivel; ugyanis amikor Veterani az Arad környékén portyázó tatárok üldözésére küldte Kisst, az nemcsak a parancsot messze túlhaladva kergette az ellenséget egészen Szatmár tájáig, hanem a szatmári parancsnok jóváhagyása nélkül fosztogatott is Nagykároly határában, s ezért Károlyi Sándor elfogatta.

Rögtön jelentkezett a régi földesúr, Gersenyi László: közjegyzőileg hitelesített felszólításában követelte szökött jobbágját, ezenkívül mindazon kárának huszonkét évre visszamenő megtérítését, amely a meg nem fizetett járandóságokból, valamint az elvégzetlen robotból és úrdolgából háramlott rá. Valamit azonban félreértett a becsületes Gersenyi: a szatmári főispán Kiss Albertet nem *elfogatta*, hanem *elfogadta*, mármint a szolgálatait.

Úgy hisszük, ennek a fordulatnak is megvoltak az előzményei. Amennyire jó viszonyban volt a régi főispán a régi szatmári parancsnokkal, annyira meggyűlt a baja az újonnan kinevezett Auersperg ezredessel az apja helyébe nemrég beiktatott Károlyi Sándornak. Jól jött neki, hogy rendelkezésére áll a törvény és a bűn határvidékén bujdosó szörnyeteg: meglátja majd Auersperg uram, hogy minket és jogainkat nem lehet ám büntetlenül semmibe venni. Hanem aztán Károlyi Sándor látta meg, hogy jobb lesz oly veszedelmes embertől, mint aminő Kiss Berci, szépszerével megszabadulni. Ajánlására Szatmár vármegye fogadta zsoldjába Kisst, és elküldték őt, valamint régi cimboráit (akik napról napra szivárogtak hozzá mindenfelől, úgyhogy végül már legalább kétszázan voltak): tüstént induljanak és fogják el a Nagybánya környékén garázdálkodó hegyi tolvajokat. Ezúttal is támadt azonban egy kis félreértés: Kiss Berci és cimborái úgy képzeltek, hogy a kialkudott zsoldot megkapják még indulás előtt; a vármegye azonban akkorra helyezte kilátásba a vérdíjnak is tekinthető pénzt, ha majd visszatérnek az élve vagy holtan kézre kerített haramiákkal és vezérükkel, a hírhedt Pintye Gligorral.

Ezért nem is lehet furcsállni, hogy hamarosan híre terjedt, Kiss Berci ahelyett, hogy elfogta volna Pintye Gligort, szövetséget kötött vele; párduebőrösen, cifrán járván, kuruc hírt költenek magukról, kuruc főembereknek, mikor Szirmay Andrásnak, mikor Jánoky Zsigmondnak, mikor Petrőczynek hazudják magukat, s az avassági falvak lakóit sorra Thököly hűségére esketik. Az arra járókat kifosztották, s noha meg nem ölték őket, lábszárukat mégis eltörték, hogy ne jussanak messzire, mondván: lassan járd, úgysem érsz tovább. Néhány hét alatt annyira megerősödtek, hogy Nagybányát és Felsőbányát, noha megrohanni még nem merték, de legalábbis teljesen elzárták a külvilágtól.

(Megsiratták a jó magyar hazafiak még száz évvel ezelőtt is, amikor Budapesten a Zugló felé vezető országutat elnevezték Thököly útnak: jaj, de kár, hogy Thököly akkor be nem jött az országba vagy legalább Nagybánya környékére! Mennyivel dicsőségesebben alakult volna az egész magyar történelem! De hát harc után hadat vágni késő: akik az idő tájt látták a Károlyi Sándornál csak egy évtizeddel idősebb Thökölyt, és ő vagy a nikodémiai fürdőben gyógykezelte magát, vagy Drinápolyban kínlódott és nyomorgott, azok tanúsítják, hogy szinte már mozdulni sem tudott a köszvénytől és a csúztól. Hiába mondogatta, hogy Magyarország-szerte hazavárják hívei, nem kapott engedélyt újabb hadi vállalkozásra. A szultán megvetette, mert elárulta törvényes uralkodóját, a bécsi királyt, és a megvetéshez társult az a tapasztalatoktól erősített babonás hiedelem, hogy Thököly szerencsétlenséget hoz. Végül, amikor a drinápolyi pasa intrikái nyomán és a francia katonai attasé unszolására a szultán mégiscsak hajlandó lett volna útnak indítani Thökölyt, hogy illessze homlokára a magyar koronát, ha tudja: akkor aztán az ünnepélyes fogadáson a köszvényes Thököly, a szultánt akarva üdvözölni, tett egy erőlködő kézmozdulatot, amellyel azon-

ban leütötte saját fejéről a süveget, és az végiggurult a földön. Elborzadtak a jelenlevők; a szultán pedig intett, hogy vezessék el a nyomorultat, és a török hatalmasságok attól fogva szóba sem álltak Thökölyvel.) Így álltak a dolgok, amikor, történetünk előtt alig néhány hónappal, Károlyi Sándor barátságtalan hangú levelet kapott Nigrelli Oktáviántól, aki a dicstelenül távozó Kaprára Éneászt követte a kassai főkapitányságban, hogy: azonnal hirdessen vármegyei felkelést, a Nagybánya környékén felzendült haramiákat lecsendesíteni.

Soha bizony én azokat le nem csendesíthetem vármegyével, mert az, ha összegyűlik is a felkelés lobogói alá, ki görcsös bottal, ki vasvillával megyen; a nemesség pedig le nem szállna lováról a világért, lóhátról pedig hegyi tolvajoknak mit sem lehet ártani.

Igazán nem a jószándék hiányzott belőle; de azt azért mégsem írhatta meg Nigrellinek, hogy összes fegyvert fogható embere beállt a haramiák közé. Mindenesetre a kassai főkapitány megüzente, hogy: már akár lóhátról, akár vasvillával, de sürgősen teremtsen rendet az Erdőd és Felsőbánya közti hegyekben; mert ha ő, Nigrelli jön rendet csinálni Szatmár vármegyébe, azt a főispán úr nem köszöni meg. Ugyanakkor Gersenyi László is küldött egy ingerült hangú iratot, amelynek borítékjára valaki tréfás kézzel bilincset és akasztófát rajzolt: amennyiben a főispán úr az ő szökött jobbágját, Kiss Albertet azonnal vissza nem szolgáltatja és egyéb idevágó követeléseit nem teljesíti, úgy ő, Gersenyi tájékoztatni fogja a szepesi kamarát (és ha ez nem elég, akkor Bécsben a kancelláriát is), hogy a főispán úr támogatja nevezett Kiss Albert felforgató gyülelész kurucbandáját.

Károlyi Sándor akkor: „Köhög a bolha!”, csak ennyit mondott, és nevetett az ostoba fenyegetőzés olvastán. (Hiszen Magyarországról, ha minden fenyegetést komolyan vennénk, már a köveknek is rég el kellett volna menekülniük.) Most viszont nem tudhatta, mit ismer Kollonich: vajon csak Nigrelli helyzetjelentését vagy Holló Zsigmond kamarai tanácsos rágalmait is? Vagy netán azért emlegeti Kiss Balázst, mert eljutott hozzá Gersenyi László Kiss Berci végett írt feljelentése?

Csorgott a homlokáról a verejték.

Ráadásul az a kopaszodó kis ember, akit néhány bekezdéssel föntebb ugrasztott elő a bíboros a könyvvállvány mögül, még mindig hajlongott, és még mindig nem szólt egy szót sem.

Meg vagy velem elégedve? Ez a kérdés hangzott el egy hosszú lélegzettel ezelőtt; és Károlyi Sándor nem tudott őszintén válaszolni rá. Na jól van, Kiss Albertről és Medve Boldizsárról annyit legalább tudunk, hogy kicsodák és mifélék. De ki a harmadik szavahihető ember, ki ez a Toldy Ferenc? Károlyi Sándor ismerte a Toldy családot: Bihar vármegyei nemesek. Egyik ősük volt az a híresnevezetes Toldy Miklós, aki szarvánál fogva állította meg az elszabadult bikát egy rég elmúlt évszázadban, valamikor Magyarország fénykorában. Akkor még érdemes volt magyarnak lenni. A Toldyak mindig is becsületes, derék emberek voltak, már amelyik; mert például a Zsákán élő Toldy Gergely ordas parázna hírében állt, az Örvénden élő Toldy Jakab pedig merő mulatságból egy kis pénzhamisítást is űzött. Hanem ettől még a vér nem válik vízzé. Mindenesetre Ferenc nevű tagja nem volt a Toldy családnak, Károlyi Sándor egy ilyet sem ismert. Úgyhogy ez a Ferenc a Toldy nevet csak úgy ragasztotta magának; elhiheti nekem kimagasló bíboros uram. Ez a Toldy Ferenc egy közönséges névbitorló.

Nem mintha valami bajom volna vele; sohasem láttam, azt se tudom, ki fia-borja. Azt azonban tudom, hogy aki névbitorló, az nem lehet szavahihető ember.

Aztán beléhasított egy másik fajta rémület: hátha őkimagaszlósága nem is azt mondta, hogy Toldy Ferenc, hanem azt, hogy „toll’ Differenz”, ami németül van, és magyarul eszeveszett különbség, azt jelenti. Ezzel valamire célozni akar a kimagasló bíboros úr? (Most már késő, most már nem lehet megkérdezni. Annyi biztos, hogy valaminek valamitől különböznie kell.)

Kollonich bíboros, miután kigyönyörködte magát az előtte álló ember félelmében (aki ugyanúgy úr volt, mint ő, csak éppen tized- vagy századannyira), egy székre mutatott, ahová Károlyi Sándornak végre szabad volt leülnie. Ekkor az történt, hogy a hajlongó ember kiegyenesedett, és megszólalt. Nem is volt olyan kicsi, mint amilyennek hajlongás közben látszott. És mint amikor vasfazékban forrni kezd a víz, úgy hogy a felfelé tülekvő buborékok éppen akkorák, mint egy pisztráng szeme, éppen olyan sisteregve és pukkadozva bugyborgott fel a most még névtelen emberből a mondanivaló. Nem sokáig tart névtelensége, mert máris eláruljuk, hogy ő volt Liskay Miklós.

Amit mondott, az nemcsak hihetően hangzott, hanem őt magát is kedvező színben tüntette fel. Hogy ő, mint neve is mutatja, Olasz-Liskán született, Sárospatakon tanult, innét Andrassy uram alumnusaként eljutott a Hollandiában működő leideni egyetemre. Mikor aztán Andrassy uram bajba került (az is de régen volt már), ő nem akart sem hazatérni, mert a nagyurak botlását a szolgák szenvedik, sem a többi peregrinus magyar diákon élösködni Lugdunumban, hanem beállt a királyi nyomdába korrektornak. Ott megismerkedett egy könyvárussal, ennek egyik vásárlója volt az a Farrington Vilmos nevű kereskedő, akinek ő a kedvező ajánlat hallatán habozás nélkül szolgálatába állt. (Szép munka volt a korrektorság, de sovány és nehéz kenyér. Andrassy uram ösztöndíjából meg már kirongyolódtam.) Farrington úr javarészt szőnyeggel kereskedik, meg persze fügével, mazsolával és más effélékkel, úgyhogy az év egy részét rendszeren Szmírnában tölti, én pedig úgy ismerem Szmírnát, akár a tenyeremet.

Mutatta is a tenyerét. Ez a magaslat itt a hüvelykujj tövében, ez a Pagos, vagyis Domb nevű domb. A hüvelyk- és a mutatóujj által formált karéj, ez a Szmírnai-tengeröböl, mélyen benyúlik. Ez a bőrszegély, ez itt a kikötő. Ez a mutatóujj felé futó redő, ez választja el a Törökvárostól a Zsidóvárost, egyik piszkosabb, mint a másik; itt meg, a középső ujjam tövében, a bazársor mellett, itt van a Frank-negyed. A muzulmánok ugyanis valamiért frankoknak hívják az északról jövő keresztényeket, azok laknak itt. (Az igazat megvallva, a Frank-negyed utcái is elég piszkosak voltak, legalábbis Liskay Miklós tenyerén.) Ez a kis bőrkeményedés, tetszenek látni, ez itt a gazdám, Farrington Vilmos háza. Állítólag ebben a házban született Homérosz, a világtalan történetmondó, aki a Trója-regényt kitalálta. Milyen kár, hogy a végével adósunk maradt!

Ne tessenek türelmetlenkedni, most már csak a lényegét mondom. A lényeg itt ez a szemölcs a Pagos és a kikötő között, a valóságban egy kicsit közelebb a kikötőhöz. Ez a szemölcs a szmírnai börtön, egyszersmind kaszárnya is. Ez az egészben a legfontosabb. A Frank-negyedből, ha az ember nem akar elmenni a raktárak és a kikötői őrség elé, a börtönt a Görögvárosra át, majd az örmények lakta Felsőváros domboldalra futó keskeny utcáin keresztül lehet megközelíte-

ni. Erről a két negyedről a gyűrűsujjam és a kisujjam tövében az előbb nem is beszéltem, pedig a város lakóinak legalább kétharmad része vagy görög, vagy örmény, ezt azért jó tudni. Mint érdekességet megemlítem, hogy a Melész folyó (itt van, tessék, a csuklómon ez a kanyargó kék vonal), tehát a Melész folyó kanyarulata mögött vannak a Három Nővér-hegyek; a hagyomány szerint kővé váltak, és a nagy Szophoklész írt róluk szomorújátékot, amely azonban elveszett; milyen kár. Ez meg itt a Két Fivér-hegy; az egyik csúcsát úgy hívják, hogy Igaz Bátyám, a másikat úgy, hogy Hamis Öcsém.

Ebből Károlyi Sándor végre megértette (pedig hamarabb is megérthette volna), hogy Liszkay nem a vakvilágba nyújtogatja tenyerét: abba valamit rakni kell. Méghozzá nem is egy tallért, hanem inkább kettőt vagy leginkább hármát-négyet; és e gyümölcsöző felismerés nyomán Liszkay a pénzzel együtt zsebre vágta Szmirna városának szutykos alaprajzát is.

Idén tavasszal, hogy gazdámmal Szmirnába érkeztünk, többször is találkoztam a bazárban egy kolduló rabbal, kiért honfitársai, Rajna-vidéki német lévén, kezességet vállaltak, s így a tömlöcből egy-egy napra kijöhetett, hogy összegyűjthesse szabadulásának díját. Ő mondta nekem titkon, hogy senyved a tömlőben egy magyar, ki egyedüli magyar lévén, kezesei nem akadván, eddig egyszer sem jöhetett elő. Pedig nagyságos úr az apja, s ha negyvenezer tallért kívánnának is érte, azt az ő rokonsága megadná, meg bizony. Mármint igyekezni kell, mondta nekem a rajnai koldusrab, mert a szmirnai pasa holnapután gályapadra ülteti a rabokat, hol a te kiéhezett és legyengült honfitársad napjai meg vannak számlálva. Sürgősen szabadítsd ki, ha meg akarod menteni az életét; én pedig (mármint a rajnai német) szerény díjazásért minden üzenetet a legnagyobb óvatossággal közvetítek.

Siettem gazdámhoz. Sírva kértem: szabadítsuk meg ezt a szegény embert, ha van rá törvényes mód. Mondta Farrington úr, hogy megpróbálhatjuk, ha ez nekem annyira fontos, de csakis közvetítőkkal. Mert ha ő mint becsületes úriember a saját nevére kéri, hiába ajánlana tízezer tallért is, meg nem szabadulna szegény magyar. Most is találhatik azon tömlőben rab, ki bizony ötezer tallért is megadna, a szmirnai pasa mégsem ereszti. De bár ennek is csak a felét adná meg őnagysága szolgálatos fáradságomért, bizony meg volnék azzal is elégedve!

(Ehhez pedig olyan arcot vágott, mint aki mindjárt kézhez is fogja kapni az említett összeget. Közben fügét majsolt; egy tálról vette, amelyről eddig nem volt szó, és ezután sem lesz. Apró magok fröcsögtek szanaszéjjel:)

Úgy én akkor megkerestem az Örményvárosban egy jóakarómat, Morovján Pentheuszt és a Görögvárosban Kandavlisz Márciust; véletlenül tudomásom volt róla, hogy mindkettejüknek nagyobb összeggel tartozik Ibrahim pasa őnagysága. Na most őket kitanította az én gazdám, mit mondjanak és miről hallgassanak; így aztán elmentem velük a pasához. Mondja neki a görög meg az örmény, hogy vagyon itt valami magyar fogoly a tömlőben, kivel én együtt szolgáltam egy urat, ki gyermekkorunktól fogva együtt nevelt bennünket, és kit aztán a törökök tizenegy esztendeje csatában levágtak; mi ketten pedig rabságba estünk. Mármint én koldulással hat esztendővel ezelőtt kiváloztam a rabságból, papírom is van róla, tessék; társam rab maradt. Itt Szmirnában szerencsésen egymásra találtunk; én úgy szeretem őt, mint édes testvéremet: hat esztendő óta fáradsággal kuporgatott pénzecskémet kész vagyok letenni érte.

Úgy tessék ezt hallgatni, vitézlő főispán uram, hogy ebből egy árva szó nem sok, annyi sem volt igaz. Ezt az egész történetet az én gazdám (aki nagyon okos ember), Farrington úr találta ki, Morovjánnak és Kandavlisznak pedig szóról szóra meg kellett tanulnia; mert másképp semmi reményünk nem lett volna hozzá, hogy kiszabadíthatjuk azt a szegény magyar foglyot. Kérde tőlem a pasa: mi a neve annak a magyar fogolynak, és milyen a külleme? Mondom neki, hogy ilyen és ilyen a külleme, és az a neve, hogy Nagy Gergely; vagyis, mivel a becenevén emlegettük, inkább csak Nagy Geci.

Ne tessék csodálkozni, főispán uram: ez is így volt kitalálva. Mert ha én azt mondom, hogy a magyar fogoly báró Károlyi Pista, és hogy alezredes vagy mi a szösz volt Veterani tábornok seregében, és hogy nem is én vagyok a testvére, hanem a szatmári főispán: hát akkor vitézlő főispán uramnak a gatyája is ráment volna, hogy visszakapja hőn szeretett fivérét.

Na mármost nagyságod biztosan azon töpreng: honnan tudhatta már akkor ez a szédelgő rongy ember (ez volnék én, vitézlő uraságod véleménye szerint), hogy az a magyar fogoly, aki a szmirnai tömlöcben sínylődik, csakugyan Károlyi István?

Azt pedig onnan tudom, hogy mielőtt elmentünk a pasához, jártam a tömlöcben és beszéltem kegyelmed bátyjával. Jó barátom az Ober-Tömlitzer (így hívják a szmirnai börtönben a felvigyázót): egy kis pénzért, ami tíz rénes forintra rúgott, beengedett. Mondta, hogy azt beszélünk, amit akarunk, ő úgysem tud magyarul. Vagy ha tudott is, azt már elfelejtette. Szegény magyar fogoly a fülembe súgta a nevét, és hogy ő Károlyi László legidősebbik fia. Elbeszélte, hogy tizenegy évvel ezelőtt részt vett Buda visszavívásában, majd a szegedi hadjáratban. És hogy Szeged alatt, Zentánál az egyik csatában előrelovagolván, az ellenség bekerítette. Ő vitézül forgolódott, és már majdnem sikerült az életveszélyből kiszabadulnia. Hegyestőrért egy reá támadó idősebb török tiszt oldalába mérítette tövig, ám azt kihúzni már nem volt érkezése, mert lova megbotlott egy holttestben, ő egyensúlyát veszítette, s még ugyanebben a pillanatban egy szpáhi a mellébe dőfte dzsidáját, úgyhogy ő az öreg törököt magával rántva a földre zuhant. Meg is mutatta nekem a sebhelyet: itt van a mellkasán, baloldalt.

(Mutatta Liszkay a saját mellkasát, ám hiába mutatta, nem akadt rajta semmiféle behegedt lándzsaszúrás. Olyan sima volt az, mint a szilágysági szalonna. Akkor már inkább a hátán látszott a nyoma valami régi korbácsolásnak.) A szerencsés végzet azonban úgy intézkedett, hogy uraságod bátyjának az a török aggastyán mentette meg az életét, akinek életét ő az előző pillanatban kioltotta; ugyanis amint zuhanás közben átölelték egymást, a holttest felfogta az élő testnek szánt újabb dzsidaszúrásokat és kardvágásokat. Méghozzá nem akárkinek a holtteste volt ez, hanem főember volt, nagy vitéz és a temesvári pasa rokona. Így aztán Dzsáfer pasa megparancsolta, hogy ne csak az öreg Szelim holttestét vigyék magukkal, hanem a keresztény testet is. Mivel pedig Károlyi István testében, ha útra készen is, benne lakott még a lélek, azért kegyelmed bátyja testestől-lelkestől török rabságba esett.

Dzsáfer pasa, amikor meghallotta, hogy az a fiatal keresztény, aki megölte a vitéz öreg Szelimet, még él, kegyelmed bátyját rögtön karóba akarta húzatni. Csakhogy azon a mocsaras tájékon, ahol táboroztak, sehol sem akadt karónak hegyezhető, egyenes növéssű fa. (A fűzfákra pedig legfeljebb akasztani lehet, azt

meg a pasa nem akarta.) Végül nagy nehezen találtak egy szép fiatal kőrisfát, amelyet az Isten is arra teremtett, hogy takarosan kifaragva keresztülverjék a vonagló emberi testen, a végbéltől egészen a lapockáig. Tessék figyelni, mert hajszálon múlik, hogy nem ülhetünk itt a bíboros úr tudós könyveinek árnyékában, és nincs történet, amelyet elmondhatnék nagyságod bátyjának éppoly valószínűtlen, amennyire valóságos életben maradásáról.

Mert Isten, akiről az imént szó esett, úgy intézte, hogy legyen azon a fán egy madárfészek sipákoló, csupasz fiókákkal; Dzsáfer pasának pedig megesett a szíve rajtuk. Mondta, hogy ő csak azt bünteti, aki büntetést érdemel. Azzal megkegyelmezett a madárfiókáknak, és mivel másik fa nem volt, ráadáskeppen kegyelmet adott nagyságod bátyjának is.

Ennyit mondott el vitézlő nagyságod bátyja. Mondott volna más dolgokat is, de az Ober-Tömlitzer, aki eddig is az ajtó mögött hallgatózott, most elkezdett hangosan krákogni. Tehát vagy be kellett fejeznünk a beszélgetést, vagy adnom kellett volna további tíz rénes forintot. Mondtam szegény rabnak: találjunk egy alkalmas nevet kegyelmed számára, de gyorsan, mert Károlyi István néven soha innét ki nem szabadul! Olyan embertől kell név, aki egy kicsit létezik, tehát vannak szülei vagy más rokonai Magyarországon; ugyanakkor hiányzik is, tehát nincs meg, és nem lehet pontosan tudni, hová lett.

Bíboros úrnak igaza van, ügyetlenül fejeztem ki magamat. Ha ügyesebb volnék, én is ilyen vastag könyveket írnék, mint amik itt sorakoznak a polcon, és akkor nekem is volna legalább egy aranycirádás gerincem. Csakugyan: olyan nincs, hogy valaki egy kicsit létezik. Vagy létezik, vagy nem létezik; ezt el kell dönteni egyszer s mindenkorra.

Mondta nekem vitézlő nagyságod bátyja, hogy: na jól van, szabadulásom reményében egy időre hadd legyek Nagy Geci. Kérdeztem tőle: miért épp Nagy Geci? Hát, mert hirtelen ez a név jutott az eszembe. Nyalábvári gyerek volt, részeges naplopó; aztán elbujdosott, beállt katonának; így mondta kegyelmed bátyja. A jó Isten a tudója, hol és hogyan veszett el; én tehát (mármint kegyelmed bátyja) magamra veszem a nevét.

Mondom tehát Ibrahim pasa őnagyságának, hogy a magyar fogoly neve Nagy Geci. Erre a pasa elneveti magát: ha már a neve Nagy, legyen a váltságdíja is nagy! Na mennyi pénzed van, valld be szépen! Hány ezer rénes forintot lopkodtál össze hat év alatt, mióta kiszabadultál? Mondom a pasának: van száztíz tallérom, vagy talán százhusz is megvan; de nem loptam én azt, hanem becsületes munkával kerestem, dénáronként ragasztgattam össze. Ő meg most már a hasát fogja a nevetéstől: elég nagy bolond vagy, ha tényleg nem loptál! Még bolondabb vagy, ha loptál, de csak száztíz vagy százhuszat; ám akkor vagy a legbolondabb, ha azt hiszed, hogy százhusz tallér miatt szóba állok veled. Vakarodj el innét, ne is lássalak!

Olyan dühös arcot vágott, hogy meghűlt az ereimben a vér. De akkor Morovján Penfajszt mondott neki valamit örményül, amit nem értettem; annyi azonban világossá vált, hogy igazából nem haragszik a pasa, csak ezt így szokás csinálni. Megint hozzám fordul Ibrahim őnagysága: hiába rimázkodol, ma reggel az összes rabot fölrakattam a gályára. Az a gálya most indul, ezekben a percekben, vagy talán el is indult már. Mit akarsz tőlem: a te koszos kis pénzedért küldjek gyorsnaszádot a gálya után? Fordítsam vissza a te kedvedért? A sors könyvében

az van megírva, hogy a te Nagy Geci testvéred gályapadon fog megrohadni. Nem teljesítem kívánságodat, kotródj innét.

Úgy mondta ezt Ibrahim pasa őnagysága, mintha olvasni tudna a sors könyvében, vagy mintha éppenséggel ő írná tele a sors könyvének lapjait, saját kezűleg. Pedig ebben a pillanatban jött egy öreg hajós: ma reggel, midőn ellenőriztük a gályát, váratlanul kiderült, hogy valami szübogarak vagy férgek vagy pondrók megrágták a főárboc tövét. Kívülről nem látszik semmi, csak egy kis liszt-forma fehér por, hanem belülről olyan lehet az, mint a szivacs, vagy mint a szuvas fog. Azért hát Galériás Mehmed, a kapitány és Kormányos Hasszán a legnagyobb tisztelettel kérdeztetik: nem volna-e helyesebb a gálya indulását egy héttel későbbre halasztani, mialatt a főárbocot kicserélnénk? Nahát, akkor láthatta volna vitézlő nagyságod, milyen az, amikor Ibrahim pasa tényleg haragszik.

Nem villámlott a szeme, nem is ordítozott, hanem egy kicsit szélesebb lett az orra, keskenyebb a szája. Ezzel a keskeny szájával egészen halkan azt felelte, hogy: ő annyi idő múlva, amennyi alatt ezek a keresztények megisznak egy pohár bort, kimegy a kikötőbe; s ha a gálya addig nem indult el, ő Kapitány Mehmedet és Kormányos Hasszánt hanyagságuk miatt a főárbochoz kötözteti, és ezzel a nadrágszíjjal meg ezzel a két kezével fojtja meg őket.

Akkor tényleg bort hozatott: hogy nem kell egy kortyintásra felhajtanunk. De ha meglátom, hogy húzzátok az időt, úgy a poharat is lenyomom a torkotokon! S miközben iddoggáltunk, Ibrahim pasa mondott valami szomorút és furcsát. Hogy volt őneki fiatalkorában egy ragyogóan szép felesége, akibe szerelmes volt mindhalálilig. Így kell mondani, hogy mindhalálilig: mert két gyermeket szült őnagyságának, egy fiút és egy leányt; és a leányka születésekor meghalt. Őt vissza nem kapja már; ám gyermekeiben, akiknek egyike napról napra szebb, másika napról napra erősebb, okosabb és bátrabb lett, vigasztalódhatott; csakhogy a fiát is elvesztette. Ahmed volt a fiú neve, és két évvel ezelőtt rabbá esett Lugosnál, ahol Veterani tábornok elveszett ugyan, tisztjei azonban számos török foglyot ejtettek. Ibrahim pasa őnagysága hiába küldött váltságdíjat, Ahmed nevű fiát nem kapta vissza.

Mi pedig ennél is nagyobb fájdalom: leányában sem találhat vigaszt, pedig annál kedvesebb jószág nem akadt a föld kerekén. Kártigám volt a leány neve, és tizenegy évvel ezelőtt, Buda visszavívásakor tűnt el. Kérdi vitézlő nagyságod, hogyan került Budára Kártigám, aki akkor még csak hét vagy nyolcéves volt; hát úgy, hogy a pasának Bécs ostroma után viszkedett egy kicsit a nyaka. Amikor Konstantinápolyba rendelték, nem tudhatta, mi vár rá; tehát kislányát, illő kísérettel és ajándékokkal, elküldte Budára, s aztán már nem tudta visszahozni. Azóta sem tudja, mi lett vele. Kérdi tőlem a pasa: visszaadod a lányomat, Liszkay? Ugye, hogy nem adod. Hát én sem adom vissza a testvéredet.

Addigra megittuk a bort; a pasa felállt, és már indult volna a kikötőbe. Na, gondoltam: vitézlő nagyságos báró úr, vagy inkább drága Pistikém, immár segítsen rajtad a jó Isten, mert én, úgy látszik, nem tudok segíteni. Ebben a szempillantásban jött egy másik hajós, egy fiatalabb: hát, hogy a főárboc, amikor kezdték volna kibontani a vitorlákat, nagy recsegés-ropogással kidőlt, és agyonvágott kilenc embert, köztük Kapitány Mehmedet és Kormányos Hasszánt. Az előbb úgy menekült meg nagyságod bátyja, hogy Isten állva hagyott egy fát,

amelyet emberi kéz ki akart vágni; most meg úgy, hogy Isten kidöntött egy fát, amelynek emberi számítás szerint állnia kellett volna.

Akkor azért egy kicsit megszeppent a pasa. Talán rögtön vissza is kaphattuk volna kegyelmed bátyját, ha egy kicsit bátrabbak vagyunk. De Morovján és Kandavlisz annyira meg voltak rémülve, hogy engedelmet kértek távozni (szégyellték is magukat aztán). Én azt hittem, legalább egy hét, amíg egy ilyen hajót kijavítanak; de nem tartott az három napig sem. Nem is tudom, hogyan csinálták, mert még a közelébe sem volt szabad menni, pedig adtam az Ober-Tömlitzernek tíz márkát, aki megígérte, hogy elintézi, de aztán mégsem. Aztán letelt a három nap; az Ober-Tömlitzer azt mondta, hogy most már hagyjam őt békén. A gályát kijavították, indulófélben volt; immár végképp nincs menekvés.

Hanem akkor mi történt? Jött egy ember; úgy hívták, hogy Gigász vagy Gégész, és a kezembe nyomott egy pecsétes iratot. Ő volt a pasa írnoka, és azért hívták így, mert irdatlanul sok bort leküldött a gigáján vagy gégéjén. Pedig az mohamedánoknak tilos. Ezért, hogy ne lássák, amikor iszik, eljárt Kandavlisz Márciushoz berúgni, s ha nagyon berúgott, olyankor ott is aludt Kandavlisz házában. Hát, amikor ez a huzavona volt a gályával meg nagyságod bátyjával, és Kandavlisz minden ízében remegve megy haza a pasától, egyszerre csak beállít ez a Gigász vagy Gégész, és azt mondja, hogy: bort! Feleli Kandavlisz: máris hozom a bort, édes jó Gigászem; hanem azt elhiszed-e, hogy az én feleségem a legszebb asszony a világon? Erre föl Gigász vagy Gégész: már hogyan hihetném el, amikor nálunk, igazhitű mohamedánoknál a nőket csak lefátyolozva lehet megpillantani.

Kandavlisz Március meg felkacag, mert addigra már mind a ketten jól berúgtak: nahát, Gégész, ha eddig csak lefátyolozott nőt láttál, akkor most az egyszer láthatsz meztelen nőt!

Azzal beviszi Gégészt a felesége szobájába, elbújtatja egy szekrény mögé, ő maga meg elvonul az árnyékszékre pipázni. Kisvártatva jön Kandavlisz Márciusné, teljesen gyanútlan. Egy darabig tesz-vesz az ablaknál, aztán behúzza a függönyt, kibontja földig érő haját, és tényleg, szép lassan vetkőzni kezd. Nézegeti magát a tükörben, hogy még mindig annyira szép-e, mint amilyen tegnap ilyenkor volt.

Még szerencse, hogy csak a saját szépségére figyelt, mert az ostoba Gigász nem bírt magával; egész idő alatt izgett-mozgott a szekrény mögött. Végül akkorát sóhajtott, hogy azt nem lehetett meg nem hallani. „Ide hallgass, te nyomorult” – mondta neki az asszony, amikor előreráncigálta a szekrény mögül –, „két lehetőséged maradt, válassz. Vagy kiszabadítod a gályáról Nagy Gecit (már-mint nagyságod bátyját, Károlyi Istvánt), vagy magad is odakerülsz melléje!” Mit is tehetett volna szegény Gigante? „Hát jól van” – sóhajta –, „megírom Nagy Geci szabaduló-levelét.” Azzal előveszi a ceruzáját, és szépen, gondosan írni kezd a kínálkozó hátrákra, közben háromszor vagy négyszer le is pecsételi. Hát ezt az iratot nyomta a kezembe; mert aztán otthagytá a félig ájultan heverő, kipirult asszonyt; beköszöntött az árnyékszékre, ahonnan még javában gomolygott a pipafüst; aztán rohant hozzám a becses okmánnyal.

Gyorsan csónakba ültünk, mert a gálya már elindult, már az öböl közepe felé járt. Alig bírtuk utolérni. Igen ám, de valamire nem gondoltunk. Mégpedig arra, hogy a pasa is ott van a gálya fedélzetén. Hát persze; azért volt annyira mérges, amikor kibicsaklott a főárbc, mert ünnepélyesen be akart vonulni Leszbosz szí-

getére. Az ott van Szmirna mellett, alig egy köpés. (Mutatta is, mekkora köpésre gondol. Most már valóban közel van Szmirnához Leszbosz.)

Már kétszer lefűrészelték a vasakat nagyságod bátyjáról, de a pasa meggondolta magát, harmadszor is vasra verette. Közben órák teltek el, a messzeségben már látszottak a leszboszi partok; ha oda megérkezünk, soha többé ki nem szabadítom nagyságod bátyját. Mondtam a pasának, de közben nyújtogattam felé pénzmagtól duzzadó zacskómat, hogy: Leszbosz szigetén semmi szüksége nem lesz Nagy Gecire, ne tegye már magát nevetségessé. Láttam a szemén, hogy mindjárt én is odakerülök, vasra verve, nagyságod bátyja mellé. De aztán csak vállon veregetett, és harmadszor is kivágatta nagyságod bátyját a vasból. Előhozatta, megitatott egy pohár bort vele; végül nagyságod bátyjának becsületszavát kellett adnia, hogy soha többé nem harcol a törökök ellen. És akkor szabadok voltunk, mint a madár.

Az én gazdám, Farrington úr megvendégelte nagyságod bátyját becsülettel, aztán felületetett mindkettőnket egy Velencébe tartó hajóra. Hogy azóta mi történt, azt fölösleges elbeszélnem, mert én azt megírtam nagyságodnak hosszú levélben, nem egyszer, nem is kétszer. Ha ugyan eljutottak ezek a tudósítások nagyságod kezeihez.

A dolog úgy áll, hogy eljutottak. Károlyi Sándor 1697 nyarán egymás után öt levelet kapott Liskay Miklóstól, s mind az öttel komótosan pipára gyújtott. (Ő is az árnyékszéken szeretett pipázni.) Velencéből voltak keltezve azok a levelek, s nem volt az biztosra vehető, hogy Liskay tovább merészel menni Bécsbe; arra még kevésbé lehetett számítani, hogy ott a hatalmasságok színük elé bocsátják, és meghallgatják. Pedig ez történt, méghozzá éppen Kollonich bíborosnak a Károlyi nemzetség iránti jóakarata miatt történt így.

Maga Kollonich bíboros meglepődve, sőt megütközve pillantott Károlyi Sándorra. Mint aki most hallja először az esetnek ezt a mozzanatát. Lehetséges volna ez? A főispán úrnak már a nyár elején tudomása volt róla, hogy sokat szenvedett bátyja Velencében szűkölködik ezzel a derék emberrel együtt, és a kisujját sem hajlandó mozdítani értük? Mivel volt a főispán úr épp elfoglalva?

Ki tudja, milyen sötétre színezte volna Károlyi Sándor arcát a szégyenpír, ha Liskay nem próbálja kihasználni az előnyösnek vélt pillanatot, és nem mond egy számot, ami egy bizonyos összeg akart volna lenni, méghozzá nem is rénes forintban, hanem tallérban. Nem áruljuk el, mekkora összeg akart ez lenni, mert Károlyi megkérdezte: van-e Liskaynak írásbeli meghatalmazása vagy más hitelt érdemlő okmánya gazdájától, Farrington úrtól? Ugyanis a Gigász vagy Gévész által írt szabaduló levélre nem kíváncsi, azt Liskay megtarthatja zsebkendőnek vagy akár szemfedőnek is.

Ezt követően pedig annyi idő alatt, ameddig egy piszkos fogadóban töltött éjszaka után a távozó vendég lerázza ingéről a poloskákat, Károlyi Sándor lealkudta ezt az összeget négyszázötven rénes forintra. S még ennél is lejjebb alkudta volna, ha ekkor be nem lép egy lakáj zöld bársonyzekeében, fehér gyapjúharisnyában, kezében teleírt papirossal, és Kollonich bíboros meg nem kérdi tőle, hogy: mi járatban vagy, kedves Ahmed?

Nem vagyunk benne biztosak, vajon a nyelve botlott-e a bíborosnak, vagy inkább gonoszkodó tréfának szánta ezt a megszólítást? Mert azt viszont elbe-

szélőti tisztünknel fogva kénytelenek vagyunk tudni, hogy a zöld zekés, fehér harisnyás lakáj a szent keresztségben a Lipót nevet nyerte. Mégis, Liskayn olyan erős izgalom lett úrrá, hogy nem bírt magával: felkapott az „iratrothasztónak” nevezett oldalsó asztalkáról egy nyomtatott lapot: egy körözést, amely véletlenségből éppen Kiss Albert kézrekerítőjének ígér magas jutalmat, oltalmazóinak és cinkosainak pedig szigorú büntetést. Ennek hátoldalára kezdte felrajzolni egy darabka szénnel a kedves Ahmed arcvonásait, először szemből, aztán oldalról: mint aki tüstént indulni akar Szmirnába, hogy megmutassa Ibrahim pasa őnagyságának. Hátha elveszett fiára ismer a kuruc rablógyilkosról szóló tudósítás verzóján!

Kollonich bíboros igyekezett hasznát venni a lélegzetvételenyi szünetnek: átfutotta az iratot, amelyet a lakáj az imént nyújtott át neki, valamit írt a margójára. Aztán az ablakhoz lépett, kihajolt, és a Tükör utca végéről odalátzó toronyóráról leolvasta az időt. (Volt pedig az ő könyvtárszobájában is egy szép asztali óra, s a toronyórát minden reggel ahhoz igazították; ám a bíborosnak jobban esett kihajolni, mert a toronyóra újra meg újra azt juttatta eszébe, hogy a tehetetlenül egy helyben forgó idő ugyanúgy fel van feszítve a falra, mint a keresztre a Megváltó teste.) Aztán becsukta az ablakot, leszámolt egy ládikából négyszázötven rénes forintot Liskay Miklós elé; s miközben a zöld zekés, fehér harisnyás lakáj kivezette a bólintgató és csettintgető Liskayt, aki elégedettségében talán Szmirna térképét is ledörzsölte a tenyeréről, őkimagaslósága íratott egy adóslevelet Károlyi Sándornak az imént mondott összegről, mindössze tizenkét és fél percent kamatra.

Azt Károlyi Sándornak alá kellett írnia; s még szégyellhette is magát, amint üvegszilánkoktól összevagdalt kezével megérintette a ragyogó fehér lúdtollat. A tintacseppre pillantott, amelyből a következő pillanatban aláírása fog előkacs-karingózni; s erről az jutott eszébe, hogy előző nap kint az utcán, az arra járók szeme láttára sírt. Mennyivel becsebb nedű a tintánál a könny! Pedig a tinta-csepp száz meg ezer talléros aláírásokká kigyózik szét, hazugságokat és rágal-makat hirdető gondolatok, tévedések és valótlanságok formálódnak belőle. Hiszen aki füllenteni vagy mocskolódni akar, az egyebet sem tesz, csak nekiáll, és papírra vet egy igaz történetet. És hát az írás, ellentétben a kimondott szóval, nem tud szállni! (Károlyi Sándor nem volt művelt ember, de azért ismerte a fontosabb latin közmondásokat.) Az írás meg van kötve, mint a gályarab, vagy mint a dühöngő bolond, vagy mint a házőrző kutya! Csak nagy ritkán homályosulnak el ezek a lidércfényként imbolygó csúszómászó módjára tekeredő leírt szavak: olyankor, ha cseppnyi könny perdül rájuk írás közben. Könny, amely egyébként nyomtalanul enyészik el! (Nem volt könnyű megállnia, hogy a négyszázötven forintos adóslevél aláírása közben sírva ne fakadjon.) Vagy legyen az embernek ereje, hogy védekezzék az injuriák ellen; vagy esze, hogy megértse, miért kell szenvednie; vagy kötele, hogy felakassza magát!

Pedig tudta, vagy tudnia kellett volna, hogy az öngyilkosság van olyan súlyos bűn, mint a vértagadás, amelynek még a látszatát is el akarta kerülni, akár súlyos pénzáldozatok árán is. Már most el kell mondanunk: nem hitte, hogy az a férfi, akit Liskay Miklós állítólag a Szmirnai-öbölben a gályáról szabadított meg, valóban az ő rég eltűnt bátyja, Károlyi István, akinek arcvonásait már egyáltalán nem tudta felidézni, bárhogyan kutatózott is gyermekkori emlékképei

közt. Ám épp, mivel tisztában volt a memória gyarló és veszendő voltával, nem hihette az ellenkezőjét sem. Nem hihette, hogy ez az ember nem az ő testvére, mert nem akarta, hogy Isten és a világ előtt kiderüljön: szíve szerint kettejük közül ő, Károlyi Sándor a hamis testvér. Ennél még az adóslevelet aláírni is jobb, a tizenkét és fél százalékos kamattal együtt. Bolond, aki magát akasztja fel; inkább az uzsorásokat kéne felakasztani! (Nem tartotta magát hétpróbás gondolkodónak, de azért érezte, hogy ez már nem annyira bűnös gondolat, mint az előző kettő. Igaz is: honnan támadnak bűnös gondolataink?)

Kollonich bíborosnak is az járhatott az eszében, hogy aki valóságos vagy vélt érdekei szerint (vagy esetleg csak önmaga gyönyörűségére) hazudni akar, annak legcélszerűbb leírnia egy igaz történetet, vagyis igaz történetek egymásba kulcsolódó sokaságát. Mondta Károlyi Sándornak: milyen szép és igaz történetet adott elő ez a gazember Liszkay! Csak a fabulákban van ez így: hogy a történet menete párhuzamos a szereplők útjával, mert a szereplők éppoly hihetetlen, amennyire hiteles benyomások útvesztőjén keresztül úgy menekülnek beteljesülni kész vágyaik felé, ahogy a mindenkit kielégítő befejezés felé menetel a cselekmény maga!

Tudja-e vitézlő nagyságod, mik azok a római fabulák vagy románhistóriák vagy, újabb keletű szóval, egyszerűen csak regények? Nem tudja vitézlő nagyságod. Nem baj. Nem kell mindent tudni. Elég, ha én tudom, hogy: a románhistóriák mindenféle szerelmes újdonságok és ritkaságok istenekről, hősökről, fejedelmi vagy másmilyen rangú személyekről, csodálatra méltó szerelmi ármányokkal zsúfolásig tűzdelt viszontagságokról, amelyek leleményesen váltakoznak másfajta bámulságos kalandokkal, tanulságos beszélgetésekkel és váratlan, de az előzményekből szükségképpen következő fordulatokkal. E történetek sokasága fakadhat olykor történelmi bűvárlatokból, sőt nagy ritkán akár személyes tapasztalatokból is, legtöbbször mégis a köznapi dolgok fölé emelkedő, szellemgazdag és tiszta spekuláció szüleménye. Ugyanis a történeteket (valamint a bennük szereplő személyeket és dolgokat) nem annyira találni, mint inkább kitalálni sikerül. Ebben az értelemben a teremtett világ is egyfajta igen terjedelmes regény, amely még nincs is végigírva, s ennek megfelelően végigolvassva sincs. Az a különlegessége, hogy a készülő műnek maguk a szereplők is olvashatják egy-egy részletét, legtöbbször a róluk szóló, vagy inkább mellékesen őket is tartalmazó bekezdést; már amelyik szereplő úgy van kitalálva, hogy olvasni tudja a világ regényét és a benne létrejövő többi római fabulákat.

Amint báró Alexander Károlyi ráemelte kialvatlanságtól véres, értetlenség-től düledt szemét, Kollonich bíborosnak látnia kellett, hogy Szatmár vármegye főispánja nem azok közé tartozik, akik folyékonyan olvassák az újdonságok és ritkaságok gyűjteményeként értelmezett világot. (Nem mintha nem tudta volna ezt. Hiszen jól ismerte a Károlyi családot, és igen súlyos előítéletei voltak a magyarokkal szemben; talán mert sok magyart ismert és főleg, mivel ő maga is magyarnak vallotta magát.) Mégsem adta fel a reményt, hogy megoszthatja vele végtelen sivatagként nyújtózó tudásának legalább néhány homokszemcséjét.

Uraságod nyilván tisztában van vele, hogy a római fabulák vagy más néven regények száma végtelen; így tehát minél több regényt olvasunk, annál többet hagyunk olvasatlanul. Minél árnyaltabban, vagyis minél igazságosabban ítélünk meg egy-egy románhistóriát, annál igazságtalanabbak vagyunk az összes többivel

szemben, legyen szó hozzáférhető vagy elkallódott, még csak ezután létrejövő vagy esetleg soha meg nem születő regényekről. Hogy csak a leghíresebbeket és legfontosabbakat említsem: a *Porából megéledett Afrikai Tarnolast*, írta Balduinus Cabillavius, az élet összes ügyes-bajos dolgában hasznos útmutatással szolgál, úgyhogy nemcsak államférfiak forgathatják haszonnal az uralmi formákról és a fejedelmek kötelességeiről szóló hosszú fejezeteket, hanem a gáláns levelezésnek is jól hasznosítható mintapéldányait adja. Lohenstein úr a *Győzedelmes Arminius* című történelmi regénytöredékében egy-két nyomtatott lapon annyi tudományt sűrít össze, amennyit más közönséges ember hosszú évek alatt sem tud elsajátítani, pedig az *Arminius* elkészült első három része összesen 6200 oldal; hogy ez a torzóban maradt csodálatos regény a régészeti, földrajzi, hadtudományi és csillagászati ismereteknek micsoda hatalmas tárháza! Honore d'Urfé úr *Floridon avagy A gibraltári kalózok* című heroikus-komikus regényében, amely azonban az idillikus pásztorélet mesterkéletlen ábrázolásának is tág teret nyújt, könnyűszerrel ráismerhetünk az összes európai, kisázsiai és kelet-indiai uralkodóház tagjaira, valamint az őket körülvevő politikusokra, és a tizenkettedik kötet végén háromhasábos regiszter könnyíti meg a főszereplők azonosítását, azonkívül ez a tökélynek ritka magas fokára jutott mű nemcsak felcsiklandozza kedélyünket, hanem pallérozza a társas életben megkívánható beszédmodort is. (Milyen kár, hogy uraságod anyanyelvén eddig nem születtek regények, s nyilván ezután sem fognak létrejönni. De hát két- vagy háromszáz éven belül úgyis kivész a magyar nyelv; nemhogy olvasni, de még csak beszélni sem fog senki magyarul.)

Az általunk ismert legkiválóbb regény azonban kétségtől Menander alkotása, *A páratlanul szépséges török fogolykisasszony életének és szerelmének igaz története*. Mert ez nem úgy igaz történet ám, ahogy az igaznak mondott históriák és fabulák: hogy valaki szemlélődik és hallgatózik, ismereteket szerez a körülményekről és a szereplőkről; aztán hozzátold, elvesz belőle, csúri-csavarja, ferdít, képzelődik, hazudozik, már ahogy jólesik neki, és ahogy ezt az igaz történetek meg is kívánják. Nem; ugyanis Menander története attól válik igazzá, hogy öntőformája eleve készen áll, és a szereplők, akik ebből az öntőformából hullottak ki az úgynevezett valóságba (amelyben mi magunk, valódi férfiak is élünk), fejezetről fejezetre olvashatják, s így láthatják előre, mi fog történni velük – ha úgy tetszik, mit fognak szükségképpen és elkerülhetetlenül cselekedni.

Ez a felülmúlhatatlan (vagy legalábbis igen sokat ígérő) alkotás kicsiben olyan, mint a teremtetett világ: még nincs végigírva, tehát végigolvasva sincs. Ugyanakkor a szereplők, bármennyire valóságosnak hiszik is magukat, az elkészülő fejezetek alapján ismerkedhetnek meg tulajdon történetükkel és annak meghökkentő fordulataival.

Másrésről azt is tudnia kell uraságodnak, hogy története csak annak van, aki méltó rá vagy aki megérdemelte; a szolgasorban tengődő alacsony tömeg csak díszítmény a világ allegorikus freskójának szegélyén. A történetek egy része velünk született, mint a főúri származás; más történeteket örökölni lehet, mint a vagyont; megint más történetek érdemek által nyerhetők el, mint a hivatalok és a kitüntetések, és a legbájosabb történetek a sors ajándéka gyanánt pottyannak az ölünkbe.

Menander káprázatos regényében úgy lépnek eléink a szereplők, mint akiknek nincs történetük. Mert hát miféle történettel szolgálhat okulásunkra egy

Ahmed nevű szökevény rabszolga és egy Kártigám nevű hűséges rabnő? Rabnők és rabszolgák számunkra éppoly némák, mint a halak. Könnyen lehet, hogy a halak sikoltoznak a gyönyörtől ívás közben és a fájdalomtól, amikor horgunkra akadnak, csak hogy mi ezeket a hangokat nem vagyunk hajlandók meghallani. Igen ám, de a szerző világos utalásokkal értésünkre adja, hogy szereplőink mégsem lehetnek akárkik, ha már egyszer történetük van; és csakugyan, mindjárt a következő utáni fejezetben egyikük (érdemeire való tekintettel) grófi, másikat (szépségére és makulátlan erkölcsre való tekintettel) hercegnői rangot és címet nyer; ez pedig további regényes bonyodalmak forrása lesz, amennyiben... De nem; ez a fordulat még nincs megírva, s a mindenkori olvasónak éppúgy nincs tudomása róla, ahogy a mindenkori szereplőnek sejtelve sincs. Figyelembe véve, hogy Menander nagyszabású regényében, amelynek minden részlete azonos lesz a teremtet világ egy-egy rétegével vagy szeletével, minden szereplő olvasó, de nem minden olvasó szereplő.

A páratlanul szépséges török fogolykisasszony legutóbbi szakaszában úgy intézte a szerző, hogy a szereplők lépten és nyomon szembekerüljenek egymással, de ne ismerjék fel egymást. Ahmed, aki irtózik a keresztény nőktől, még csak egy szórakozott pillantásra is alig méltatja a Krisztina nevű fiatal komornát (ugyanis erre a névre keresztelődött Kártigám); Kártigám viszont, hiába tetszik neki a Lipót nevű délcég lakáj, ebben a fejezetben még nem tudhatja, hogy Lipót a valóságban Ahmed. Kérdés persze, hogy mi a valóság. Hiszen a keresztvíznél nincsen valóságosabb; márpedig Ahmed a Lipót nevet nyerte a szent keresztségben.

S ha már a neveknél tartunk: a szerző neve természetesen álnév, ám hogy ki rejtőzik a Menander név mögött, az maradjon titok. Annyit mondhatok uraságodnak, hogy roppant elfoglalt ember, akinek figyelmét legnagyobbreszt az állam ügyei kötik le; ám valahányszor ki tud hasítani értékes délelőtti perceiből egy-egy széles negyedórát, olyankor tüstént nekiül, és papírra veti római fabulájának vagy igaz történetének újabb fejezetét, hogy a szereplők, Ahmed és Kártigám, tehát a valóságban Lipót lakáj és Krisztina komorna (akikről csak az igaz történet legvégén derül ki, hogy mindketten Ibrahim szmirnai pasa gyermekei, azaz testvérek) minél hamarabb értesüljenek róla, mi fog történni velük belátható időn belül.

Kollonich bíboros hosszabb szünetet tartott a beszédben, s a válla mögül hátratekintve figyelte, miféle hatást gyakorolnak regényről vallott nézetei. Azok bizony azt a hatást gyakorolták, hogy Károlyi Sándor elaludt. Félrebillent fejével üldögélt a karszékekben, és éppen horkantott egy nagyot. Ki tudja: talán Kártigám és Ahmed igaz történetének egyik megíratlan fejezetét álmodta meg. A bíboros még hátrább csavarta fejét, és az asztali órára pillantva megállapította, hogy a délelőtti széles negyedóra nagyjából eltelt, már csak egyetlenegy perc van hátra belőle. Nem akarta felébreszteni az alvót: elvégre faragatlan tuskó, de azért úr, sőt hatalmas úr a maga szemétdombján. Tehát nem kell végképp elkéséríteni. Az volt a szándéka, hogy egy perc múlva, nem később, nem is hamarabb, csöndes léptekkel távozik; akkor aztán lássa vitézlő főispán uram, ha majd felébred, miképpen szabadul a zezugos palotából, amely persze polgárház.

A sors könyvében azonban úgy volt megírva, hogy egy szokatlanul nagy testű, kimerült őszi légy éppen a lehunytt szemhéjon keresett és talált pihenőt; mire

Károlyi Sándor felnyitotta és megdörzsölte szemét. Az egész jelenetből csak annyit értett, hogy összesen legalább kilencszáz rénes forinttal megkárosították; s hogy arról a szélhámosról, akit Liszkay Miklós a nyakára hozott, mostantól a saját jól felfogott érdekében neki, Károlyi Sándornak kell bizonygatnia, hogy az valóban az ő testvére. (Kérdés persze, mi az, hogy való. Mintha erről beszélt volna a bíboros, csak ő nem tudta követni.)

A bíboros egy pillanatig szótlánul gyönyörködött áldozatában, de végül nem bírta megállni, hogy be ne fejezze gondolatmenetét. Sietve beszélt; mert még a déli harangszó előtt át kellett vennie az elevenen szétfűrészelt Szent Vince holttestének egy bebalzsamozott porcikáját, amellyel a pápa kedveskedett neki a zentai győzelem tiszteletére; viszont egy másik, valamivel kevésbé fontos ereklyét, egy kisebb szent alsó állkapcsát ő szándékozott a budai Mátyás-templomba küldeni, kegyes ajándék gyanánt. Kihajolt az ablakon, s miután megállapította, hogy a toronyra feszített idő azonos az ő asztali óráján láthatóval, odalépett Károlyi Sándorhoz, és a fülébe súgta:

Uraságod most azon töpreng, hogy egy annyira elfoglalt férfiút, mint a mi kimagaslóságunk, miért foglalkoztatnak éppen a római fabulák? Tanulhat-e az államférfi a regényben felhalmozott ismeretekből, ha minden világi tudásnak úgyszólván ő a kútfeje? (S ha egyházi méltóság az illető, akkor nemcsak a világi tudásnak.) Minek fürdők regényes ábrándok illatfelhőiben (kérde uraságod), aki valóságos tettek mozgatórugói és döntések emeltyűin tartja kezét? Röviden válaszolok, mert sürges az idő, és mert uraságodnak hosszú utat kell megtennie még. Nem arról van szó, hogy egyik vagy másik regényből okulhatnánk (hiszen a regényírók többnyire hőbortosak, mint hőseik, sőt némelyik szerző a töredékét sem tudja annak, amit pontosan tudnak a képzelete szülte szereplők), hanem arról, hogy maga az uralom, a politika művészete is mindinkább regényessé válik.

Kérde uraságod, hogy értem ezt. Én ezt úgy értem, hogy a törvényes hatalom, annak fokozatos kiterjesztése és megszilárdítása is mindinkább fejezetről fejezetre íródó, készülő regénnyé változik, amelynek lapjairól a szereplők leolvashatják (ha tudnak olvasni) küszöbön álló tetteiket és szenvedéseiket. Miközben pedig leolvassák, arra is rá kell döbbsenniük, hogy már javában történik velük az, amiről azt hitték, hogy teszik. Pedig nem teszik, csak tudják. Ezt a lélekemelő kényszerűséget nevezhetjük más kifejezéssel szabadságnak is. Feltéve, hogy nem egészen azt értjük szabadságon, amit a magyar mágnások és nemesek; tisztelet a kivételnek. (Vagy még csak nem is tisztelet.) S ha már a magyar ügyeknél tartunk: vajon uraságod valaha is gondolkodott-e rajta, mi az, hogy Magyarország? Nem gondolkodott, nem baj. Nem kell mindent végiggondolni.

Elég, ha mi végiggondoljuk, hogy: Magyarország csak papíron létezik. Egy alkotmányjogi regény lapjain. Ne háborodjék fel uraságod, nem édes magyar nemzetünket gyalázom; én is magyar vagyok. Csakhogy a törököket sorscsapásnak, ideig-óráig tartó büntetésnek tekintettük, s nem vettük észre (vagy nem vallottuk be magunk előtt sem), hogy az emberöltők letűntével az ország is letűnt. Most itt ez az óriási terület, amely visszatér a királyi törvényesség alá; ez azonban csak üres keret, amelyből a régi mozaikkép nagyrészt kipergett. Magyarország nincs; ami azt jelenti, hogy még nincs, de lesz.

Az a Magyarország, ami volt, százötven évvel ezelőtt elenyészett. Azt a Ma-

gyarországot, ami lesz, most kell kitalálni; és mi kitaláljuk úgy, ahogy a legmegfelelőbb. Máris dolgozunk az újjárendezés nagy művén, amelynek lapjairól ki-ki leolvashatja magát példásan gazdálkodó földesúrként, rendezett városok tiszteletreméltó polgáraként, nagy hozamú bányák fellendítőjeként, vagy egyszerűen csak elégedett adófizetőként. Menjen uraságod, vigye haza testvérbátyját, és találják ki közösen a Károlyi nemzetség jövőjét. A többit ránk bízhatják.

Mindezt pedig olyan szép és kellemes hangon mondta Kollonich bíboros, hogy Károlyi Sándor megremegett a gyönyörűségtől. Tudta ő nagyon jól, hogy az egészről egy szó sem igaz, hogy a bécsi udvar csak ki akarja fosztani az országnak azt a részét, ami még úgy-ahogy egyben maradt a harcok után; de azért jólesett hallania ezt a sok magasztos újdonságot. Olyan érzése támadt, mint amikor egy nálunk jóval nagyobb szellem közelében hirtelen teljesen átengedjük magunkat az ő hatásának. Annál is megrendítőbb volt ez az élmény, mivel Károlyi Sándornak eddig még nem volt része benne. Világosan látta, amint ruházatából úgy tűnnek el az éjszakai szennymoltok, mint márciusi verőfényben az olvadó hó; sebekről szabdalt tenyere pedig úgy simul ki, mint hideg téli éjszakán az erdei tó felszíne. Érezte, hogy mostantól éppannyira hinni fog a csodákban, amennyire Magyarország fejezeteként kitalált jövőjében is.

Pedig semmiféle csoda nem történt, vagy ha mégis, az mérsékelt csoda volt. A nagyságos vitézlő főispán úr az elbeszélői művészet hatása alá kerülve, egy pillanatig elfeledkezett a sebekről és a szennyről. Mihelyt azonban Kollonich bíboros kiment a könyvtárteremből, tüstént el is múlt a művészet hatása, és Károlyi Sándor, felocsúdván, kérdezni akart valamit a bíborostól, ezért utána sietett. Ám a sötét folyosón belebotlott valakibe.

Nem lehetett látni, ki ez az ember; ő azonban rögtön rájött, hogy a testvére, Károlyi István, senki más. Zömök testalkatú, erős férfi állt az útjában, a dolmányon keresztül is lehetett érezni a karján duzzadó izmokat. Erős izzadságszagot árasztott, és hangosan zihált a sötétben. Bizonyára futva érkezett, sürgető hívásnak engedelmességgel. Szatmár vármegye főispánja sarkon fordult, a ziháló ember azonban utána nyúlt, és megragadta a könyökét. A következő pillanatban pedig ott termett Kollonich bíboros és egy zöld zekés, fehér harisnyás lakáj, aki a kezében tartott gyertyával a testvérekre világított.

Hosszú pillanatokba, talán percekbe is telt, míg a vitézlő főispán úr végre megértette, hogy bizony addig innét nem távozik, amíg át nem öleli testvérét, vagy akit szavukihető emberek annak nyilvánítottak. Csak úgy ropogtak a bordái a verejtéktől gőzölgő, izmos karok szorításában.

Ezen az áron szabadult meg a bíboros Tükör utcai palotájából, majd kis idő múlva Bécs városából is.

A nő mint konyak

„és nem tudom és nem ma még
téged hogy abbahagyni”

Orbán János Dénes

*hiába józan hallgatás
a kedv hozzám konyakszik
szemembe fordult égi más
dobogva holt konyak-szív
meglelsz a félretolt söröd
utáni féldecikben
erős tömény percek között
mi jó még azt se hidd el
lehullanék eső helyett
futó zápor kalandhoz
s bár egyre édesebb leszek
könnyű bosszúm kiforrott
mert jaj a szív az fájni kezd
gyümölcsfaként a bánat
konyakmagok konyak-gerezd
megerjed és kiárad
legvégül elfelejthető
a víz a vér vajon mi
akár a szó más testbe sző
helyettem is bicsaklik
és jaj a kedv és jaj a szív
számról szökő fagyott ó
e vers is hízelkedve szíád
lélek-vámpír vadorzó*

pontok

.kezdő

*Ha vállalod, hát én vagyok hibás.
Okod nem összefüggésben kerestem.
Mi szétszórt, úgyis újra összeránt –
meggyőz e régen eldőlt, néma verseny.*

:holt

*A Hold nem önmagával van teli –
kettős fény egy elképzelt tó fölött.
Tekinteted a víz vakfoltjain –
ne félts. Ezen most már átlendülök.*

...legvégső

*Még nem tudom, minek vagy folytatása.
Azt sem, mi kezdődött el így veled.
Más part kövek között, homokba ásva.*

(pontosítás)

*A víz levetkőztet, hogy rám saját
jelét tegye. (Áttetsző kép a fénynek.)
Elsüllyedek, míg új palackba zársz.*

A zákhányos csuda

(Borhesz Gyuri hispán cirkájából székely nyelvre átűtette, a transzilván helyzetre alkalmazta, és a zeccerű populáris népnek érthetőbbé tette S. Hátha Attila, székely lőfő és rabonbán, a transzkeletközépeurázsiai hun-székely metaavangárd attya meg fija, a székely pojézis lőcse s gerinces oszlopa)

Ezerkilencáztizennyóc egyik szép csillagösvenyes éccakáján, Kézdin, a Fekete Vincze udvartér egy elég gübü tisztaszobájában Ladik Jeromos, a Csaba királyfi dicső lőcse című népi játék és A székely rabonbánok derék üszküplései című nevezetes történelmi írásos munka megcirkálója nagy, táltos kártyajátékot álmodott. Azt álmotta, hogy Durumóval hatvanhatozna, a lelki üdvösségiér. Durumó szakasztott úgy nezett ki, mint a haragosa, a beste Oláh Gábor. Haragutt es Jeromos, de erőssen a hitván fajzatra, ki mind méncsergette a gülü szemeit, forgatta a fejiből kifele, s igen-igen agyargott, s herregett, hogy így meg úgy, s hogy Jeromost elviszi, met a tűzzel mind bizsil. Ki es vágta nagy böcsen a nagymarsot, s Jeromosnak ugyancsak béizzatt a hónya alja, amíg überelni tutta. Hogy így megúsza a pokol tüzit, örült Jeromos, s egyből elé es szette a kacorbicskát, hogy a rusnya fajzathoz hezzavegyen, s kergesse, de azakkor valahonnat a dühüből elérántott egy ménkü nagy vasvillát, s azzal mind nyeletlenkedett. Ekkor szerencsére Jeromosra rejaereszkedett a dúsmars, a béliben kuruttyolt, megébrett s szalatt es oda, hová még Csaba királyfi es gyalog kecmereg. Hogy ott mind ült s nyögött, érzett még más szagot es, kénkü vót az, mi jót nemigen jelent.

Ekkor egy pire eljőve a reggel, s a zoláh béduvatt a Főtérre, ott mind hemzsegett, forgatta a büh nagy szuronyokat, s énekelt nagy böcsen, hogy tajdok a székely, meg mutuly, s hogy jaj neki, s hogy ő lesz a zár, mi a fejit elborította.

Másnap valaki bémontta a zoláhnak, hogy Ladik Jeromos cseppet sem örül nekije, s hogy útájja, mint a görényt meg a patkányférget, s hogy így meg úgy, s Jeromost elcepelték, s gúzsba békötözve. Járt es Kézdit a temonda, hogy ejszen a haragosa, Oláh Gábor vót a hitván, béköpte, s montták, hogy Gábor olyan, mint a neve, s hogy más faszával veri a csihányt, s hogy a zapja es mocsok vót, még a zosztrák idejiben, de azért nem ennyire. Jeromos nem es hazutta, hogy örül ő a zoláhnak, met derék, igaz ember vót, mint a nagyapja, Gábor Áron segéggye, ki majdhogynem hősi halált halt vót, mikor béesett a zágyúkerekere alá, de úgyes leitta fogadásból a nagyeros fogoly kozákot. Lihegte a zoláh, hogy ő most véres buszut áll szép Erdélyországért, s hogy így meg úgy, s hogy kiurtya még a gyükerét es a zokoskodó székelynek, de Ladik Jeromost aztán leginkább. S hogy holnap reggel rejahúzzák a karóra, mint Drakula, s hogy megkerál belé.

A siralomházba Jeromos cseppet meg vót jedve, meg es színezte a harisnyaszárt, s még a könyüje es kicseppent a szemiből szeppenetiiben. Szekirozta ma-

gát, sokat, s mindenféle furcsa dógokkal, met okos ember vót erőssen. Hogy csuda álma ejszen megaszontta, s ilyen nagy bajok lesznek vele. Kellett neki elészedni a kacorbicskát, hogy Durumó most így megcsúfója! Aztán eszibe jutott egy másik álma, s hogy kaszál a réten, s hátt láttya, uram, hogy vele szembe mind nyesi a rendet valaki, s hogy még nálánál es igen gyorsabban. S ahogy közelednek szembe egymással, a Halál vót az, s Jeromos tutta, hogy mikor ellesz a fű, lesz berdózás, s nagy csemerkedés. De azért csak vágták a füvet, csendessen, míg el nem lett. Akkor montta vót a Halál, hogy kéri a napszámot, s Jeromos ki es forgatta a lájbija zsebit, de csak a déli szilvapálinkára való vót benne, azt meg oda nem atta vóna, a zistennek sem, nemhogy a rusnya fajzatnak. Bezgette es a Halál, rikótozott csúful, hogy így, meg úgy, s hogy behajtya ezt ő meg Jeromoson, azzal megnyítt a föld alatta, s oda bément.

Meg eccer álmodott vót valami bünagy csemer alagutakról, hogy akárhová nyüzsögött benne, a zistennek nem találta meg, hogy hol gyütt bé. Ott vót, hogy guruzsmás bihal szalatt neki, annak es olyan vót a képe, mint a haragosáé, s mind bökötte a bünagy szarvával, s bögött erőssen, mintha meg akarná ozsonnázni. Meg valami a nyaka köré vót tekeredve, s mind nyuvaszgatta. Aztán felébrett, s hát a hites felesége eppeg valami veres fonálból lájbit kötött mellette a dunyhán, az csavarodott vót a nyakára, s a nagy kötőtű mind döfkötte. Meg es siritette a zasszont akkor, s így megnyugodott, de azért hitte vót, hogy nem jót aszond a zilyen csuda álom.

Ladik Jeromos negyvenöt éves vót, s igazi székely. Kézdi határában vót négy hód földje, káposztát nevelt rajta, azt Brassóban elatta, de néha Szebenig es elment vele. A föld szélin meg nőtt peccs meg burung, s murok, azt a zasszon szerette hersegtetni, meg a peccsból csinált teját, s a burungot a pástétomba belétette, amíg el nem pusztult. De gyermek nem lett, sem lejány, meddő vót, mint a Kelemenék küpüje. Jeromos délutánonkint eljárt a városi tanácsba, met tanácsos es vót, azazhogy lófő, met ő a tanácsot es ménesnek nevezte, s hogy ez hagyomány. Ott aztán beszéltek a város dógairól, s hol a jobb a káposzta ára, s hogy Csaba királyfi meg Gábor Áron, s hogy így meg úgy, s székely szarta a magyart, s hogy de vajjon ki szarhatta a zosztrákot meg a muszkát, hogy inkábbbot lett vón rekedése. Mit tutták ők akkor, hogy nem a zosztrák a zellenség! Aztán este monyókolta a zasszont, míg vót benne szussz, de aztán eccer lobot vetett a tüdeje a mosástól, meg es kerált benne, nyóc esztendővel a háború előtt. Aztán már nem monyókolt, csak ivott, sokat s erősset, de bírta, mint a zisten. Akkor kezdett vót el belémerülni a bötűbe, olvasott könyüt, s sokat, s aztán meg írt, s a nyárádi ispán ki es atta, a saját pénzín, Kolozsvárott, de ott nem vették, csak a Székekben. Cirkált egypár verset is, s kinyomták, rovásírással, de azt már nem értette a nép, met elfajzott azért nagyon Csaba királyfi óta, a magyar vót a hibás, aztán meg a zosztrák, a deják meg a sváb bötűjivel. De azért a népi játékát sokszor atták elő, amatőrök, mulattak s okultak rajta sokan, s tisztelte es a környék, hogy ilyen nagyokos székely embere van Kézdiinek, Ladik Jeromos.

Igen ám, de Jeromos nem fejezte bé még a szép verses regényit, amit Gábor Áronról cirkált, s avvót a címe es. Érezte pedig a lelkiületiben, hogy allesz a nagy székely éposz, s hogy ezzel megmutatná ő a beste velágnak, s hogy hogy kell, s

hogy a székelij pojezis milyen legjobb ezen a velágon. Arról szótt vóna, hogy Csaba királyfi bémegy a zúr színe elé, egy prológusban, s mind aszondja a zistennek, hogy így meg úgy, s hogy mi a varasgyékot csál, így csúffá tenni a szép Forradalmat, hátt bölömbika-é a zúr, meg mind így, s hogy ő aztán átmegy egy más galaksziába, s mind elviszi a sok szép csillagot s még a Tejutat es magával. Megrestelli magát a zúr de erőssen, s visszacsinalja a zidőt, március tizenötödikére. Ráfáél arkangyal megjelenik Gábor Áronnak a zálában, es aszondja neki, csinájjon egy bünagy álgyút, de akkorát, hogy csak, legalább kétszáz róf hoszszút, s megfelelően vastagot. Gábor Áron es a székelijek megcsinalják a bünagy álgyút, s elindulnak. Eddig jutott el Jeromos, s szerette vón béfejezni, de erőssen, s hogy nyerjen a Forradalom, s legyen boldog a székelij, sőt a magyar is, csak a zosztrák meg a muszka nyu vadjon meg.

Felfele nezett hátt, s hezzaszólt a zúristenhez: *Muramista, ejszen tudom, hogy vónál, s ejszen én es vónék, met a tükör es mutattya, s hogy igaz székelij vónék, s nemkülömben keresztény, s hogy életem értelme aza fránya verses regény, mit es cirkálni elkezttem. S hogy én vagyok a zéposz, s a zéposz es nemkülömben én magam, s hogy bizonyítsd bé, szereted te még a székelijt, adj mán egy csepp időt, verses regényemet béfejeznem, aztán nem bánom, tegye bé nekem a zoláh a karót, vagy ozsonnázzon meg aza csúf bihal, amit álmomba rejámklúttél. Met te vagy a zidő főbérese, es tijed a hatalom meg a dicsőség, meg a fene tudja megaszondani, mi minden.*

Aztán elalutt Jeromos. Csuda egy álma vót meginn, azt álmotta, hogy bément a Főtéren a Múzeumba, a Zsuzsi-babákhoz. Nezegette a sok szép babát s a szötteseket, s eccer csak hezzalépett egy furcsa vén őr. Jeromos mingyár látta, hogy nem helybéli, met okosak vótak a szemei erőssen; világítottak, de szelíden, s pislogott. Meg es kérdezte Jeromost, s azonnal, s hogy mit kajtat. Jeromos montta, a zurat keresi. Ejszen aszonta a vén: A zúr a Zsuzsi-babák feje bőriben vóna, a háromszázhuszonkét Zsuzsi-baba kéccázhatvanötmilljónéccáztizenháromezeröccázhatvannyóc hajaszála közül a zegyiknek a gyükeriben. Kajtatta a nagyapám, s vak lett vót. Kajtatta a zapám, az es elvesztette a szeme világát, s én es, de szinte. A franc keresi tovább. És elment. Eppég akkor császkált elfelé Mári néni, a takarítónő es, s hátt mind rángatott egy Zsuzsi-babát, s aszonta, hogy így meg úgy, s hogy ő ezt most teszi szemétbe, met a moly hezzaevett. Jeromos elszette, s megkergette. S hogy egyedül maratt, csak nezte cseppet, majd bátran kitépte a zegyik hajaszálát. S hátt ott vótt a zúr a gyükerben, Jeromos ugyan nem látta, de hallott egy hangot, mind montta: Na jó van, ecsém, s béfejezheted! Met így beszél a zúristen a székelijel, mint egy komával.

Jeromos ébrett, hogy rugdossák, s viszik azonnal. A siralomház előtt ott állott a büh karó, nem vót vastag, de hegyes erőssen. S a zoláh mind röhögött, s hogy így meg úgy, s hogy most hogy meggyalázza a székelij seggit. Le es tolták Jeromos gatyáját, s röhögtek, pecegették a löcsit. Aztán két hitván cigán hóhér megfogta, s egy létrán felvitte, s tartotta oda, a karó felé. Még a zutolsó kívánságát se kérdezték meg. Jeromosban már alig es pislákoltt egy csepp remény. Ekkor a tiszt egyet rikótott, s a két cigán rejabasza Jeromost a karóra, reggel kilenc óra két perckor.

Azazhogy rejabasza vóna, de ekkor úgy megállott a zidő, hogy csak Jeromos

pislogott jedten, a többi mind csak megmerett, még a zégen egy ülü es megállott röptiben, nagy, széjjeltett szárnyakkal. Jeromos csak nezte, nezte, forgatta a szemit, hogy mi a zisten történt, megkerált vóna, de akkor métt gondókozik? Aztán reajött, hogy meghallgatta a zúr, s hogy csak a velág meredett meg, s hogy most béfejezheti a verses regényit. Maga alá nézett, hátt látta, hogy a karó ott van szinte a csóré ülepiben, gondóta, leszáll, de ahogy megpróbálta, rögtön egy cseppet újra megmozdult a világ, s csusszant a karó hegyire, szinte hogy a vér es kicsordult a zülepiből. Jeromos értette, hogy fegyelmeztetés, s hogy neki ott, csóré seggel kell béfejezni a művit, csak azt nem értette, miféle zákhányos egy csuda ez, s métt nem eresztette haza inkábbbot a zúr, úgy, eccerűen. Dehát furcsák a zúristen ösvenyei, s Jeromos inkábbbot nekilátott a művinek, semhogy a komplikáción eméssze magát. Elévette szépen a lábujjából a téntaceruzát meg a füzettyit, el nem szették vót, micsinájjanak vele, nem lehet megenni sem, s ott, s így, csóré ülepipel a büh karó felett, a levegőben, kétódalt a két cigánnal, elkezte béfejezni.

Cirkálta es szépen, sorról sorra, részrül részre, szép kettészelős, veretes tizenkettősben, met rejaítt a zihlet, mint Dobánra a lopás. Hogy elindulnak a székeltyek meg Gábor Áron a bünagy rézályúval, s akkora mint a Feketetemplom, s széjjelbasszák a zosztrákot, de erőssen. Egy golyóval még tízezret es. Kosuth Lajos megteszi Gábor Áront, s fővezérnek, s Petőfi Sándor kött néki tíz szép verset, dedikációjával. Aztán jó a hitván muszka, bünagy sereggel, de aztat es megsirittik, s Muszkaországot odaadják Bem Apónak, s hogy dirigálja. Gábor Áront megválasztyák elnöknek, Kézdi meg főváros lesz, Petőfi Sándor es oda kötözik.

Tetszett Jeromosnak a mű erőssen, csak mind turálta magát, s hogy nem tutta hogy méltón béfejezni. Gondóta, rütyül egy bidony fickót, hátha ád ihletet, de ahogy ment vón a Bújdoso felé, hátt, mitadisten, meginn megmozdult a velág egy cseppet, s a karó esment a bélit bezgette. Dohogott hátt, s folytatta. A zepilógus aztán nagy lett, s szűt melengető. A zúr kebelére szedi Csaba királyfit, s aszondja, hogy ezentül ott ül a másik oldalán, Jézus Krisztussal átellenben, s hogy így meg úgy, s hogy a székelty lesz a ző választott népje, s még a Bibliát es újradiktálja, székelty evangéliomistáknak. S hogy a teremtés után mingyár Attila nagy kargyával fog folytatódni, meg a székeltyek kecmérgésivel, allesz a zegzódus, s Erdélyország a Kánaán. S hogy a zelső magyart Csaba királyfi piszkából formájja meg a Főtáltos, hogy legyenek a székeltyeknek jó szomszédjaik. S mind így.

Es akkor gyütt a nagy, végső pont a verses regény végire. S hogy rejaítette, a velág rendje visszaállt, s Jeromost rejalepcsentették a karóra, a csóré ülepipel, hogy kijött a száján. Alig vót ideje egy cifrát kárinkodni, hogy a nyüvek rágják meg azokat, kik így megcsúfollyák a székeltyt, s hogy így meg úgy, s hogy a hájderménnkű a kurva gelevőgyi annyukat. Aztán a monya megfeszült, s a lőcse nemkülömben, s lepiszkolta utolsó cseppjével a kapitán lópo-fáját, s Ladik Jeromos ezerkilencáztizennyóc május ötödikén reggel kilenc óra négy perckor megkerált.

A füzettye béesett a lecsopcsba, a vére rejafröcsögött. Kidobták a ganéba, onét kaparta ki a tíz körmivel másnap a haragosa, Oláh Gábor, s röhögött rajta erőssen, s mind böcskötte a Bújdosoiban, de hazafelé megütte a setét, s essze-

ment, mint a Tuli frakkja, s másnap elásták. A verses regény elveszett, ejszen ott rekett a hitvánnak a lábujában, csak a jó híre maratt, s a népnek. S azóta es a kézdíiek mind kűdik a ménest a zokosokhoz, hogy a temonda szerént valaki cirkálná újra a mívet, de úgy hírlik, végül es meglesz, met odamentek Kovács András Ferenchez, Vásárhelyre, s rejabízták, met hogy se csinál egyebet, örökkétig csak mind másnak képzeli magát, s most eggyel több izé mit számít nekije?

A másik város

(Balkon)

A főváros fényes, zsúfolt terén vagyunk, valami civil gátlás tiltja, hogy meg is mondjam mindjárt, hol pontosan. Aki néz, miközben közlekedik, felismeri úgylis. Kilóg a képből. Kilóg ez a balkon, ez az erkély evvel a különös ékességével, tán épp így kerülhette el a városvezetés figyelmét, amely annál szigorúbb, minél kisebb polgárral van dolga. Mert nézzék csak, mit művelt ez a lakó, ez az ember, ez a *nemtudomkicsoda* itt a város e központi pontján, e népszerű terén, bizonyára építési engedély nélkül. Igen, azért építhetett ez az ember, ez a *nemtudomkicsoda* bogaras balkonlakó, vagy talán többen is van ez a fura régi boldog, szóval azért építhetett a balkonjára egy ilyen kies sufnit, egy ilyen háló-, író-, alvó-, virágcsereptároló-fülkét, mert a városvezetés figyelme nem terjed ki a balkonokra, a városvezetés mással van elfoglalva, a Balkán vándoraival, a bontásokkal, az óriás-borotvatükör irodaházak építésével, a *tudomisénnmivel*, és nem gondol rá, hogy akad olyan városi polgár, aki a balkonját ilyen részleges módon be akarja építeni, nem is kért rá nyilván beépítési engedélyt, melyet ily módon megtagadni sem lehetett tőle, és kész tény elé állította ezáltal a városvezetést, amelynek, Istennek hála, nem volt eddig kapacitása lebontatni ezt az izét, ráállítani először is egy ügyvédet az ügyre, hogy kinek mi a joga, illetve van-e egyáltalán olyan jog egy ilyen balkonfülke építése esetén, amelyet megsértett az illető evvel a fülkével, mellyel látható módon balkonizálta a városképet.

Amíg mozdul valamerre az ügy, félek amúgy, hogy éppen e szerény írás mozdítja ki pompás pontjáról, hiába köveztem ki jószándékkal, túlradó örömmel a tárgyhoz vezető utamat, ki tudja, minek mi a következménye, szóval addig is köszöntöm ezt a balkont, s rajta ezt a fészekmód épített kedves izét, mert eszembe juttatja a madarakat, a Mediterráneumot, az arab világot és gyermekkorom szurdokait, kunyhóit, végtelen terveit.

Íme lehetséges Budapest közepén egy ilyen balkon, itt van, lássák, tény.

Fodrász is van alatta, fagylalt, cigaretta.

Atlasz, hölgy és oroszlán tartja.

(Fal)

Íme itt is. Aszfalt, műhely, járda, akác. Rácsok, szemét, fal, befalazott fal. Fény, a fény beengedése. Mintha fölülről jönne a hajnal. Sérülés a törzsön. Erre járt egy őzbak, és megrágta a törzset, érzem a párolgó illatát. Fanyar, csípős a lég, hűvös borzongás még húsz percig a kissé vékony ing alatt. Egyre közelebb utcazajok. A görcsös ágon fészek, őrjöngő rigók. Paskolnak a szárnyukkal, csivitelnek. Fáj a fejem, hazafelé tartok. Hol voltam eddig, mit csináltam? Oldalt nézek, a tér roppant tömege húz. Az aszfaltra nézek, a föld roppant tömege von. Az égre nézek, nem hunyorgok, ennyi fényt bír el a szemem.

Hány akác, hány madár, hány fény? Hány fordulat eddig, mennyi még? Állni csak, állni egy életen át. Állva jární, állva inni, állva lenni. Lassan a csikkes, szagztatott aszfaltba mélyedni, halkán feszíteni a földet, mint a gyökerek. Várni. Nekitámaszkodni a falnak. Hűvös, mint a korall. Kossuthot szívni, nézni a füst furcsa képeit, méla enyészetét. Hallgatni, mint üti a szív a téglát, állatmód szuszogni, két tüdőre inni a levegőt.

Hol voltam eddig, mit csináltam? El kéne számolnom, egy, kettő, egy, kettő...

Két ablak. Illetve több, de csak kettőn van rács. Nem értem, a többin nincsen, és a műhelybe is szabadon be lehet menni. A lakatos jó ember bizonyára, ormótlan, szelíd keze van, olajos. Talán nem is iszik. Komoly, svájcisapkás lakatos, zsömlét eszik parizerrel, tejet iszik, vérzik az ínye. Számolnom kéne, mennyi még. Hány fény, hány fröccs, mennyi őrjöngő rigó? Kossuthról Kossuthra gyűjtök, elfogyott a gyufám, a nyelvemmel slukkonként dohány-csipedéket kotrok. A lakatos nem dohányzik, persze, azt sem, gépén kéken csillog a zsír. Unokája alszik, feleségén kötény.

Mit visz a vezeték? Hová, minek? Villany, igaz, hogy égjen a villany a lakatos feleségének a konyhájában. Külkerület. Keringtem Budapest körül, és itt vagyok. Villanykörte a lakatos felesége fölött, és a lakatos kéklő gépe fölött is villanykörte. Hány fény, hány konyha, hány lakatos? Hány szív, hány csikk? Hány fal, hány akác, hány furcsa kép?

Mennyi ég?

Üveghal

*Kellett az asztalra egy üveghal. Sárgult
a terítő, mint minden szobában, ahol haldoklik
valaki, és amíg kiolvastam a halra írt
városnevet, a vízzel teli ormótlan zsák
végre abbahagyta a nyögdecselést: zöld volt
és csillogott Karlovy Vary. Akkor én
már évek óta attól féltem, hogy egyszerre*

*mindent előnt a pirosas barna víz, és
úsznunk kell az ő levében, ússzon az asztal,
a terítő, az üveg, túl minden városon,
csak az az egy maradjon meg neki,
amely nem Pest, nem Kamenyec Podolszk.
És amiért féltem, mosolyogva megérintette*

*a fejemet, s elnevezett ott galambnak,
mondván, menjek el, és hozzak neki valamit
arról a cseh fürdőhelyről, amelyiknek
olyan szép neve van, itt úgyis mindent
elvisz az ár, „nézd, a bokám, akár egy dézsa,
százötven kiló vagyok, és az egész csak víz”.
És látta az asztalon azt az üveghalat. Ragyogott,*

*ahogy átsütötte a nap, s az ormótlan zsák
helyén újra egy öregasszony feküdt:
„nem emlékszem semmire”, pedig volt egy
város, nem Karlsbad, nem Karlovy Vary, se Pest,
se Kamenyec Podolszk, ahol („honnan vetted
ezt a halat?”) csupa emberszemű galamb élt.*

Az ágak mögül...

*Az ágak mögül, és mintha ő, túl nehéz
test, sárga műszálas köpenyben, jönne,
hogy mögötte csupa zöld, negyven évvel
az agyhártyagyulladás után, míg a fű ott
a vizes kőkockákra nő, és arcán mennyi
szégyenlős mosoly, ahogy csoszog
széles műanyagpapucsban, és a bántó
föltés, mellyel nézik őt, mintha jönne,
és ugyanúgy a házba, deréknyi vastag
a térd, mint a fa mögül egy másik fa
árnya, mely végigsimít a lépcsőfokon,
és számolni kezd, hogy háttal a kertnek,
milyen rég, odaverve egy kicsi föld,
amikor ugyanitt, hogy tükre volt a
szürke vízfény, fű ráhajolva, ha még élt.*

Physiologus

1.

*ne egyél a menyétből
semmiből
ami hozzá hasonló – olvasom ki
magamat a hallott szóból
a szóból amelyen átszalad
miként létra az égen
a hajnal*

*a menyét a szájával fogan a hímtől
vemhessége végén a fülével szül
tisztátalan tehát
mennyei kenyérből nem fal
kiveti magából a gyülekezet
a dal amelyben a torokhang
szülni lehetetlen hallelujázik*

almasza g vagy kisváros:

*lassú élet amely a régmúltban matat
göncöket próbálgat – egy szőke parókát
virágot a gombluk hús huzatában
de végül nincs választásom más
elpusztul bennem
ez is
az is
(ami) tisztát
alan*

*két ösvényen járok
amiképpen egy könyv két oldala
két nap süt rám
két tükröbe állok*

*semmi nem jutott az egészből
ne egyél hát a menyétből
és semmiből
ami hozzá hasonló*

2.

*ha a vasat a kőhöz érintjük
a mágneskő felemeli azt
a teremtett dolgok képesek
felemelni egymást
aki az eget a föld fölé emelte
kiterjesztette
mint egy piros kárpitot*

A SAJÁT TÖRTÉNETEN KÍVÜL, BELÜL

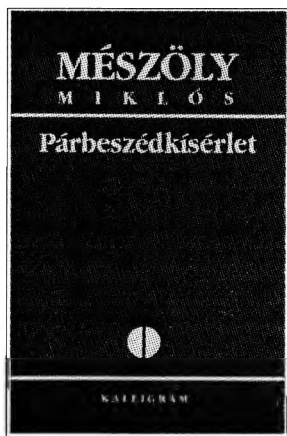
Mészöly Miklós: Párbeszédkísérlet

Szigeti Lászlónak hosszú időbe tellett, amíg rávehette Mészöly Miklóst a kimerítő beszélgetésre. Az interjú kezdetekor, 1994-ben a szerző a hetvennegyedik évében járt, s még innen volt azon a súlyos krízisen, melyet 1996 januárjában átélt. Hetvenötödik születésnapját, túl az életveszélyen, kórházban töltötte. A magas rangú állami kitüntetést nem vehette át személyesen, barátai, tisztelői nélküle ültek ünnepet. Mindezt azért idézem fel, mert tiszteletre méltó Szigeti László fáradozása, akinek egyértelműen nehéz dolga volt. Ha nem ilyen kitartó, akkor most, az ezredvégen egy jelentős 20. századi emberi, életrajzi, történeti és szellemi dokumentummal vagyunk szegényebbek. Akik a „párbeszédkísérletből” a kísérlet szóra összpontosítanak csupán, azoknak figyelmébe ajánlanám, hogy a beszélgetés tónusa és menete az alkatból következően csakugyan monologikus, ingázó, elkalandozó s mint ilyen, hiteles Mészöly-féle megnyilatkozás. Ez az elvonatkoztatató, távolabbi összefüggésekre utaló modor a jellemző gondolkodás- és beszédformája. S azzal, hogy egyáltalán kötélnek állt, hogy hajlandó volt elfeledett, kitörölt, nehezen rekonstruálható eseményekre, személyes élményekre koncentrálni, helyenként megrendítő, konfesszionális magatartást felvállalni, az annak az őszinte elfogadásnak és bizalomnak tudható be, amit Szigeti László személyével szemben tanúsított.

Mészöly Miklós többször ismétli, e beszélgetésben és másutt is: a személyes sorstörténethez és annak artikulálásához sosem tudott spontánul viszonyulni. Kétkedéssel viszonyul az írói-művészi attitűdhöz, az ezzel járó hiúsághoz, kitarulkozási- és szerepkényszerhez. Elvitatja a saját élettörténetnek mint közvetlenül elbeszélhető és elbeszélendő tárgynak a lehetőségét és főképpen a *sziükségességét*, továbbá annak a személynek a kategóriáját, melyet a beszéd alanyaként a grammatikai első személlyel fel kellene vállalnia. Az első személyű megszólalás akadályát, a biografikus én előtérbe állítását nemcsak az *individum est ineffabile* gondolat jelenti nála, hanem az a meggyőződés is, hogy az iro-

dalmi fogások sokaságáért éppen azért kell megküzdeni, hogy a személyességet és az érzelmi önkifejeződést eltávolítsuk magunktól. Vagy, hogy „helyesbítsünk a túlbujánzóan gazdag magunkra vonatkoztatottságon” (117). Mészölynek a vallomásos megszólalással kapcsolatos kételye azzal járul hozzá közvetetten művészetének megértéséhez, hogy felerősíti a személytelen hangok és az *énen túli* látószögek keresésének jelentőségét prózájában.

A kérdéseket megfogalmazó Szigeti László, a válasszat megszenvendő Mészöly Miklós, magam, a beszél-

Kalligram Könyvkiadó
Pozsony, 1999
244 oldal, 1100 Ft

getések jó részének kíváncsi és néma tanúja is, a kötet olvasóival együtt érzékeljük a megszólalás nehézségeit, az oldottság hiányát. Mészöly a köznapi kommunikációban is mintha az írott nyelv mércéjéhez igazítaná a beszédet. Szerkeszt, válogat, s ami igen jellemző beszédmódjára, fáradhatatlanul reflektálja a közlendőt. Ebből írói stratégia és a befogadóval szemben támasztott igény is kirajzolódik. A szubjektumként legtöbbször megfoghatatlan narrátorok nem feltétlenül eseményes kalandra invitálják, hanem szemlélődő, meditatív állapotok részeseivé teszik olvasójukat. Ha ráhangolódik az intellektus játékára, megkísérelhet csapást vágni a prózai művek lehetséges jelentéseinek nyomvonalain.

Mészöly e könyvben sem hagyja kommentár nélkül egyik alapvető gondolkodói és elbeszélői problémáját, ami nemcsak az önkifejezés korlátozásával, hanem a dolgok és tények tárgyias közölhetőségével kapcsolatos. A *Párbeszédkísérlet* alábbi mondataiban mintha mégis felizzana a hangja. A különös közvetlenséget egy igen korai olvasmánya, az *Erdély öröksége* váltja ki az emlékezőből: „A lehető legmélyebben megérintett, mert ezek az erdélyi naplóiírók olyan bennfentességgel és tömörséggel tudták leírni közvetlen életkörülményeiket, amitől nekem állandó hasonlítgatnékom támadt. Magamat hasonlítgattam hozzájuk. (...) Vérbő információt adtak és írói modellt, egy sokáig evidens löketet jelentettek számomra. Már akkor úgy éreztem, Szekszárdhoz így kell, és majdnem ezen a nyelven kell hozzászólnom, nem azon a licsipocsi magyar mesélő hangon, amelyik el-úszik a pontatlanul használt szavak, a kötőszavak meg a negédes vagy utálkozó jelzők árában. Nem abból a hebrencs nyelvi világból kell először megszólalnom, amelyben minden lucskosítva van, és cukrosan ragad, mint a sárgabarack. Vagy a fos. Semmi keménység. Hát micsoda keménység van abban az erdélyi cipészvargában, aki otthon, este, a kalapálás után fölírja, hogy aznap mi történt. Bejöttek ezek. Kimentek azok. Megölték annyit. A kórházban ez volt. Fantasztikus. Dárda a mellbe! Le vagyok szúrva, nem tudok lélegzetet venni. Olyan visszafogott fegyelemmel, mégis félelmetesen lövell ki belőle az erő, mint nemzésnél a hímből, s feszültségében ott reszket a hitelesség, a megismételhetetlen élet.” (179–180.)

A *Párbeszédkísérlet* beszédfolyama semmiképpen sem merül ki abban, hogy értékes szempontokkal gazdagítja az *életrajzi én* és a Mészöly-prózában megteremtett szerző-kategóriát. Jelentőségét nem csak abban látom, hogy új adalékokkal mélyíti el a családtörténetről, az írói pálya alakulásáról, a nemzedéki kapcsolatokról, az ötvenes, hatvanas, hetvenes évek közéleti viszonyairól alkotott képet. Még egy históriának szereplője e személy, s ez a század magyar irodalomtörténete, amely ugyancsak megfogalmazta s bizonyos időközökben újraírja a saját Mészöly-fejezeteit. Olvasatomban mindebből egy különleges *narratív identitás* bontakozik ki. A könyv válaszait megfogalmazó személy a válaszadás pillanatában élettapasztalatának anyagából ugyanúgy megkonstruálja élettörténetét, mint szereplőjét, s ezzel megformálja önmagát is. E személy és e személy saját története önálló és független vonulata annak a históriának, melyet egyfelől a fikcionális művek szerzőjéről, másfelől elbeszélői hangjairól kialakítottunk magunknak. A *Párbeszédkísérlet*ben olvasható Mészöly-történet tehát külön szólam abban a narratív folyamatban, melyben a személy és története a tény, a tapasztalat, a história, az emlékezet és a képzelet bonyolult szövevényében a kor, az idő, a régió egyik hiteles tanújaként létrehozza önmagát. Nyomozásának tárgya ebben az esetben a saját élettörténet, melynek nyelvi közvetítéséhez narratív formát, az elbeszéléshez pedig olyan éntudatot kellett találnia, ami az általa mindig szenvedélyesen kutatott külső látószög távolságtartásának megfelelné. Mészöly Miklós újra megvívta harcát a laza *mesélő hangok* és öntetszelgő valóságok hagyományával. Mértéktartása, szerénysége, *visszafogott fegyelme* most sem hagyta cserben.

EGY POLONISTA A SZÍNHÁZBAN ÉS A SZÍNHÁZ UTÁN

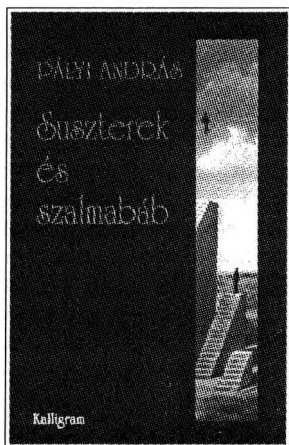
Pályi András: Suszterek és szalmabáb

Pályi András ötödik kötete három könyv anyagát tartalmazza (vagy inkább három könyvre való anyagot tartalmaz), ahogyan azt közvetve a *Suszterek és szalmabáb* alcíme is jelzi. Az alcímben megjelölt „lengyel színházak, lengyel írók, lengyel sorsok” állnak a könyv különböző részeinek középpontjában. A címbe kiemelt drámaalakok, Witkiewicz 1934-es művének címszereplői (akiket az eltérő címfordítások alapján vargák illetve cipészek megnevezéssel is szoktak emlegetni), illetve Wyspiański 1901-ben bemutatott *Mezyczyca* jeklépés és enigmatikus figurája révén Pályi jelzi, hogy kötetének homlokterében a lengyel kultúra huszadik századi történetében kiemelkedő szerepet játszó drámairodalom és színházművészet alkotói és művei, illetve ezek kapcsolódásai állnak. Velük indul a kötet, melynek hét fejezetéből az első háromban színházi tárgyú írások szerepelnek, élükön a kortárs lengyel színház kiemelkedő rendezőivel és szerzőivel, külön részben taglalva Grotowski illetve Gombrowicz művészetét. Ők volnának tehát az alcímből a színházak képviselői. A negyedik–ötödik fejezet a lengyel prózairodalom és költészet alkotóit, egy-egy kötetüket, illetve külön részben a lengyelországi zsidó irodalom sorsát mutatja be. Íme az írók. S végül a két utolsó rész cikkei, publicisztikái a rendszerváltás előtti és utáni korszak társadalmi-politikai jelenségeit illetve a lengyel–magyar kulturális kapcsolatokat tárgyalják. Itt lennének érintve ekképp a sorsok.

A mintegy három és fél évtized alatt keletkezett írások közül a legkorábbi 1964-ből való. Az akkor 22 éves egyetemista beszámolója ez a Jagelló Egyetem alapításának hat-századik évfordulóján rendezett ünnepségről. A *Vigilia* számára készült írás végén a tudósító a krakkói érsek, Karol Wojtyła beszédéből idéz, melyben az igazságkeresésről mint a tudás végső értelméről esik szó. Az utolsó, 1997-es írások közül az egyik a kötet

cím nélküli előszava a polonistává válás személyes motívumairól (a *Magyar Lettre Internationale*-ból), s egy másik a „Tegnap és ma” című elemzés a rendszerváltás utáni lengyel és magyar társadalmi magatartásról, annak múltba ágyazottságáról és különbségéről (a *Vigiliából*).

Az emberöltőnyi időszak alatt keletkezett lengyel tárgyú írásokból a 660 oldalas kötet 84-et tartalmaz, melyek zöme újraközlés folyóiratokból (a már említettek mellett: *Színház*, *Nagyvilág*, *Kritika*, *Kortárs*, *Filmvilág*, *Új Symposium* stb.), hetilapokból (*ÉS*, *HVG* stb.) és napilapokból (*Magyar Hírlap*, *Népszabadság*), szamizdat kiadványokból (*Beszélő*,

Kalligram Könyvkiadó
Pozsony, 1998
658 oldal, 1300 Ft

Hírmondó), illetve szépirodalmi kötetekből (főként az Európa Kiadónál megjelent művek elő- és utószavai). Az első közlés helyének sokfélesége már jelzi, hogy maguk az írások is igen sokfélék, műfajuk rendkívül heterogén. Szerepel a kötetben színikritika, tanulmány, műelemzés, esszé, elő- és utószó, könyvrecenzió, napló(részlet), tudósítás és más publicisztikai műfajok. Hasonló sokféleségről árulkodik a legtöbbször említett személyek névsora. A *Szuszterek és szalmabáb* leggyakrabban előforduló lengyel nevei a következők: Andrzejewski, Błorński, Cieślak, Flaszen, Gombrowicz, Gomułka, Grotowski, Michnik, Miczkiewicz, Miłoś, Mrożek, Rożewicz, Słowiacki, Wajda, Wałęsa, Witkiewicz és Wyspiański. Regényíró, teatrológus, színész, rendező, drámaíró, költő, politikus.

A tárgy és a műfaj sokfélesége mögött a szerzői önazonosítás szerepjátékai is megfogalmazódnak. Egyik írását e szavakkal kezdi Pályi: „Nem vagyok színháztörténész, és még hivatásos színikritikusnak se nevezném magam.” (555.) Egy másikat pedig így: „Nem vagyok se szociológus, se pszichológus...” (631.) Az elhatárolódások mellett azonban az önmeghatározás is szövegkezdő helyzetben jelenik meg az egyik cikkben, ekképp: „Egy magamfajta mániákus polonista...” (383.) Ez volna tehát az a mozzanat, amely a szerzői kontinuitást és a tanulmánykötet koherenciáját biztosítani és igazolni hivatott. Az írások többsége alkalmi jellegű, s az esemény (színházi- vagy filmbemutató, megjelenő könyv, kulturális rendezvény), valamint a publikációnak helyt adó kiadvány kontextusa határozza meg a beszéd/írásmód karakterét. A Pályi-féle szemlélet- és írásmód azonban e fent érintett látszat ellenére sem szolgáltatja ki magát az esetlegességnek és a pillanatnak. A koherencia több annál, mint hogy lengyelekről szólnak az egyes cikkek s így a kötet egésze is.

Ez a különös, Pályi szövegeit jellemző kifejezőmód a legplasztikusabban a könyv első felét/harmadát kitevő harminc színházi írásban mutatkozik meg. E zömmel a hetvenes–nyolcvanas években született kritikák, tanulmányok a kor világszínvonalú lengyel színházáról s a klasszikus lengyel drámák akkori bemutatásáról szólnak. A művészetet egyszerre az alkotókkal való azonosulás és a szenzitív befogadás nézőpontjából vizsgáló, illetve a lengyelség habitusát és kulturális tradícióit, valamint a magyar szemlélő horizontját egygyé olvasztó empatikus megközelítéssel. E polifon szemlélet paradoxonja Pályinál az, hogy olyan írástestet hoz létre, mely e heterogén komponensekből egylenyegű korpuszá váló érzékiséget teremt. Amikor Pályi elhatárolja magát a színikritikától és a színháztörténettől, pontosan jelzi azt, ami az írásaiban e műfajoktól, diszciplínáktól eltér, noha nem nevezi meg a maga dikcióját. Úgy vélem, hogy (keréketbört drámaírói pályakezdésére utalva) Pályi mindvégig a *belles-lettres* érzékiségében szólal meg, a szenzibilitás tónusában, s ez az írásmód való(já)ban közelebb áll szépirói munkásságához, mint a színházzal foglalkozó emlegetett területekhez.

A lengyel kultúráról való beszéd, s ezen belül is a lengyel színházművészetrel való foglalkozás, és Pályi írói elhivatottsága kölcsönösen stimulálván egymást, megteremtődik az a korszakban minálunk egyedül álló érzéki nyelv, amely alkalmassá válik a verbalitás által uralt magyar kultúra és a szó monopóliuma alá igazott magyar színház közegétől oly annyira eltérő (azzal gyakorlatilag oppozícióba állítható) lengyel teátrum elsajátítására, elemző közvetítésére. Pályi nemcsak első kézből tudósít Grotowski, Szajna, Swinarski, Prus, Dejmek, Wajda rendezéseiről, nemcsak beszámol, nemcsak elemez, de létrehozza azt a plasztikus nyelvet, mely alkalmassá válik rá, hogy a festészet által (is) ihletett huszadik századi lengyel dráma, és a látványt és az érzéki színjátszást előtérbe állító színházművészet megnevezője legyen. Hasonló jegyek figyelhetők meg Nádas Péter ugyanebben az időben (a hetvenes években) írott színházi esszéiben is, Pályinál azonban a szakterületben való jártasság elleplezi azt, ami a *Nézőtér* kötetben manifeszt módon megmutatja magát: a színházat az írói érzékenység stimulálójaként alkalmazó mentalitást.

Az írói jelenlét a nyelven túli gesztusokban is árulkodik. Pályi irodalmi hagyo-

mányokat követve szerkeszti meg a kötetet. Az egyes fejezetek (helyénvalóbban: ciklusok) címe mindig az egyik odasorolt írásé, s a könyvcím is azonos az egyik cikkével. Nem ad meg utólag egy, a különböző időpontokban keletkezett írásokat tematikusan összekapcsoló/foglaló fejezetcímet, s az írások sorrendjéből összeálló kép is inkább egy verses- vagy novelláskötetre emlékeztet, mint mondjuk egy színikritika gyűjteményre.

A kötet címadó írása varsói színházi tudósítás 1971-ből, az Ateneum színház Witkiewicz-bemutatójáról, melyben a rendező, Maciej Prus a Wyspiański *Menyegzőjében* szereplő szalmabábot a *Suszterek* előadásában megjelenteti. Pályi e megoldás kapcsán utal a lengyel drámát és színházat jellemző tematikus kapcsolódásokra, a továbbélő motívumokra. E drámatörténeti kapcsolatsort többnyire a *Menyegző*, *A vízityúk*, az *Esküvő* és a *Tangó* vonallal szokás illusztrálni. Az előadás színészi vetületéről – egyszerre elemezve és megérezkítve a színpadi történéseket – ezeket írja: „Amikor szétszalad a zsákvászonfüggöny, a suszterek hosszú másodperceken át némán, ütemesen dolgoznak. Hamisítatlanul reális, mondhatnánk, naturalista kép. Mintha nem is színészek ülnének a színpadon. Csak épp a cipők egyformák. És nem fogynak. A munka üteme gyorsul, egyre sebesebbé válik, s a filozófiai szócsaták során egyre stilizáltabbá lesznek, elmaradnak a cipőjavítás egyes fázisai. De ha nem *lessük meg* a színészi gesztusrendszer építésének belső mechanizmusát, úgy még akkor is teljesen valósághűnek tartjuk e suszterlegényeket, amikor már egyetlen kis darab cukorspárgát nyálaznak és húzogatnak két összezsípt ujjuk közt, tíz vagy tizenöt percen át. Pedig ez már maga a leplezetlen paródia. Csak szájbarágás nélkül, mintegy a néző tudatalattijára apellálva. S ami elbűvöl ebben a hihetetlenül precíz előadásban, az mindenekelőtt e parodisztikus színjátszás itt és most ható többrétűsége, az előadás során mind jobban kibontakozó, egymásra utaló dimenziói.” (55.)

A fenti idézet egyszerre mesél és elemez, egyszerre használ érzéki és fogalmi eszközöket, egyszerre örökíti meg és távolítja el a színpadi történéseket. Mindennek mélyén ott rejlik a Pályi színházi írásaira oly jellemző, s a korszak magyar színházi beszédmódjában egyedülálló be(le)látás (*insight*), azaz a lényeg meglátása. (Nem véletlenül emeli ki ő maga a fenti idézetben a belső mechanizmusok *meglesésének* szükségességét.) Noha a könyv cikkei lengyel tárgyúak, e színházi affinitás kapcsán meg kell említeni azt az úttörő szerepet, iránymutató elsajátítási készséget és érzékenységet, amellyel Pályi az ugyanehhez a korszakhoz tartozó magyar művészszínházi jelenségekre reflektált, a kaposvári színház kisrealizmusának színházpoétikájától Jeles András első posztmodern jellegű színházi rendezéseiig. E jelenségeknek a színházi publicisztikán túlmenő elemzését, lényegük megragadását mindmáig Pályi szövegeiből ismerhetjük meg a legárnyaltabban és a leghitelesebben.

A színházi írásokat uraló szenzibilitás és a megjelenő érzékiség mögött rejlő lényeg vezeti el Pályit a kötetben is kiemelkedő súllyal szerepeltetett alkotóig, Jerzy Grotowskiig. A könyv legkiválóbb írása a „Grotowski a színházban és a színház után” (1987), mely úgy ad autentikus pályaképet a lengyel színházi gururól, mágusról, szentről és profánról, művészről és a test filozófusáról, hogy a felmagasztalás és tönkretétel alternatíváival szemben meg- és kimutatja a Grotowski-féle színházcsinálás filozófiai hátterét, szemléleti alapjait, valamint tréning- és előadásbeli praxisát, továbbá parateátrális elágazásait. A Grotowski-jelenséget igen összetetten láttató tanulmány szorosan kapcsolódik a kötet más írásaihoz is, melyekben Grotowski (hazai: azaz lengyel, nemzetközi és magyarországi) recepciójáról is képet kapunk. S megjelenik a pálya íve Krakkótól Opolén és Wrocławon át a világhírig, majd az amerikai és az itáliai emigrációig.

Nem ebben az alaptanulmányban, hanem a cím nélküli előszóban nyilvánul meg a következőképpen Pályi a Grotowski-jelenség rá gyakorolt hatásáról: „Megvallom, ha a világ végső dolgaiban való eligazodásról van szó, nekem Grotowski jelentette a legtöbb-

bet. A kor, amelyben élünk, nemcsak a vallásos világképnek fordított hátat, hanem mindennemű belső értékrendnek, lelki kultúrának. Átvéve Grotowski fenti terminológiáját: úgy tűnik, mintha a mai embert igazi én-je nem is foglalkoztatná, csak az »egregor«, a materiális boldogulás. (...) Grotowski, amikor az ötvenes-hatvanas évek fordulóján elkezdett színházat csinálni, s rálelt a maga »negatív útjára« a színészetben, egy homlok-egyenest ellenkező irányba vivő utat fedezett fel.

Mi ez az út? Ő kezdettől »az életben hordott maszkok levetéséről« beszélt. (...) A színészi munka ebben az értelemben »keserves emelkedés«, ami egyre közelebb visz a minden emberi lényben meglévő lényeghez, maghoz, eredethez, amit a kultúra – több kulturális hámréteg – elfed előlünk. Minél radikálisabb ez a folyamat, annál inkább igaz, hogy végül csak az marad meg, ami autentikus az emberben. (...) A »színház utáni« Grotowski, amikor »parateátrális tapasztalatról«, »találkozásról«, »ünnepről«, végül »objektív drámáról« beszél, ennek útját keresi. Kilépni a hétköznapiokból, túljutni esendőségünkön és töredékességünkön, megtapasztalni helyünket a mindenségben, azaz megélni az egység dimenzióját – és visszatérni a világba, ahonnan kiléptünk.« (14–15.)

Az 1999. január 14-én, 66. életévében elhunyt Grotowski Pályi számára több mint színházi vagy esztétikai jelenség, több mint egy polonista témája, vizsgálatának tárgya. A fenti, hosszú idézetből is látszik, hogy Grotowski valami olyasmit képvisel, ami hitelességében és következetességében rendkívüli, s ami ellene mozog a nyugati kultúrát jellemző és uraló trendeknek. E magatartás, szemlélet, gyakorlat, mely kezdetben a színházi intézményrendszer keretei között és eszközeivel nyilvánul meg, lassan elhagyja az intézményi környezetet, s annak érdekében, hogy minél beljebb léphessen a lényeg irányába, egyre kijebb lép a társadalmi sztereotípiákból és intézményi formákká tárgyasult feltételekből. A kötet tanúsága szerint ez az ember lényegiségét, fizikai és szellemi (transzcendens) létét felmutató magatartás, a Grotowski lényében és ténykedésében megtestesülő példa az, ami Pályi számára a legfontosabb. S ez a magatartás integrálja magába a kötet különböző helyein feltűnő rokon példákat, a diákként megidézett Wojtylát, az élmény- és útítárs Pilinszkyt, vagy a Laboratórium Színház színészét, Ryszard Cieślakot.

Pályi polonistaként a legmélyebben és a leginkább időtálló módon akkor fogalmaz, amikor a színházról ír. Elemzései, beszámolóí érzékileg és érzelmileg ragadják meg a tapasztalt jelenségeket. Évtizedek távlatából olvasva is elevenek a mondatok, a megidézett képek s az értelmezői megállapítások. A *Suszterek és szalmabáb* című kötetbe gyűjtött első könyv, a színházi, kiváló. De miként a példaképnek, Grotowskinak, Pályinak is van »színház utáni« korszaka, ami ezúttal nem a paraszínházi tevékenységet, hanem az esszéista tárgyválasztásának megváltozását jelenti. Az ismeretterjesztő jellegű írások (a második könyv), melyek a kötet közepén regényeket és versesköteteket mutatnak be a magyar olvasónak, már nem annyira izzóak és plasztikusak, de igen szakszerűek és informatívak. A harmadik könyvre való anyag, mely részben a »kiküldött tudósító« beszédhelyzetéből elemzi a kilencvenes évek lengyel politikai eseményeit s ad politikusportrékat, voltaképpen nem illik ide. Még a lengyel-magyar kapcsolatok egy-egy eseményét (például magyar színházak ottani vendéglátását) ismételő beszámolók sem kapcsolódnak a kötet legjavához. A gyűjteményes kötet helyett kiugróbb és erőteljesebb lehetett volna a szelektálás, melybe a színházi tárgyú esszéket, tanulmányokat lehetett volna összeválogatni. Azokat, amelyekben azt a mivoltát mutathatta volna meg Pályi, amelyben a legkiválóbb, vagyis amikor: polonista a színházban.

ÍGY MŰLIK AZ IDŐ

Gerard Reve: Az esték
Herman Brusselmans: A férfi, aki munkát talált

How to be a dandy in an age of mass culture?

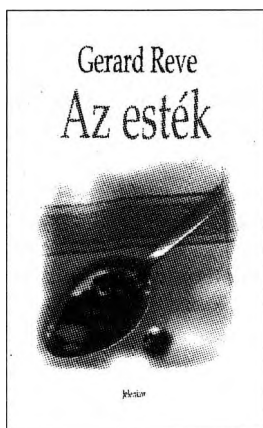
Néha meglepően sima út vezet skandalumtól kultuszkönyvig. Gerard Reve első regénye a negyvenes évek végén még tisztességes port kavart Hollandiában, később istenkáromlásért is beperelték az író – mára *Az esték* az irodalmi kánon részévé vált és iskolai kötelező olvasmány. Reve pedig a maga hetvenöt évével élő klasszikus: hazájában tavaly decemberben indult életműkiadása 2001-ig tart.

Kollégája, Herman Brusselmans a flamand irodalom „szép ifjú főistene”: az *angry young Belgians*ként aposztrofált írógeneráció hiperaktív tagja, olykor botrányos felolvasóestek és irodalmi performanszok gyakori résztvevője. Bár *A férfi, aki munkát talált* nem első kötet, a nyolcvanas évek közepén rögtön zajos siker koronázta *Az esték* flamand „kistestvérét”.

Mindkét könyv a kozmikus unalom regénye, mely első nekifutásra nem ígérkezik túl szórakoztató témának, ám a kettőből egy regény határozottan szórakoztató. A másik pedig alapmű.

Gerard Reve *Az esték*kel a Semmi könyvét írta meg, amely saját állítása szerint „a Biblia és a telefonkönyv kivételével minden más könyvet feleslegessé tesz”... Bár a regény elolvasása után legszívesebben tényleg e kettő egyikéhez nyúlnánk, vegyük elő inkább Brusselmanst, hogy jó vége legyen a napnak.

Hosszú napok múlnak el meglehetősen lassan *Az esték* lapjain. Tíz nap és tíz este (anti)hőse Frits van Egters: jön, megy, figyel, kommentál, éjjel „rémálmodik”, reggeltől az óramutatót bámulja. Betéve tudja és gyűlöli szülei percre kiszámítható napirendjét, a szürcsölést, slampos apját („Miért nincs ezen az emberen ing?”), a rádiókapcsolgatást, a szénhordást. Csekély számú barátjával kedvenc időtöltése az *idő töltése*, különböző betegségek és testi folyamatok kitárgyalása, morbid viccek és horrortörténetek mesélése, az elmúlás és a kopaszság fürkészése, a „gusztustalan, de csodálatos” dolgokban való eszelős vájkálás. A tizedik estére már mi is bennfentesként mozgunk a van Egters-ház fojtó levegőjében, minden döcögő perccel el tudunk számolni, holott a falakon kívül éppen szilveszter éj-

Fordította és az utószót írta Bérczes Tibor
Kiseurópa sorozat
Jelenkor Kiadó
Pécs, 1998
294 oldal, 999 Ft

szaka zajlik. A karácsonyi történet, mely minden szakrális elemet nélkülöz, Istenhez szóló újévi fohással és a „szenvedéstörténet” záróakkordjaként halvány újjászületés-képpel végződik („Megláttatott – mormolta –, nem maradt észrevétlen”) – ez utolsó este pedig rémálom nélkül ér véget.

A regény erőssége az a narrációs technika, amely végig a klasszikus ironia-metódusra, kimondott és kimondatlan divergenciájára épít („– Hülyén áll ehhez a sapkához ez a kabát? – kérdezte. »Te jó isten – mondta magában Frits –, micsoda összeállítás.« – Csinos, egyszerű viselet – mondta –, jól is áll neked. Szolid és nem rikító.”) Valamennyi beszélgetés funkciója az idő kitöltése, a kínos csend elkerülése („Gyorsan, gyorsan – mondani valamit...”, „Ez a téma kitart legalább egy negyedóraig...”, „Mindjárt otthon vagyunk – még ki kell találnom néhány megfelelő mondatot...”), miközben állandó belső monológ reflektál a (semmitmondó) mondottakra és történetekre. Frits gondosan ügyel minden szavára, minden szófordulatot előre eltervez, legszívesebben gondolatban is mindent definiálna, osztályozna, kategorizálna: „A szemölcs, mi is a szemölcs? Adjunk csak egy jó, precíz meghatározást! Minek jártam iskolába, ha még erre se vagyok képes?”

Ez az állandóan bekapcsolt kontroll, kordában tartott agyműködés, görcsös önvizsgálat és folytonos diagnózis-készítés a *Cukor Kétség* Ferijének „testigazgató” Terminátor-figuráját is felidézi, nem nélkülözve annak moralizáló-ironizáló didaxisát sem. A figura kimondva és kimondatlanul egyfajta doktor-szerepbe helyezkedik, s ha nincs más páciens (szó szerint is: tűrő, elszenvető fél), maga felé fordul figyelme. A gyakran felbukkanó narcisztikus szimbólum, a tükör a hiányzó „másikat” is helyettesíti, „aki” – egy elítélt, majd bűnei alól felmentett plüssnyúllal egyetemben – a diagnosztika fennhangon közölt ítéleteit kénytelen „végighallgatni”....

A többi szereplőtől való távolságot és kontrasztot növeli, hogy Frits nyelve a végletekig mesterkél: állandóan idegen regiszterek között mozog, váltogatva a Biblia, az orvosi enciklopédia, a meteorológia vagy a média vendégsszövegeit. Klisék, rigmusok, mondókák, tudományos szócikkek és reklámszövegek cinikus kavalkádja építi ezt az elidegenített szöveget, mely legtöbbször feltűnően ünnepélyes és formális – „Kérem, akceptálják nyomatékossá bocsánatkérésemet!” és hasonlók. Amit pedig nem mond ki, (lényegében semmi fontosat), az harsányan szimbolikus rémálmaiban gyötri minden éjjel.

A regény metaforikus szerkezete lassan folyó percekből, órákból, napokból, sívár szobákból, házakból és utcákból hatalmas, mozdulatlan tablót épít; olyan világot, melynek koordinátái közt a triviális a patológiussal fonódik össze, s melyre katarzis és viszolygás egyként természetes olvasói reakció.

A Reve-regény botrányos nihilizmusa negyven év múlva bájos spleenné szelődül Herman Brusselmans kötetében: Louis Tinner, egy brüsszeli hivatal magányos könyvtárosa mindent megtesz azért, hogy ne nagyon zaklassák az olvasók. Nyugodtan cigarettázva és sörözgetve a helyén mindig kivár hat-hét telefoncsörgést és kopogást („Valami belül..., villant át az agyán, valami mélyen a lelkemben... azt súgja, hogy ne válaszoljak erre a hívásra. A két füléhez szorította a tenyerét.”), az ajtón *Belépni tilos* tábla, de egyéb-

Fordította és az utószót írta Wekerle Szabolcs
Műfordító Füzetek 13.
József Attila Kör–Jelenkor Kiadó, 1997
149 oldal, 850 Ft

ként is gyakran bezárkózik vagy félnapokra eltűnik az irodaházból. A könyvtári állományt és a néha-néha célt érő olvasókat egyként tiszteli:

„Tovább sétálgatott a polcok között, és hirtelen a kezébe vett egy könyvet. – Hm – mormolta –, szépen megírt munka, melyből nem hiányzik a szükséges fanyar humor. Úgyesen összeollózta. Ez az ifjú szerző (...) megérdemli, hogy tovább kövessük lépéseit az irodalom rögzös útján. – Kitépett egy lapot a könyvből, összegyúrte, és bedobta egy polc alá. – Akinek panasa merül fel irodalmi műveink oldalfűzését illetően, legyen szíves három példányban hozzám fordulni. Kilencről tizenkettőig, vagy kettőtől ötig. Köszönöm.”; vagy: „– Simenon tulajdonképpen nem is író, nem tudta? Konyhakertész egy vontatóhajón. Az unokahúga írta az egész életművét. Vagy valamelyik a tízezer nője közül, mittudomén. Annyira fárasztó ez az egész. A fáradtság elsősorban itt jelentkezik, ni... Louis két ujjal megmasszírozta a fejét a két szemöldöke fölött. – Itt. És most jobb, ha elmegy. Ebben a könyvtárban nincs elég hely kettőnk számára.”

Állandó elidegenítő belső monológ itt is a narráció és az ironia eszköze; visszatér néhány revei toposz, mint az idő nehézkes pergetése és a kommunikáció fenntartására tett kísérlet állandó kudarca („A beszélgetésnek nem szabad megszakadnia. Mert ha megszakad, jön a hallgatás”). Louis szölamának építőelemei szintén jobbára reklám- és dalszövegek, szleng szófordulatok, nyelvi klisék, s részben a könyvtár szövegvilága – mindazonáltal meg sem közelíti a Frits van Egters-i kaleidoszkópszerű nyelvet.

Bár *A férfi, aki munkát talált*, szándékoltan vagy sem, de voltaképpen *Az esték* „továbbírásának” tekinthető, a számos hasonlóság ellenére a szerző nem imitálja a többszörösen „dupla fenekű” revei regényt. Az *esték* spirituális, keresztény-mitikus rétege majdnem nyomtalanul felszámolódik, ami pedig Revénél „húsbavágó”, itt egyfajta parodisztikus visszfény. Louis állandó önvizsgálatát (a tükör nála is nagy szerepet kap) és hipochondriáját jobbára az unalom gerjeszti, s Frits elfojtott agresszivitása is legfeljebb nonkonform lazaság és arrogancia. (A könyvön viszont röhögni lehet, meglehetősen sokat, nem utolsó szempont.) Brusselmans ügyes *trouvaille*-ja, hogy míg Frits van Egters munkaidejéről semmit sem tudunk meg (csupán egyszer tesz említést róla: „Hivatalban dolgozom. Aktákat szedgetek ki a szekrényből. Ha kivettem, visszarakom. Ennyi.”), Louis Tinnerrel csak munkaidőben találkozunk. A derék könyvtárost azonban hamarosan elbocsátják, senki sem vevő humorára, s a cinikus próféta, a „magányos vándor” a brüsszeli utcán végzi: „...Azt hiszem, Louis még életben volt. A szavak, amiket motyogott, érthetetlenek voltak, de hogy fontos szavak voltak, abban biztosak lehetünk.”

Érdekes és zavarba ejtő konstelláció, hogy a holland-flamand irodalomból egymást követő generációk kultuszkönyvei, ráadásul a modern nárcizmus „ikerregényei” csaknem egyidőben jelentek meg magyarul. S azt hiszem, immár lehetetlen bármelyiket nem a másik „felől” is olvasnunk, annál is inkább, mert ötven év (és Brusselmans) után talán már Reve is kevésbé sokkoló olvasnivaló: inkább izgalmas és (idő)igényes kaland, egy szóval jó kis *időtöltés*. Ezt a szokatlan kalandot teszik a magyar olvasó számára is teljessé a kitűnő fordítások, melyek remekül birkóznak meg a két regény stílusbravúraival és nem mindennapi humorával.